

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ESKİÇAĞ TARİHİNDE
Doğu-Batı
MÜCADELESİ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

17 Mayıs 1956'da Niksar'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini adı geçen yerde, lise öğrenimini ise Turhal'da tamamladı.

1974-1975 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yüksek Öğrenime başlayan MEMİŞ, 1978 yılında adı geçen fakülteden mezun oldu. Hiç ara vermeden Yüksek Lisans ve Doktora programlarına devam eden MEMİŞ, 28 Mart 1983 tarihinde "Tarih Doktora" oldu.

Yüksek Lisans ve Doktora programlarına devam ettiği 1978-1983 yılları arasında Ankara'da Tarih öğretmenliği de yapan Ekrem MEMİŞ, 1984 yılında bu görevinden ayrılarak Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda Dr. Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. Adı geçen kurumda bir yıl çalıştıktan sonra, 17 Nisan 1985'te Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atanan MEMİŞ, Merkezi Yabancı Dil ve Bilim sınavlarını başarılar 1987 yılında Doçent oldu. Ekrem MEMİŞ, 1993 yılında da, adı geçen fakültenin söz konusu Anabilim Dalı'na Profesör olarak atandı.

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, 28 Temmuz 2004 tarihinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanlığı görevini üstlendi.

Dekan, Dekan Yardımcılığı, Bölüm Başkanlığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Üniversite Yönetim Kurulu Üyeliği, Senatörlük gibi idari ve akademik görevlerde de bulunmuş olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ'in "İSKİTLERİN TARİHİ, 1. Baskı Konya 1987, 2. Baskı Konya 2005", "ESKİÇAĞ TÜRKİYE TARİHİ, 1. Baskı Konya 1989, 2. Baskı Konya 1995, 3. Baskı Konya 2001, 4. Baskı Konya 2002, 5. Baskı Konya 2003, 6. Baskı Konya 2005, 7. Baskı Konya 2007, 8. Baskı, Konya, Ocak 2009, 9. Baskı Konya, Ekim 2009 ", "TARİHİ COĞRAFYAYA GİRİŞ, Konya 1990", "TARİH BOYUNCA ORTADOĞU-ANADOLU İLİŞKİLERİ, Konya 1992, "ESKİÇAĞ TARİHİNDE DOĞUBATİ MÜCADELESİ, 1. Baskı, Konya 1993, 2. Baskı Konya 2001, 3. Baskı Konya 2003, 4. Baskı, Konya 2009 ", "TÜRK KÜLTÜR TARİHİ, 1. Baskı Konya 1996, 2. Baskı Konya 1998, 3. Baskı Konya 2003, 4. Baskı Konya 2008", "FİLİSTİNLİLERİN KÖKENİ VE TARİHİ, Konya 1996", "ORTADOĞU SORUNLARI VE TÜRKİYE, Konya 1995", "TARİH METODOLOJİSİ, 1. Baskı Konya 1989, 2. Baskı Konya 1995, 3. Baskı İstanbul 1996, 4. Baskı Konya 2005, 5. Baskı Konya 2008", "GENEL TARİH, 1 Baskı Konya 1997, 2. Baskı Konya 1999, 3. Baskı Konya 2002", "TÜRK DÜNYASI TARİHİ, 1. Baskı Konya 1995, 2. Baskı Konya 2000, 3. Baskı Konya 2002, 4. Baskı Konya 2005, 5. Baskı Konya 2008", "KAYNAYAN KAZAN ORTADOĞU, 1. Baskı Konya 2002, 2. Baskı Konya 2006", "ESKİÇAĞDA TÜRKLER 1. Baskı Konya 2002, 2. Baskı Konya 2005, 3. Baskı, Konya 2009", "TROYA VE TROYALILAR (TROYALILAR TÜRK MÜDÜR?) 1. Baskı Konya 2005", "ESKİÇAĞ MEDENİYETLERİ TARİHİ, 1. Baskı Bursa 2006", "ESKİÇAĞDA YAŞANMIŞ BÜYÜK AŞKILAR, 1. Baskı Bursa 2006", "İSRAİL NEREYE KOŞUYOR? (En Eski Çağlardan Günümüze İsrail-Filistin Mücadelesi) 1. Baskı, Bursa 2006", "ESKİÇAĞDA MEZOPOTAMYA, 1. Baskı Bursa 2007" isimli kitapları ile ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış pek çok makalesi ve tebliği vardır.

İngiltere, Mısır, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde alanıyla ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmuş olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinin yayınlamış olduğu birçok bilimsel derginin yayın kurulu üyeliğini de yürütmektedir.

Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, İngilizce ve Almanca gibi Avrupa dillerinin yanısıra bilim dili olarak da Hititçe'yi bilmektedir.

ESKİÇAĞ TARİHİNDE DOĞU – BATI MÜCADELESİ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

cizgi
■ KİTAP EVİ

Çizgi Kitabevi Yayınları:

Tarih:

ξ

Genel Yayın Yönetmeni

Mahmut Arlı

ξ

Dizgi

@zr@lp

ξ

Baskı

Sebat Ofset Matbaacılık - Konya

ξ

© Çizgi Kitabevi

Ekim, 2009

4. Baskı

ξ

ISBN 975 – 8156 – 23 – 3

SERTİFİKA NO 0807 – 42 – 008906

ξ

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

- Cataloging in Publication Data (CIP) -

MEMİŞ, Prof. Dr. Ekrem

ESKİÇAĞ TARİHİNDE DOĞU-BATI MÜCADELESİ

ANAHTAR KAVRAMLAR

- key concepts -

-East World, West World, Trojan Wars, Persian-Greek Wars-

ξ

ÇİZGİ KİTABEVİ

Mimar Muzaffer Caddesi

Helvacıoğlu Apt. 41/1 - KONYA

Tel: 0332.353 62 65 – 353 62 66 & Fax: 0332.353 10 22

www. cizgikitabevi.com

*Sevgili yeğenim
Yiğit Tarhan'a...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	ix
Giriş	1

I. KAYNAKLAR

5-26

1. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN BİRİNCİ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR.....	5
a) Homeros Destanları.....	5
b) Homeros'un Vatanı	6
c) İlyada	8
d) Odysseus.....	11
2. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN İKİNCİ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR.....	12
a) Klâsik Yunan Tarihçileri	12
b) Pers Kaynakları	19
3. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN ÜÇÜNCÜ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR.....	23

II. COĞRAFİ MEKÂN

27-41

1. KİT'A KARASI YUNANİSTAN VE EGE ADALARININ COĞRAFİ KONUMU	27
2. ANADOLU'NUN JEOPOLİTİK KONUMU	30
3. İRAN'IN COĞRAFİ DURUMU	37

III. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN İLK AŞAMASI: TROYA SAVAŞLARI 43-50

IV. DOĞU-BATI MÜCADELESİNDE İKİNCİ AŞAMA: PERS-YUNAN SAVAŞLARI 51-77

a) Pers Krallığı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi	51
b) İyonya İhtilâli ve Sonrası.....	59
c) M.Ö. 500-494 Yılları Arasında Yunanistan'da Durum	62
d) Pers Savaşları Başlıyor	63
1. Persler'in Yunanistan'a İlk Seferi ve Maraton Muharebesi.....	64
2. M.Ö. 490-480 Yılları Arasında İran ve Yunanistan'da Durum	65
3. Perelerin Hazırlıkları ve Kserkses'in Yunanistan Seferi	69
4. Artemision ve Termopilai Muharebeleri	70
5. Salamis Deniz Muharebesi.....	72
6. Mide ve Mikale Muharebeleri	75

V. DOĞU-BATI MÜCADELESİNDE ÜÇÜNCÜ AŞAMA: BÜYÜK İSKENDER'İN PERSLERLE MÜCADELESİ VE SONRAKİ OLAYLAR

79-100

a) Pers İmparatorluğu	82
b) Büyük İskender'in Asya Seferleri	84
c) İskender'de Dünya Hakimiyeti Fikri	90

VI. SONUÇ 101-107

Ekler	109
Bibliyografya.....	125
Dizin	135

ÖNSÖZ

Bugün bile, bütün hızıyla devam etmekte olan Doğu-Batı mücadelesinin kökleri, binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Günümüzde olduğu gibi, geçmişte de, gerek Doğu'yu gerekse Batı'yı temsil eden her devlet, güçlenip yayılmak arzusunu taşıyordu. Hatta bazı devletler, birer dünya imparatorluğu vücuda getirebilmek için, var güçleriyle mücadele etmişlerdir.

Şunu da hemen belirtelim ki, dünya savaşları, sadece çağımızın savaşları değildir. Eskiçağda da dünya savaşları olmuştur. Eskiçağda da Boğazlar için büyük harpler yapılmıştır. Çağımızın dünya savaşlarında olduğu gibi, Eskiçağda meydana gelen dünya savaşlarında da çok değişik milletler karşı karşıya gelmişler ve bu savaşlarda da yüz binlerce insan canını malını kaybetmiştir.

"ESKİÇAĞ TARİHİNDE DOĞU-BATI MÜCADELESİ" başlığını taşıyan bu çalışmamızda, Eski Doğu ve Eski Batı dünyaları arasında meydana gelen amansız mücadeleyi, yenden gözler önüne sermek istedik.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu çalışma ilk defa yapılan bir çalışma değildir. Fakat, ilk kapsamlı çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü biz, bu çalışmamızı gerçekleştirirken, daha önce kaleme alınmış olan konferans niteliğindeki yazılar başta olmak üzere, yerli ve yabancı pekçok eseri yeniden gözden geçirdik. Bu arada, özellikle Klâsik Yunan tarihçilerinin eserlerinden yararlanmayı da ihmal etmedik.

Çalışmamız altı bölümden oluşuyor. I. Bölümü Kaynaklar bahsine ayırdık. II. Bölümde Doğu-Batı mücadelesine sahne olan bölgelerin jeopolitik durumlarını ele aldık. III. Bölümde Doğu ve Batı dünyalarını ilk kez karşı karşıya getiren ve "Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı" olarak kabul edilen Troya Savaşları'nı, IV. Bölümde ise mücadelenin ikinci raundunu oluşturan Pers-Yunan Savaşlarını, kaynaklara dayanak, gözler önüne sermeye çalıştık. V. Bölümü, Makedonya kralı Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu ile giriştiği büyük mücadeleye ayırdık. VI. Bölümde ise Doğu-Batı mücadelesinin sonuçlarını ortaya koyduk.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde emeği geçen herkese en içten teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ
Afyonkarahisar, Ekim- 2009

GİRİŞ

Bilindiği üzere, Doğu-Batı mücadelesinin çok derin bir geçmişi vardır. Biz, Eskiçağdaki Doğu-Batı mücadelesini, üç döneme ayırarak inceleyeceğiz. Birinci aşamada Troya Savaşlarını, ikinci aşamada Pers-Yunan savaşlarını ve üçüncü aşamada da Büyük İskender'in Asya ülkelerine yapmış olduğu seferi, ele alacağız.

Fakat hemen belirtelim ki, Doğu-Batı mücadelesinin ilk aşamasını her ne kadar Troya Savaşları teşkil ediyorsa da, M.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış olan ve **"tarihin babası"** kabul edilen Halikarnasoslu (Bodrumlu) Herodotos, **"Historia"** adlı eserinin 1. Kitabında, Doğu-Batı mücadelesinin köklerini çok daha eskilere götürmekte ve bu konuda şunları söylemektedir:

"İranlı anlatıcılar derler ki, kavgayı Fenikeliler çıkardılar, bunlar Erythreia denilen denizden kalkıp bizim kıyılarıımıza geldiler, bugün de üzerinde oturdukları ülkeye yerleştiler ve hemen denize açılıp uzun yolculuklara giriştiler, Mısır'dan, Asurya'dan mal toplayıp, bunları bütün bölgelere, en çok da Argos ülkesine göturdüler. -Bugün Yunanistan denilen ülkede Argos, o zamanlar, her bakımdan önde giderdi-. Böylece Argos'a gelen Fenikeliler, diye anlatıyorlar, mallarını sergilemişler, beşinci ya da altıncı günü pek çoğunu elden çıkarmışlardı ki, bir küme kadın deniz kıyısına çıkagelmiş, kralın kızı da aralarındaymış, adı, Yunanlılar'ın da dedikleri gibi İo idi ve İnakhos'un kızıydı. Bu kadınlar, gemilerin kış yönünde ve oldukça yakınında durup beğendikleri şeyleri satın almaya koyulmuşlar, derken Fenikeliler

hep birden üzerlerine atılmışlar, çoğu kaçıp kurtulmuş, ama İo yakalananlar arasındaymış, sonra gemilerine atlayıp Mısır'a doğru dümen tutmuşlar ve gözden kaybolmuşlar (1. *Kitap/1*)

İşte İo, Persler'e göre ve Yunanlılar'ın dediklerinin tersine, Mısır'a böyle gelmiş ve çarpışmalar böyle başlamış, çünkü Yunanlılar, ki ille de onlardır denemez, bence belki de Giritli'ydiler, daha sonra Fenike'deki Tyr'e yanaşmış ve kral kızı Europe'yi kaçırmışlardır. Böylece iki taraf ödeşmiş oluyordu; ama sonraki ikinci saldırı Yunanlılar'a yüklenmek gerekir diyor bizimkiler. Uzun bir gemiye atlayıp Kolkhis'deki Aia kentine ve Phasis'e kadar kürek çekmişler ve kendilerini buralara kadar getiren isteklerinin hepsini elde ettikten sonra, dönerken, kralın kızı Medeia'ya da kaldırmışlar, Kolkhis kralı peşlerine adam salmış, hakkını aramış, kızımı geri verin demiş, ama onlar da karşılık olarak demişler ki, siz de Argos'lu İo'yu kaçırmıştınız ve karşılığında bir hoşnutluk da vermemiştiniz, biz de size daha fazlasını verecek değiliz (1. *Kitap/2*).

Bu olayların üzerinden iki nesil geçmiş, gene Persler'e göre, bunları bilen Alexandros, Priamos'un oğlu, Yunanistan'dan bir kadın kaçırmak istemiş, bu yüzden bir cezaya çarptırılmayacağına güveniyormuş, nasıl ki o ilk kadın kaçırıcılar da ceza görmemişlerdi. Ve Helene'yi kaçırmış. Yunanlılar önce adamlar gönderip Helene'yi geri istemişler, özür dileyin demişler. Buna karşılık Medeia'nın kaldırılışı öne sürülerek, şimdi bizden istediklerinizi o zaman da siz vermemiştiniz, denilmiş (1. *Kitap/3*).

O zamana kadar olan şey, karşılıklı kız kaçırmaktan ibaretti. Ama bu sefer Yunanlılar, Persler'e göre açıkça suçludurlar -zira onların Asya'ya karşı açtıkları sefer, Persler'in Avrupa'ya karşı açtıkları seferden öncedir. Hem, kadın kaçırmayı Persler de hoş görmezler, ama bu çeşit çapkınlıkların öcünü sürdürmek, onlara göre, akıl işi değildir ve akıllı başında kimselerin böyle şeylere pek aldanış etmemeleri gerekir, zira, belli bir şey, bu kadınlar kendileri de razı olmasalar zorla kaçırılamazlardı. Onlar, Asyalılar, kendilerinden kadın kaçırılmasını pek umursamamışlardı, ama Yunanlılar, Spartalı bir kadın uğruna koca bir donanma toplamışlar, Asya'nın üstüne yürümüşler, Priamos'un ülkesini yerle bir etmişler, o günden bu yana Yunanlı onlar için artık düşmandır. -Biliyoruz ki, Asya'yı ve orada oturan Barbarları, Persler kendilerinden sayarlar. Avrupa, özellikle Yunan dünyası, onlar için yabancıdır (1. *Kitap/4*)".

Görülüyor ki, Herodotos'a göre, Doğu ile Batı arasındaki ilk temaslar, karşılıklı kız kaçırmak şeklinde başlamış, daha sonraları ise, mücadelenin boyutları genişleyerek, askerî bir mücadele halini almıştır.

Şimdi, Doğu-Batı mücadelesini, kaynakların ışığında, dönem dönem ele alıp, incelemeye çalışalım. Ama önce, kaynaklarımızı tanıyalım.

I. KAYNAKLAR

Eskiçağ tarihinde Doğu-Batı mücadelesi, zaman bakımından üç aşamada geliştiği için, biz de kaynaklarımızı, bu taksimata uygun olarak, üç grupta ele alıp, inceleyeceğiz. Ancak hemen belirtelim ki, ele alacağımız kaynaklar, sadece yazılı kaynaklar olacaktır.

I. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN BİRİNCİ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR

a) *Homeros Destanları:*

Eski Doğu ve Eski Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ilk mücadele, bilindiği üzere, Troya Savaşlarıdır. Troya Savaşları hakkındaki en doyurucu bilgileri ise, şüphesiz Greklerin büyük destan şairi Homeros vermektedir. İlyada ve Odysseus'un Homeros tarafından kaleme alındığına inanılmaktadır. Buna rağmen Homeros'un kim olduğu, ne zaman ve nerede yaşadığı, adı geçen destanların gerçekten onun tarafından kaleme alınıp alınmadığı, uzun süre münakaşa edilmiştir.

Homeros'un Troya Savaşlarıyla (M.Ö. 1240-1230) çağdaş yaşadığını kabul edenlerin yanı sıra, bu olaydan az sonra vukubulan Dor göçleri¹ zamanında yaşadığını kabul edenler de vardır.² Bazıları ise onun, M.Ö. 750-550 yılları arasına tarihlenen İkinci Kolonizasyon devrinde yaşadığını benimse-

¹ Dor göçleri için bkz. A. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971, s. 93-97.

² *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford 1970, s.524.

mektedirler.³Herodotos⁴ ise onun, kendisinden dört asır önce yaşadığını söylemektedir. Buna karşılık Theopompos⁵, Homeros'un Troya savaşlarından 500 yıl sonra yaşadığını ileri sürmektedir. Homeros'un yaşadığı devir hakkındaki görüşlerden akla en uygun olanı Theopompos'un görüşüdür. Çünkü O, Homeros'u, Troya Savaşlarından 500 yıl sonraya tarihlemektedir ki, bu da aşağı yukarı M.Ö. 750'lere tekabül etmektedir.⁶

Şimdi de Homeros'un vatanı hakkında bilgi vermeye çalışalım.

b) Homeros'un Vatanı:

Homeros'un doğup büyüdüğü yer de antik çağın münakaşa konusu olan meselelerinden biri idi. Çünkü Homeros, söz konusu destanlarında kimliğinden hiç söz etmiyordu. Homeros'un vatanı olarak yedi kent adı ileri sürülmüştür. Bu kentlerden beşi Anadolu'da, ikisi ise Kıt'a karası Yunanistan'dadır. Fakat onun vatanı olarak, daha ziyade Chios (Sakız Adası) ve Smyrna (İzmir) kabul edilmektedir. Homeros tarafından meydana getirildiğine inanılan İlyada⁷ ve Odysseus⁸ adlı destanların, dil bakımından, daha ziyade İyonik unsurları ihtiva etmesi, onun vatanı olarak İyonya'ya işaret eder.⁹ Destanlardan anlaşıldığına göre, şair, Batı Anadolu bölgesinin coğrafi durumunu Peloponez'inkinden çok daha iyi bilmektedir. Üstelik Peloponez'i istila eden Dorlar

³ Philostratos, *Eikones*, 194.9.

⁴ Heredotos, II, 53.

⁵ Theopompos, *Hist op. Clem. Al, Strom. I. 117.*

⁶ E. Memiş, *Troya Savaşları'nın Kronolojisi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1980, s.12.*

⁷ Homeros, *İlyada*. Çev: Azra Erhat-A.Kadir, İstanbul, 1975.

⁸ Homeros, *Odysseus*. Çev: Azra Erhat-A.Kadir, İstanbul, 1973.

⁹ *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford 1970, s. 524.

hakkında çok az şey bilmesi, onun Batı Anadolu'lu olduğu yolunda ileri sürülen görüşleri destekler mahiyettedir.

İlyada ve Odysseus'un Homeros tarafından kaleme alındığı da şüphelidir. Çünkü, onun yaşadığını kabul ettiğimiz M.Ö. 8. yüzyılda, Klâsik Grek alfabesi henüz teşekkül etmemiştir. Grekli tüccarlar, Fenikelilerle yapmış oldukları yoğun ticari ilişkiler neticesinde Fenike alfabesini alacaklar ve bunu, kendi dillerinin bünyesine uydurarak, 24 harften müteşekkil Klâsik Grek alfabesini meydana getireceklerdir.¹⁰ Ancak, bu işin başarılabilmesi ve söz konusu yazının halka mâl olabilmesi için de, en azından yüz yıllık bir zamana ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bu noktadan hareket edecek olursak, İlyada ve Odysseus'un en erken olarak MÖ. 7. yüzyılda kaleme alınmış olabileceği neticesine varırız ki, bu durumda da, adı geçen destanların, bizzat Homeros tarafından kaleme alınmasına imkân yoktur. Üstelik onun kör bir ozan olduğu rivayeti vardır. Bu fikri savunanlar, iddialarını, Homeros kelimesinin "**gözleri görmeyen**" anlamına geldiği esasına dayandırır-
lar.¹¹ Hal böyle olunca, söz konusu destanların Homeros tarafından kaleme alınamayacağı görüşü, bir kat daha kuvvet kazanmaktadır. Olsa olsa, onun sözlü olarak söylemiş olduğu bu destanlar, daha sonraki kuşaklar tarafından kaleme alınmış olmalıdır.¹² Romalı hatip Cicero¹³ Homeros metinlerini ilk düzenleyen ve bugünkü biçime sokan kimsenin, M.Ö. 6. Yüzyılda Atina'da tiranlık yapmış olan *Peisistratos* olduğunu söylemektedir. Yalnız *Peisistratos*, bu düzenlemeyi gerçekleştirirken, destanda bir takım değişiklikler yapmıştır. Örneğin Homeros, bir Anadolu'lu olarak Troyalılar'ın tarafını tutmuş,

¹⁰ A.M. Mansel, *age.*, s. 127.

¹¹ Homeros, *İlyada*. Çev: Azra Erhat-A.Kadir, İstanbul 1975, s. 12.

¹² E. Memis, *Troya Savaşları'nın Kronolojisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1980, s.23.

¹³ Cicero, *Die Oratore*, III, 34,137.

Akaları ise vahşi ve zalim olarak göstermiştir. İşte Peisistratos, Akaları kötüleyen bazı parçaları, destandan çıkarmıştır.

Gerek İlyada'nın gerekse Odysseus'un bazı tarihî gerçekleri ihtiva ettiği, Miken çağından başka Yunan Orta Çağı için de paha biçilmez bir hazine olduğu kuşkusuzdur. Şairler, Miken çağından bahsederlerken, bu çağa ait kesin fikirleri olmadığından, kendi zamanlarının durum ve hayat şartlarını onlara mâl etmişlerdir. Bu bakımdan destanlar, ve özellikle Odysseus, Yunan Orta Çağı'nın (M.ö. 1100-700) siyasal, sosyal ve ekonomik durumu için, başlıca kaynaklarımızdır.¹⁴

Homeros destanlarının Yunanlılar üzerindeki etkisi çok büyük olmuş, bu destanların kahramanları ve çeşitli sahneleri, Yunan sanatçıları için bitmez tükenmez bir hazine teşkil etmiştir. Ayrıca bu destanlar M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren, okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Hellenizm ve Roma çağlarında, halk arasında hiçbir eser, bu iki destan kadar yayılmamıştı. Diğer taraftan, çeşitli tarihi ve mitolojik olayları biraraya toplayan söz konusu destanlar, siyasal bakımdan parçalanmış olan Yunan dünyasının, kültür bakımından bir birlik meydana getirmesini sağlamıştır.¹⁵ Şimdi, bu destanların konusu hakkında kısaca bilgi verelim:

c) *İlyada*:

Homeros'un "*İlyada*" adını taşıyan destanı, Ilion ya da Troya olarak anılan kentin destanıdır. Aslında İlyada, Troya'nın değil, Akhilleus'un destanı sayılmalıdır. Çünkü Akhilleus, Troya savaşlarının kaderini tayin eden Akalı bir kahramandır.

¹⁴ A.M. Mansel, a.g.e., s. 233.

¹⁵ A.g.e.s.133.

24 bölümden oluşan destandaki olayları şu şekilde özetleyebiliriz: Troya kralı Priamos'un yakışıklı ve çapkın oğlu Alexandros-Paris, Aka beylerinden Sparta kralı Menelaos'un karısı güzel Helena'yı kaçıır. Bunun üzerine Mikenai kralı Agamemnon'un liderliğinde toplanan Aka beyleri, yaklaşık 1200 gemiden müteşekkil büyük bir filo ile Troya önlerine gelirler ve Troyalılar'a savaş ilan ederler. Fakat bu savaşta, Troyalılar da yalnız değildir. Onların da Anadolu'nun diğer yörelerinden ve Trakya'dan gelen birçok müttefikleri vardır.¹⁶

Savaş dokuz yıldan beri devam etmekte, fakat buna rağmen, henüz kesin bir netice alınamamaktadır. Bu arada Aka beyleri boş durmamakta, her fırsatta sahil şehirlerine yağma seferleri düzenlemektedirler. Sefer neticesinde elde edilen ganimetler, beyler ve savaşçılar arasında eşit olarak paylaşılmaktadır. Fakat başkomutan Agamemnon, eşitler içerisinde birinci olduğu için, daima en büyük payı almaktadır. Yine böyle bir talan seferinde Agamemnon, Akhilleus'a onun payı olarak Briseis adlı bir kızı verir. Fakat her nedense, daha sonra vermiş olduğu karardan vazgeçerek, Akhilleus'un elinden kızı geri alır. Bu duruma çok öfkelenen Akhilleus, karargahına çekilerek savaşa iştirak etmez. Akhilleus'un savaştan geri çekilmesiyle beraber, Aka orduları devamlı surette mağlup olmaya başlarlar. Özellikle Priamos'un büyük oğlu Hektor komutasındaki Troya orduları, Akalar'a kan kusturmaktadır. Hattâ Agamemnon, birkaç defa, savaşı bırakarak memleketine dönmeye karar verir. Fakat Pylos kralı Nestor ve Aigina kralı Diomedes her seferinde onu, bu kararından vazgeçirirler. Savaşın devamlı surette Akalar aleyhine gelişmesi üzerine, Aka beyleri toplantıya çağrılır. Toplantıda, Odysseus ve Aias adlı beylerin, Akhilleus'a elçi olarak gönde-

¹⁶ Bu müttefiklerin önde gelenleri Likyalılar, Karyalılar, Frigyalılar ve Kikonlar'dır.

rilmelerine karar verilir. Adı geçen beyler, Akhilleus'u, savaşa katılması için ikna edeceklerdir. Akhilleus, kendisine gönderilen elçileri hoş karşılar, ama, savaşa katılmamakta direnir. Bunun üzerine elçiler, çaresiz geri dönerler. Savaş olanca şiddetiyle devam etmekte, her iki taraf da büyük kayıplar vermektedir.¹⁷

Fakat her nedense Akalar, Troyalı Hektor'u bir türlü mağlup edememektedirler. Akhilleus'un at uşağı Patroklos, Akalar'ın devamlı surette yenik düşmelerine içerler ve beyi Akhilleus'un savaş elbiselerini giyerek yalın kılıç harbe iştirak eder. Maksudı, kendisini Akhilleus zannettirerek, Troyalıları kcrkutmaktır. Gerçi bir süre başarılı olur ama, en sonunda Hektor'la yapmış olduğu teke tek mücadelede mağlup olur ve ölür.

İşte bu olay üzerine, at uşağını çok seven Akhilleus'un yüreği intikam ateşiyle yanmaya başlar ve nihayet savaşa katılmaya karar verir. Onun bu kararına, bütün Aka beyleri çok sevinirler. Agamemnön da, elinden almış olduğu kızı iade ederek Akhilleus'la barışır.

Akhilleus'un savaşa katılmasıyla birlikte, Troya orduları dağılmaya başlarlar. Akhilleus, birçok Troyalı'yı öldürdüğü halde, kana doymamıştır. Onun biricik emeli, arkadaşı ve at uşağı Patroklos'u öldüren Hektor'dan intikam almaktır. Bütün Troya askerleri korkularından kaleye sığındıkları halde, Hektor, şehir surları dışında kalır ve şehrinin tek başına Akhilleus'a karşı savunmaya çalışır. Fakat, iki yiğit arasında cereyan eden mücadeleyi Akhilleus kazanır. Hektor'un ölümüyle Troya şehri de düşmüş olur.

Görülüyor ki, Homeros'un İlyada adlı destanı tamamıyla Troya savaşlarını anlatmaktadır.

¹⁷ E. Memiş, *Troya Savaşları'nın Kronolojisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 1980, s. 14.

d) *Odysseus*:

Homeros'un öteki eseri olan "*Odysseus*"a gelince; bu destan, Troya Savaşlarından sonraki olayları ihtiva etmektedir. Destanın konusu kısaca şöyledir: On yıl süren Troya Savaşları, Akalar'ın zaferi ile sonuçlanmıştır. Fakat gariptir ki, zaferi kazanan Akalar Troya'yı iskan etmemişler, aksine üçer beşer ana yurtlarına dönmeye başlamışlardır. Aka beylerinden Odysseus da, yurduna dönmek için denize açılardan biridir. Ancak birçok kimse salimen yurduna döndüğü halde, İthake adasının beyi Odysseus, denizde fırtınaya tutulur. Maiyetindeki adamların birçoğu hayatlarını kaybederler. Bir kısım arkadaşıyla birlikte canını kurtaran Odysseus, denizde olsun karada olsun, daha birçok tehlikeli anlar yaşar. Fakat her seferinde, bir tanrıçanın yardımıyla tehlikeyi atlatır.

Diğer taraftan, Odysseus'un memleketine dönmediğini gören İthake'nin asilleri, Odysseus'un güzel karısı Penolope'ye talip olurlar. Fakat Odysseus'un vefakâr karısı Penolope, kocasının birgün mutlaka geri döneceği umuduyla bütün bu evlenme tekliflerini geri çevirmektedir. Bu arada Odysseus'un konağında Penolope'nin talipleri şerefine hergün şöenler düzenlemekte, Odysseus'un serveti har vurulup harman savurulmaktadır. Odysseus'un henüz delikanlılık çağına yeni girmiş olan oğlu Telemaos ise, konaklarında cereyan eden bu olaylara için için üzülmemekte, fakat yazık ki, bu çirkin olaylara boyun eğmek zorunda kalmaktadır.

Aradan on yıla yakın bir zaman geçtikten sonra, Odysseus nihayet memleketine vasıl olur. Fakat ihtiyar bir dilenci kılığına bürünerek, kimliğini gizler. Konağına gelir. Evinde cereyan eden olayları görür ve bu duruma çok üzülür, fakat üzüntüsünü belli etmez. Eski uşakları bacağındaki bir yara izinden onu tanırlar. Penolope de bu duruma çok sevinir. Hemen

silah deposuna koşan Odysseus, silahlarını kuşanır ve taliplerin karşısına çıkar. Bütün rakiplerini tek tek öldüren Odysseus, mücadeleyi kazanır. Oğlu Telemaos da, bu mücadelede kendisine yardım eder.

İşte böylece, uzun süren acılardan sonra Odysseus tekrar eski mutlu günlerine dönmüş olur.

Görülüyor ki, Homeros'un "*İlyada*" adlı eseri bir olayın, "*Odysseus*" adlı eseri ise bir kişinin destanıdır.

2. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN İKİNCİ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR

Bilindiği gibi, Eski Batı dünyası ile Eski Doğu dünyasını karşı karşıya getiren ikinci büyük mücadele MÖ. 490-479 yılları arasında cereyan eden Pers-Yunan savaşlarıdır. Şimdi, bu mücadele ve sonrasında meydana gelen olayları ele alan kaynakları tanımaya çalışalım.

a) Klâsik Yunan Tarihçileri:

Pers-Yunan savaşları hakkında en ayrıntılı bilgiyi, M.Ö. 485-424 yılları arasında yaşamış olan Herodotos vermektedir. Herodotos, Anadolu'lu olup, Halikarnassos (bugünkü Bodrum) kentinde doğmuştur. Anadolu, Güney Rusya, Suriye, Babil, Mısır, Kuzey Afrika ve Yunanistan'ı dolaşmış ve bir ara Atina'da yerleşmiştir. Bu tarihlerde, Atina'nın başında Perikles bulunmaktaydı ve Güney İtalya'da Turioi kolonisini kurma hazırlıkları içerisindeydi. M.Ö. 443 yılında kurulmuş olan bu koloniye birçok bilim adamıyla birlikte Herodotos da yerleşmiş ve yıllarca orada yaşayarak eserini yazmıştır. Sonraları Atina'ya dönen tarihçi, M.Ö. 424 yılında orada ölmüştür. "*Historiai*" adını taşıyan ve 9 kitaptan meydana gelen tarihinin konusu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, M.Ö. 490-479 yılları arasında meydana gelen Pers-Yunan Savaşlarıdır.

Konusunu bu şekilde sınırlandırmış olmasına rağmen, tarihçi, eserinde, bütün gezip gördüğü memleketlerdeki milletler, bunların âdetleri, gelenekleri, idare şekilleri hakkında bilgi vermiş, böylece konusunun sınırları dışına çıkarak, eseri, genel bir tarih kitabı niteliğini almıştır.

Herodotos, Pers-Yunan savaşlarını anlatırken, bu savaşın nedenlerini tespit etmeye çalışmıştır. Bu nedenler arasında, Persler'in batıya yayılma arzusu ile Grekler'in bağımsızlıklarını korumak istemeleri ön plânda yer almaktadır. M.Ö. 428 yılına kadar meydana gelen olaylardan söz eden eser, İyonya ayaklanması ve Pers-Yunan Savaşları için en önemli kaynaktır. Herodotos, bu eserini yazarken kaynak olarak Hekataios'dan¹⁸ yararlanmış, bunun dışında, kendi gözlemlerini, etraftan topladığı bilgileri ve efsaneleri de kullanmıştır. Hekataios'a nazaran daha ilmî yazdığı için, ilmî tarihçiliğin kurucusu olarak kabul edilmiş ve Romalı ünlü hatip Cicero tarafından, "**Tarihin Babası**" olarak adlandırılmıştır.

Herodotos'un "**Historiai**" adını taşıyan ve 9 kitaptan oluşan eseri, Müntekim ÖKMEN tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Azra ERHAT tarafından da Yunanca aslı ile karşılaştırıldıktan sonra, Remzi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. İlk basımı Aralık 1973'de gerçekleştirilen bu eser, daha sonraki yıllarda, ihtiyaç duyuldukça tekrar tekrar basılmıştır.

¹⁸ M.Ö. 5.yüzyılda yaşamış olan Miletos'lu Hekataios, Eskiçağ Batı dünyasında yazılı tarihçiliğin öncüleri arasında yer alır. Miletos'un soylu bir ailesinden olan Hekataios, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarından zamanına kadar nazını şeklinde süregelen sözlü mitolojik tarihçiliği, ilk kez yazılı tarihçiliğe dönüştüren kişi olarak tanınır. Asya'yı ve Avrupa'yı ve Kuzey Afrika'yı dolaşmış, buraları anlatan ve "dünya etrafında gezi" anlamına gelen "Periodos Ges" adlı bir kitap yazmıştır. Diğer kitabının adı "Genealogiai"dır. Bu kitapta, Miletos kentinin kahramanlarının kökeninden ve tanrılardan söz eder. Kitaplarından günümüze sadece parçalar kalmıştır. Kendisinden sonra gelen Herodotos, yazmış olduğu kitapta Hekataios'dan tarihçi deyimini kullanarak söz eder.

Pers-Yunan Savaşları, görünürde M.Ö. 479 yılında sona ermiş olmakla beraber, aslında Doğu'yu temsil eden Perslerle Batı'yı temsil eden Yunan dünyası arasındaki soğuk savaş bundan sonra da devam etmiştir. Öyle ki, Pers-Yunan savaşlarında hezimete uğrayan Persler, diplomasi yoluyla Yunan şehir devletlerinin içişlerine karışmaya başlamışlar ve M.Ö. 431-404 yılları arasında cereyan eden Peloponez Savaşlarında bazan Atina'dan bazan da Sparta'dan yana tavır alarak, Yunan dünyasının bu iki büyük siyasi gücünü birbirine kırdırmışlardır. İşte bu savaşlar için en önemli kaynağımız, Thukidides'in **"Peloponnessos'lularla Atinalılar'ın Savaşı"** adlı eseridir.

Herodotos'dan sonra Yunan dünyasının en ünlü tarihçisi sayılan Thukidides, Atina'da doğmuş olup, M.Ö. 460-400 yılları arasında yaşamıştır. Ailesi Trakya kökenli olan Thukidides, çocukluğunu Trakya'da geçirmiş, gençlik yıllarında Atina'da gayet özenli bir öğretim yapmıştır.

Thukidides, Atina'daki öğrencilik yıllarında Herodotos'un **"Historiai"** adlı eserini okumasına şahit olmuş ve ona hayran kalmıştır. Yaşadığı devir, Atina'nın en parlak devri idi. Sophokles, Euripides ve Sokrates gibi filozof ve yazarlar, çevrelerine bilgi saçıyorlardı. İşte Thukidides, bu hocaların elinde yetişmiştir. Thukidides'in, devrindeki siyasi çekişmelerde nasıl bir rol oynadığını bilemiyoruz. Fakat, M.Ö. 431 yılından başlayarak 404 yılına kadar devam eden Peloponez savaşlarına, hiç askerlik talim ve terbiyesi olmadığı halde, komutan olarak katılmış ve bir donanma kuvvetinin başına getirilmiştir. Bu savaşlar sırasında M.Ö. 424 yılında Trakya'ya karşı yapılan bir harekâta katılmış ve Spartalılar'a karşı Amphipolis kentini vaktinde yetişip savunamadığı için, vatanı ihanetle suçlanarak sürgüne gönderilmiş ve 20 yıl sürgün hayatı yaşamıştır. İşte ünlü **"Peleponnessos'lularla Ati-**

nalılar'ın Savaşı" adlı eserini, bu sürgün yıllarında kaleme almıştır. M.Ö. 404 yılında, Atina'nın Sparta'ya yenilmesinden sonra Atina'ya dönen Thukidides, yaklaşık olarak M.Ö. 400 yılında orada ölmüştür.

Thukidides, eserinde, sadece Peloponez savaşlarını ele almamış, Herodotos'un M.Ö. 478 yılında bıraktığı yerden Peloponez savaşlarının başladığı M.Ö. 431 yılına kadar cereyan eden olaylardan da söz etmiştir.

Tarih yazışı ve anlayışı yönünden Thukidides, yeni bir zihniyetin öncüsüdür. Birçok yönlerden Herodotos'dan tamamen ayrılır. *Yazar*, kronolojiye önem vermiştir. Herodotos'ta, eleştirinin sadece belirtileri vardır. İşittiklerini incelemeyen, gördükleriyle kıyaslamış, fakat inanmamasına rağmen, yine de yazmıştır. Böylece Herodotos'ta, tam olmakla beraber, eleştirici bir duygunun başladığını görmekteyiz. Thukidides ise, olayların sadece nedenini aramakla kalmamış, onları eleştirmiştir. Bu bakımdan Thukidides, eleştirici tarihçiliğin kurucusu olarak kabul edilir. Savaşın görünürdeki nedenleriyle gerçek nedenlerini araştırmış ve ortaya koymuş, siyasal kuvvetlerle askerî kuvvetlerin birbirleriyle çarpışmasını, tesadüflerin olayların meydana gelişindeki rolünü belirtmiş, fakat hiçbir zaman, Herodotos'un yaptığı gibi, doğa üstü kuvvetlere eserinde yer vermemiştir. Thukidides, eserini konu ve zaman bakımından kesin olarak sınırlamış ve bu sınırın dışına hiçbir zaman çıkmamıştır. Her ne kadar Herodotos'un eserinin konusu da sınırlandırılmışsa da, anlatılanlar, tanrılarla birlikte o devirde bilinen bütün dünyayı kapsıyordu.

Thukidides, yazılı kaynakları büyük bir titizlikle incelemiş, göz ve kulak şahitlerinin ifadelerini birbirleriyle kontrol etmiş, aralarındaki çelişkileri belirlemeye çalışmış ve böylece eleştirici tarihçiliği kurmuştur. *Yazar*, sadece gerçeği bulmak

için çalışmış, olayları tarafsız olarak incelemiştir. Halbuki Herodotos, eserinde taraf tutmuş ve Atinalılar'ın yaptığı pekçok şeyi abartarak anlatmıştır. Thukidides'in üslubu da mükemmeldir. Cümleleri kısa ve güzel olup, anlaşılması kolaydır. 8 kitaptan oluşan eserini, kendi ağzından anlatarak yazmış, yalnız komutan nutukları gibi kısımları, onların ağzından nakletmiştir.

Bütün ilmi metod ve çalışmalarına rağmen, Thukidides, kendinden sonra gelen Yunanlı tarihçiler üzerinde beklenen etkiyi yapamamıştır. Ciddi, fakat yumuşak olan üslubu ve gerçekçiliği, kendinden sonraki devirde yadırganmış, sadece büyük bir isim olarak kalmıştır. Thukidides'den sonra tarihçilik retorik yani hitabî olmuş ve bu yüzden de, olayların gerçeğe bağlı kalarak anlatılmasından ziyade, dinleyen üzerinde yapacağı etkiye önem verilmiştir. Ancak, M.Ö. 1. yüzyılda, eski Yunan klâsiklerinin yeniden revaç bulduğu devirde Thukidides, tarih yazarları için önem kazanmış ve ideal olmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Thukidides'in eseri, 8 kitaptan oluşmaktadır. Bu eserin ilk üç kitabı, rahmetli hocamız Prof. Dr. Halil Demircioğlu tarafından Yunanca orjinalinden Türkçeye çevirilerek Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları arasında neşredilmiştir (2. Kitap, 2. Baskı, Ankara 1972; 2. Kitap, Ankara 1975; 3. Kitap Ankara 1969).

Peloponez savaşlarından sonra da Doğu-Batı mücadelesinin gerek askerî, gerekse siyasi alanda bütün hızıyla devam ettiği görülüyor. İşte bu döneme ait bilgileri, yine bir Yunan tarihçisi olan Ksenofon'dan öğreniyoruz.

Atina'lı asil bir aileye mensup olan Ksenofon, yaklaşık olarak M.Ö. 430 yıllarında Atina'da doğmuş ve M.Ö. 357 yılında Korintos kentinde ölmüştür. Çeşitli konularda 14 kadar

eseri bilinen Ksenofon, asıl ününü **"Hellenika"** ve **"Kiros'un Anabasisi"** adlı eserlerine borçludur. Aslında Ksenofon, çok yönlü bir yazardır. Felsefe, tarih ve edebiyat alanlarında eserleri bulunduğu gibi, ayrıca askerlik alanında da ün yapmıştır. **"Kiros'un Anabasisi"** adlı eserinde anlattığı gibi, 10.000 ücretli Yunan askerini Doğu Anadolu'dan anavatanlarına kadar salimen götürerek, dünyanın en büyük generalleri ve taktikçileri arasında yer almıştır.

"Hellenika", adından da anlaşılacağı üzere, bir Yunan tarihidir. Yazar bu kitabında, Thukidides'in M.Ö. 411 yılında bıraktığı yerden başlayarak, M.Ö. 362 yılında cereyan eden Mantinea savaşına kadar meydana gelen olaylardan söz eder. Mantinea Savaşını eserine bitiş noktası olarak almasının nedeni, M.Ö. 372-371 yılları arasında Yunanistan'da parlak bir devir yaşayan ve Yunan birliğini kurma çabasında bulunan Tebai devletinin büyük komutanı Epameinondas'ın bu savaşta ölmesi ve Ksenofon'a göre Yunan tarihinin de son bulmuş olmasıdır. Yazar bu eserinde, gerekli belgelerin tümünü bir araya toplayamamış, bunları birçok yerlerde doğru olarak değerlendirememiş ve tarafsız da kalamayarak Tebai'ye karşı cephe almıştır.

Ksenofon'un **"Hellenika"** adlı eseri 7 kitaptan oluşmaktadır. Bunlardan ilk üçü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Suat SİNANOĞLU tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve 1963 yılında Milli Eğitim Bakanlığı adına Ankara Üniversitesi Basımevi'nde neşredilmiştir (*Ksenophon, Yunan Tarihi I- III. Çev: Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, A.Ü. Basımevi-1963*).

Ksenofon'un **"Kiros'un Anabasisi"** adını taşıyan öteki eserinin konusu ise, Pers İmparatorluğu'nun Batı Anadolu valisi bulunan Genç Kiros'un, tahtı ele geçirmek amacıyla,

10.000 Yunanlı ücretli askerden oluşturduğu bir ordu ile Pers Büyük Kralı olan ağabeyisi II. Artakserkses'e karşı ayaklanmasının öyküsüdür. Batı Anadolu'nun Sardes (Salihli) kendinden yola çıkan bu ordu, Mezopotamya'ya ulaşmış ve M.Ö. 401 yılında Kunaksa mevkiinde yapılan savaşta genç prens Kiros, ağabeyisi Pers Büyük Kralı II. Artakserkses tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştür. İşte bu yenilgi neticesinde başsız kalan ücretli Yunan askerleri, Ksenofon'un yönetiminde Fırat'ı izleyerek Doğu Anadolu'dan geçip kuzeyde Trabzon'a ulaşmışlar ve buradan da bazan deniz yoluyla bazan kara yolu ile yurtlarına ulaşabilmişlerdir. Eser, özellikle Anadolu'nun topografyası ve M.Ö. 5. yüzyıl sonundaki Doğu Anadolu'nun etnografyası hakkında son derece enteresan bilgiler vermektedir.

Kiros'un Anabasis'i de tıpkı Hellenika gibi 7 kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitapta ücretli Yunan askerlerinin Anadolu'dan geçerek Fırat'a kadar yukarı doğru ilerleyişleri, geriye kalan altı kitapta da Kunaksa'da başlayan ve Trabzon'a kadar süren yorucu ve tehlikelerle dolu yolculukları ve bundan sonra ücretli Yunan askerlerinin başlarına gelen olaylar anlatılır. Bu eser, Ksenofon'un zevkle okunacak eserlerinden biridir. Çünkü Ksenofon, bu eserinde başından geçen maceraları, gördüğü çeşitli kavimleri, yaptıkları cüretli savaşları, bu acayip ücretli askerler ordusu içinde bulunan çeşit çeşit insanları, son derece akıcı ve anlaşılır bir üslupla gözler önüne sermektedir.

Ksenofon'un Anabasis adlı eseri, Hayrullah ÖRS tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığınca 1944 yılında ilk basımı gerçekleştirilmiş ve 1962'de ikinci defa basılmıştır (*Ksenophon, Anabasis, Çev: Hayrullah ÖRS. 2. Baskı, İstanbul 1962*).

b) Pers Kaynakları:

Bilindiği üzere, 19. Yüzyılın ortalarına gelinceye kadar, Eski Önasya kavimlerinin tarihini, Klasik Yunan müelliflerinin eserlerinden öğreniyorduk. Ancak, 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlatılan yoğun arkeolojik kazılar neticesinde, Eski Önasya kavimlerinin tarihine ait pekçok yazılı belge ele geçirildi ve bunlar üzerinde çözüm denemelerinde bulunuldu. İran memleketi de bu çalışmalardan nasibini aldı. İran'da bu alandaki araştırmalar, 1840-1841 yılları arasında *Flandin* ve *Goste'nin* eski Persepolis harabelerindeki *Nakş-i Cemşid* denilen eserler üzerinde yaptıkları incelemelerle başladı.

1843 yılında da *H. Rawlinson*, evvelce başladığı Bisütun kitabesinin kopyasını tamamlayarak, Persçe metnini 1846'da *Royal Asiatic Society'de* yayınladı.

Daha sonra İran'a giden İngiliz bilginlerinden *Tompson* ile *King*, I. Darius'un Bisütun kitabesinin üçüncü defa kopyasını alarak Pers, Susa ve Babil metinlerini İngilizce tercümeleriyle beraber 1907'de Londra'da neşrettiler. Gerek Bisütun kitabesi, gerekse Persepolis ve Nakşi-Rüstem kitabeleri özellikle I. Darius döneminin (M.Ö. 521-486) siyasal olaylarına ışık tutarlar. Bunlardan Bisütun kitabesi, kralın icraatlarını ve zaferlerini tüm ayrıntıları ile gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu kitabe, Persler'in dini hakkında da bizleri aydınlatmaktadır. Söz konusu kitabelerden Persler'in idarî sistemleri ve devlet teşkilâtı hakkında da bilgi çıkarmak mümkündür. Bu kitabeler, I. Darius zamanındaki satraplıkların sayısı hakkında, değişik rakamlar verirler. Örneğin Bisütun kitabesi 23 satraplığın ismini verirken,¹⁹ Persepolis kitabesinde 24 sat-

¹⁹ Sözü edilen 23 satraplık şunlardır:

1. Parsa: Pers satraplığı, Pasargad ve Persepolis burada idi.
2. Uvaja: Elam, Darius'un çok defa merkez yaptığı Sus şehrine nisbetle Susiyana da deniliyordu.
3. Babirus: Kaide satraplığı.

raplığın adı geçmektedir. Buna karşılık, Nakşi-Rüstem kitabesi 28 satraplığın ismini verir. Halbuki Herodotos, 20 satraplıktan bahseder. Darius'un daha sonraki fetihleriyle imparatorluk sınırları daha da genişlemiş ve adı geçen Pers imparatorunun son zamanlarında satraplıkların sayısı 33'e ulaşmıştır.

Bisütun kitabesi, ilk defa olarak, H.C. Rawlinson tarafından "*The Persian Cuneiform Inscription at Behistun*" ismi altında JRAS, cilt x, (1847)'de, daha sonra R.W. Rogers tarafından, *History of Babylonia and Assyria*, 1905, cilt 1, 21 v.d'da neşredildi. Tam neşriyat ise L.W. King ve R.C. Thompson tarafından, *The Sculptures and Inscription Of Darius the Great on the Rock of Behistun in Persia* (1907)'de gerçekleştirildi. A.T. Olmstead ise, *Darius and His Behistun Inscription*, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Chicago 1938, cilt LV, sayı:4, s. 392-416'da söz konusu kitabenin İngilizce tercümesini ve yorumunu vermektedir.

-
- 4 Athura: Asur. Bu satraplık Habur'dan Zagros dağlarına kadar uzanıyordu.
5. Arabaya: Habur-Fırat arasındaki bölge ile Suriye, Fenike ve Filistin satraplığı
6. Mudraya: Mısır.
7. Deniz halkları satraplığı: Buraya Kilikya ile Kıbrıs giriyordu.
8. Yauno: Likya, Karia, Pamfilya ile sahil Yunan kolonileri, İyonya, Eolya'yı ihtiva ediyordu.
9. Çparda: Lidya ve Misya.
10. Medya.
11. Armeniya.
12. Katpaluka: Küçük Asya'nın Toroslar'dan Karadeniz'e uzayan kısmı: Kapadokya.
13. Porthava: Hirkanya ve Partya.
14. Zarangiye: Zaranka.
15. Haraiva: Ariya.
16. Uvarazmiya: Harezm.
17. Bakhtris: Bakteriyana.
18. Sughda: Sugdiyana.
19. Gandara: Kandahar.
20. Saka'lar: Seyhun ötesindeki Türk illeri.
21. Thatguslar: Sattagideler: Helmed'in yukarı **havzası**.
22. Harauvatis: Arakhosya.
23. Makalar: Hormuzd geçidi bölgesi.

Pers İmparatorluğu dönemine ait yazılı belgelerin bir diğ er grubunu da Taht-ı Cemşit kitabeleri oluşturmaktadır. Asur, Elam ve Pers dilleriyle ve çivi yazısı ile yazılmış olan bu kitabelerin, I. Darius'a ait olduğu anlaşılmıştır. Bu kitabelerde Darius, atalarının adlarını saydıktan sonra tanrı Ahuramazda'yı övmekte ve sahip olduğu herşeyi ona borçlu olduğunu söylemekte, ardından da Ahuramazda'nın lütfü sayesinde hakim olduğu memleketlerin adlarını saymaktadır.

Kserkses'in de hemen hemen aynı mahiyette ve yine üç dilde kitabeleri vardır. Bunlardan insan yüzlü boğalı kapının üstündeki kitabede, **"Kserkses, Büyük Kral derki: Ahuramazda'nın lütfüyle bütün memleketleri gösteren bu sütunları ben yaptırdım. Bu Persia'da diğ er güzel şeyler kuruldu ki, ben ve babam yaptır-dık. Güzel manzaralı her binayı biz yaptır-dık"** denil-miş olmasına bakılarak, Yunan kaynaklarında Persepolis de-nilen Akhaimenidler başkentinin asıl adının **"Pers"** ya da **"Pars"** olduğu iddia edilmektedir. Kserkses'in Taht-ı Cemşit harabelerindeki taşlar üzerinde beş kitabesi vardır. 1931 tari-hinde Profesör *E.Herzfeld*, bu kralın altıncı bir kitabesini daha keşfetmiştir.

Nakş-ı Rüstem kitabesine gelince; Büyük Darius'un ve diğ er üç kralın mezarını ihtiva eden Nakş-ı Rüstem, 24,5 metre yüksekliğinde bir anıt mezardır.

Mezarın, kenarları Mısır üslubunda yapılmış bir kapısı vardır. Yukarı kısımda kralı gösteren kabartma bir resim bu-lunmaktadır. Kral burada, üç basamaklı bir kaide üzerinde ayakta durmaktadır. Sol eliyle ucu yere dayanan bir yay tut-maktadır. Sağ elini, üzerinde Ahuramazda'nın sembolü olan ateşin yandığı mihraba doğru uzatmıştır. Ahuramazda'nın tasviri, bütün sahneye hakimdir. Güneş kursu, tasvirin geri-sindedir. Akhaimenid İmparatorluğunu teşkil eden memle-

ketlerin temsilcileri olarak iki sıra halinde dizilmiş olan 28 insan, kralın bulunduğu tahtı alttan tutmaktadırlar. Buradaki 28 insan, 28 satrabı temsil etmektedir.

Nakş-ı Rüstem'de üç dilde yazılmış önemli bir kitabe bulunmaktadır. Fakat diğer mezarlarda kitabe yoktur.

Akhaimenid kralları, Persepolis sarayları üzerine bir takım kitabeler yazdırmış oldukları gibi, Sus saraylarına da, binaların kimler tarafından yapıldığını, inşaatta hangi mimarların çalıştığını, kralların hakim oldukları bölgelerin adlarını, kralların Ahuramazda'ya evvela minnettarlıklarını bildiren çivi yazısı ile kaleme alınmış üç dilli kitabeler kazdırmışlardır.

J. de Morgan idaresindeki Fransız ilim heyetinin Sus'ta yaptığı kazılar neticesinde ortaya çıkarılan bu kitabelerin en önemlisi, Büyük Darius'un (I. Darius) Elam, Babil ve Pers dilleriyle yazdırmış olduğu kitabedir.

Sus'ta Büyük Darius zamanında yapılan, fakat I. Artakserkses zamanında yanan ve II. Artakserkses tarafından yeniden inşa edilen sarayın enkazı içinden çıkarılan bu kitabe, toprak levha üzerine yazılmış olduğundan, parça parça olarak bulunmuştur. Fakat, parçalar birbirine eklenerek okunmuştur. Bir iki parça bulunamadığından, kitabe noksan olmakla beraber, mevcut kısımlar, *P. Scheil* tarafından çözülmüş ve yayınlanmıştır.

Büyük Darius'un Bisütun ve Nakş-ı Rüstem kitabelerinden sonra yazılmış olduğu sanılan bu kitabe, gerek tarih ve gerekse o zamanki Pers dili bakımından çok önemlidir. Bu kitabe sayesinde, Darius devri ve o zamanki imparatorluk sınırları hakkında doğru bilgi alınabildiği gibi, Pers dilinin gramer ve lügatını yapmak imkânı da ortaya çıkmıştır.

Sus'ta Büyük Darius'un Elam, Asur ve Pers dilleriyle yazılmış çivi yazılı ikinci bir kitabesi daha bulunmuştur. Fakat bu, öncekiler kadar önemli değildir. Sus'ta bunlardan başka,

Kserkses ile II. ve III. Artakserkses'lerin de birer kitabeleri keşfedilmiştir. Muhteva ve şekil yönünden bunlar da Persepolis kitabelerinin hemen hemen aynıdır.

Görülüyor ki, Pers orjinli kaynaklar, daha ziyade Pers imparatorluğunun idarî, kültürel ve dinî yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Bu yüzden, Doğu-Batı mücadelesinin ikinci aşamasını oluşturan Pers-Yunan Savaşları ile bundan sonra meydana gelen siyasal olaylar hakkındaki bilgilerimizi, Klâsik Yunan tarihçilerinin eserlerine dayandırmak zorunda kalıyoruz.

3. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN ÜÇÜNCÜ AŞAMASINA AİT KAYNAKLAR

Doğu-Batı mücadelesinin üçüncü aşamasında Makedonya kralı Büyük İskender'in Pers İmparatorluğunu yıktığına ve Hindistan'a kadar uzanan Doğu memleketlerini zaptettiğine tanık oluyoruz.

Bu döneme ait bilgileri, daha ziyade Hellenistik devir tarihçilerinin yazmış olduğu kitaplardan öğreniyoruz. Hemen belirtelim ki, bu dönemi aydınlatan tarihçilerin hemen hepsi, M.Ö. 334 yılında İskender'le beraber Asya seferine katılmış kimselerdir.

Bunlardan *Kallisthenes*, Büyük İskender'in yakın arkadaşı olarak yanında bulunuyordu. Kendisi, İskender'in hocası olan filozof Aristoteles'in yeğeni idi. Hindistan'a kadar İskender'i izleyen Kallisthenes, M.Ö. 327 yılında aralarında çıkan bir tartışma yüzünden İskender tarafından öldürülmüştür. Kallisthenes'in yazmış olduğu tarih kitabı, İskender'i övücü niteliktedir. Panhellenizm'e taraftar olmayan Yunanlılar'a karşı İskender'i bir kahraman olarak savunur. Hattâ onu, Yunanlılar'ın baştanrısı Zeus'un oğlu olarak kabul eder.

Diğer bir İskender devri tarihçisi de, İskender'in komutanlarından olan ve onun ölümünden sonra Mısır'da Ptolemaioslar hanedanını kurarak, Mısır devletini yaratacak olan *I. Ptoletmaios'tur*. M.Ö. 367-283 yılları arasında yaşamış olan Ptolemaios, İskender'in Asya seferlerinin harp jurnallerini (günlük) tutmuştur. Özellikle bu hususa önem veren Ptolemaios, en eski harp tarihçisi olarak tanınır.

Gençlik yıllarında, İskender'in Asya seferine teknisyen olarak katılan *Aristobulos* da, İskender'le ilgili olayları, gördüğü yerlerin coğrafya ve etnografyası ve Tabii Bilimler üzerine bir kitap yazmıştır. Gerçeklere bağlı kalınarak ve kuvvetli izlenimlere dayanılarak yazılan bu kitaptan, zamanımıza yalnızca parçalar kalmıştır.

İskender devri hakkında doğruluğuna güvenilir iki kaynak, yukarıda sözünü ettiğimiz *Aristobulos* ile *Ptolemaios'dur*. İskender dönemi hakkında tarih eseri meydana getiren geç devir müellifleri, bu iki kaynaktan yararlanmayı ihmal etmemişlerdir.

İşte bu müelliflerden birisi *Plutarkhos'dur*. M.S. 46-127 yılları arasında yaşamış olan Plutarkhos, Yunanistan'ın Boiotia bölgesinde Kharioneia kentinde doğmuştur. Filozof ve biyografi yazarıdır. Atina'da fizik, doğal bilimler ve hitabet öğrenimi gören Plutarkhos, Roma da dahil olmak üzere, çeşitli vesilelerle bir hayli seyahat etmiş, fakat ömrünün çoğunu sessiz bir kent olan doğum yerinde geçirmiştir. *Bioi Paralleloi* (Paralel Hayatlar) adlı biyografik eseri, tarihi gayelerle yazılmadığı halde, yazarın birçok tarihi kaynaktan yararlanmış olması bakımından, özel bir önem taşır. Tamamı elimize geçmeyen bu eserde, 23 çift ve 4 tek hayat anlatılmıştır. Burada Romalı ve Yunanlı komutanlar yanyana ele alınmış ve aralarında mukayeseler yapılarak hayatları anlatılmıştır. İşte

bu bakımdan, eser, "**Paralel Hayatlar**" adını taşır. Ele alınan 4 tek hayat şunlardır:

- 1- Pers kralı II. Artakserkses
- 2-Yunan devlet adamı Arathos
- 3-Romalı Otto
- 4-Romalı Galba

"**Paralel Hayatlar**" adlı eser, halka hitaben yazıldığından, ahlâki gaye güdülmüş, bu itibarla da ele alınan kişiler idealize edilmiştir. Bu kişilerden biri de Büyük İskender'dir.²⁰

Plutarkhos'un Büyük İskender hakkında anlattıkları, *Prof. Bernard Latzarus* tarafından Fransızcaya çevrilmiş, *Vahdet Gültekin* de Fransızca'dan Türkçeye aktarmıştır (*Plutarkhos, Büyük İskender. Çev: Vahdet Gültekin, Rado Yayınları, Işık Matbaası, İstanbul 1980*).

Eserde Büyük İskender'in çocukluğu, gençliği, iktidara gelişi, tüm icraatları ve ölümü ana hatları ile ele alınmıştır.

İskender dönemini anlatan bir diğer tarihçi, Nikomedyalı (İzmit) *Flavius Arrianos*'tur. Arrianos, Roma İmparatoru Hadrianus zamanında (M.S. 117-138) Roma vatandaşlığına kabul edilmiş ve imparatorun teveccühünü kazanarak, Roma'da yüksek memuriyetlerde bulunduktan sonra, Kapadokya valiliğine atanmıştır.

Romalı Epiktetos'un bir öğrencisi olan Arrianos, önceleri felsefeyle ilgili eserler yazmıştır. Tarihle ilgili eserlerinin en önemlisi, Ptolemaios ile Aristobulos'tan yararlanarak yazmış olduğu "**Alexandru Anabasis**" (İskender Anabasisi) adlı İskender tarihidir. 7 kitaptan meydana gelen eserde, İskender'in büyük Doğu seferini bütün ayrıntıları ile buradan izlemek mümkündür. Arrianos'un "**İskender'in Anabasi-**

²⁰ Plutarkhos, *B.İskender'le Romalı Caesar'ı mukayese etmiştir.*

si" adlı eseri Türkçe'ye çevrilerek, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1945 yılında neşredilmiştir.

II. COĞRAFI MEKÂN

Biz bu çalışmamızda, Kıt'a karası Yunanistan ve Ege adaları, Anadolu ve İran'ın coğrafi konumlarını ele almaya çalışacağız. Zira, Doğu-Batı mücadelesinin birinci raundunu oluşturan Troya Savaşları, Anadolular'la Kıt'a karası Yunanistan ve Ege adalarından gelenler arasında, mücadelenin ikinci aşaması olarak kabul edilen Pers-Yunan Savaşları, yine Kıt'a Karası Yunanistan ve Batı Anadolu'daki İyon kentleri ile İran'da kurulmuş olan ve Anadolu'ya da hükmetmekte olan Pers İmparatorluğu arasında, mücadelenin üçüncü aşaması ise bütün Yunanlıları panhellenizm ideali etrafında toplayan Makedonya kralı Büyük İskender'le Pers İmparatorluğu arasında cereyan etmiştir. Gerçi, gerek Pers İmparatorluğu gerekse İskender'in gerçekleştirmiş olduğu İskender İmparatorluğu, sözünü ettiğimiz ve biraz sonra ele alacağımız coğrafi sınırların çok daha ötesine taşmışlardır, ancak, biz burada, daha ziyade, imparatorlukların özünü teşkil eden coğrafi mekânları ele almayı tercih ediyoruz.

1. KIT'A KARASI YUNANİSTAN VE EGE ADALARININ COĞRAFI KONUMU

Yunanistan, Anadolu ve İtalya arasında yer alır. Tıpkı Anadolu gibi üç tarafı denizlerle çevrili olan Yunanistan (doğusunda Ege denizi, batısında Adriya denizi, güneyinde Ak-

deniz), Kuzey, Orta ve Güney Yunanistan olmak üzere üç ana bölgeye ayrılır.

Kuzey Yunanistan çok dağlıktır. Bu bölgenin başlıca yükseltilerini Balkanlar ve Rodoplar oluşturur. Orta Yunanistan'daki en önemli dağlar ise Pindus dağlarıdır. Peloponez (Mora) yarımadası da denilen Güney Yunanistan'daki dağlar ise Kuzey ve Orta Yunanistan'dakilere oranla biraz daha alçaktır.

Genel bir değerlendirme yapıldığı takdirde, Yunanistan'ın son derece engebeli bir ülke olduğu görülür. Dağlar denize dikey olarak uzanmakta, derin koy ve körfezler, her taraftan karanın içine girmektedir. Avrupa haritasına bir göz atıldığında kıyıları Yunanistan'ınki kadar girintili ve çıkıntılı başka bir ülke daha olmadığı kolaylıkla görülür. Tarıma elverişli yöreleri, daha ziyade ülkenin doğu kıyılarında uzanan ve Ege denizine bakan ovalardır.

Memleketin büyük bir bölümünün geçit vermez dağlarla kaplı oluşu, bu dağlar arasındaki vadilerde yaşayan kavimlerin birbirleriyle ilişkide bulunmalarını, daha doğrusu onların biraraya gelerek merkezi bir devlet kurmalarını engellemiş ve bir partikülerizmaya yol açmıştır.²¹

Ülkenin tarıma elverişli yerinin az oluşu, burada yaşayan kavimleri çok erken devirlerden itibaren, geçimlerini denizlerde aramaya sevk etmiştir. Gerçekten Yunanlılar, M.Ö. 2. Binyıldan itibaren, Akdeniz'deki canlı ticaretin bir üyesi olmuşlar ve Yunanlı tüccarlar, deniz ticareti sayesinde zenginleşmişlerdir.²²

Yunanistan'ın en önemli iki akarsuyu, Vardar ve Meriç nehirleridir. Her ikisi de Ege denizine dökülen bu nehirler, geç-

²¹ A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971, s. 2.

²² E. Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Konya 1990, s. 29.

tikleri yerlere hayat verirler. Gerçekten söz konusu nehir vadilerindeki nüfus, diğer bölgelere oranla daha yoğundur.²³

Yunanistan'ın iklimine gelince; güney ve kıyı kesimlerinde yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı bir seyir takip eden Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Bölgede, tütün, üzüm ve zeytinyağı üretilir. Gerçekten, üzümünden elde edilen şarap ve zeytinden elde edilen zeytinyağı, en eski devirlerden itibaren Yunanistan'ın başlıca ihracat ürünleri olmuştur. Günümüzde dahi Yunanistan, zeytinyağı üretiminde dünyanın başta gelen ülkeleri arasında yer almaktadır.

Ege adaları da, Yunan dünyasının ayrılmaz birer parçası görüntüsünü verirler. Asya ile Avrupa kıyıları arasında yer alan bu adaların en önemlisi Girit'tir. Ege bölgesinin güney sınırında bulunan ve yaklaşık olarak 250 km. uzunluğunda ve ortalama 50 km. genişliğinde olan bu ada, arada köprü vazifesi gören birtakım adalar sayesinde, bir taraftan Peloponez'e, diğer taraftan Anadolu'nun batı ve güneybatı ve Afrika'nın kuzey kıyılarına bağlı bulunuyordu. Girit, bütün bu ülkelere, bunların kültür etkileri altında kalabilecek kadar yakın, fakat bunlardan gelecek düşman akınlarını önleyebilecek kadar uzaktı. Engebeli bir araziye sahip olan Girit, doğu-batı istikametinde uzanan sıradağlar tarafından biri kuzeyde, diğeri güneyde olmak üzere iki büyük bölüme ayrılmış olmakla beraber, yoğun bir nüfus besleyebilecek ve başlı başına bir medeniyet yaratabilecek kadar büyüktü. İşte Eskiçağ'da "**mutlular adası**" olarak gösterilen Girit'in, Akdeniz'de aldığı bu emsalsiz yer, adanın bir taraftan doğu, diğer taraftan batı etkileri altında kalmasına ve hayranlık uyandıran yüksek ve orijinal bir medeniyet ortaya koymasına yol açmıştır.²⁴

²³ E. Memiş, *Troya Savaşları'nın Kronolojisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 1980, s. 28.

²⁴ A.M. Mansel, a.g.e., s. 3-4.

Büyük bir kısmı iyi korunmuş limanlara sahip olmakla beraber, küçük, susuz ve çorak olan Ege adaları arasında bazıları, doğudan batıya giden ya da kuzeyden güneye inen deniz yollarının düğüm noktalarında bulunduklarından dolayı önem kazanmışlardır.

Birinci gruba giren adalar arasında Delos, ikinci gruba girenler arasında ise obsidyen taşı çıkarılan Melos, içinde mermer ocakları bulunan Paros ve Naksos veya altın madenleriyle ün kazanmış olan Sifnos gösterilebilir.

2. ANADOLU'NUN JEOPOLİTİK KONUMU

Asya, Avrupa ve Afrika kıt'aları tarafından çevrelenmiş bulunan ve Asya kıt'asının adeta küçük bir modelini oluşturduğu için "**Küçükasya**" da denilen Anadolu, aynı zamanda Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü görünümündedir. Bu köprü, güneydoğudan Mezopotamya ve Mısır gibi Eski Doğu, batıdan ise Akdeniz medeniyetlerinin oluşturduğu Eski Batı dünyaları tarafından çevrilmiştir. Bu durum, Anadolu'ya, bir kültür aracılığı görevi vermiş gibidir.²⁵

Gerçekten, tarihin en eski devirlerinden itibaren Anadolu, doğudan ve batıdan gelen birçok kavmin istilâsına uğramış, çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bu yüzdendir ki, Anadolu, Doğu ve Batı kültür unsurlarının içiçe karışıp kaynaştığı bir bölge durumuna gelmiştir.²⁶ Nitekim, Akkad imparatorlarının Anadolu'ya yapmış oldukları seferleri heyecanlı bir macera romanı gibi anlatan Şartamhari metinlerinden²⁷ daha

²⁵ E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 8. Baskı, Konya 2009 , s. 3.

²⁶ E.Memiş, "Anadolu'nun Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri" *Selçuk Dergisi*, sayı: 1, Konya 1986, s. 59.

²⁷ Şartamhari metinleri, M.Ö. 2350-2150 yılları arasında Mezopotamya'da bir imparatorluk kuran Akkad krallarından Sargon'un torunu Naram-Sin'e aittir. Mezopotamya'da Babil'de, Anadolu'da Hattuşaş'ta ve Mısır'da Tel el Amarna'da olmak üzere üç nüsha halinde ele geçirilen bu metinler, Naram-

M.Ö. 3. Binyıldan itibaren değişik kökenli birçok kavmin, bu topraklar üzerinde bir arada yaşadığını öğreniyoruz ki, bu durum, Anadolu'nun binlerce yıldan beri, bir kültürler mozayici oluşturduğunun en belirgin işaretidir.

Anadolu'nun yeryüzü şekilleri, akarsuları ve iklim şartları da, Anadolu tarihinin meydana gelmesinde büyük ölçüde rol oynamışlardır.

Gerçekten, Anadolu'nun kuzeyden ve güneyden yüksek sıradağlarla kuşatılmış olması ve pek az yerden geçit vermesi,²⁸ bu yönlerden yapılacak olan birçok kavimler göçüne imkân tanımazken, Batı Anadolu bölgesindeki dağların denize dikey olarak uzanması, pek çok istilacının, bu dağ oluklarından geçit bularak, Anadolu'nun ortalarına kadar ulaşmalarını mümkün kılmıştır.²⁹ Ayrıca, güney ve kuzey yönlerinde denize paralel olarak uzanan sıradağlar, Orta Anadolu'da yerleşen kavimlerin, bu dağların arkasında oturan kavimlerle kültürel münasebetlerini de engellemiştir.³⁰ Örneğin, Kuzey Anadolu'nun değişik yörelerine yayılmış bulunan ve kabileler halinde yaşayan Gaşkalar'a³¹ ulaşmak ve onları kültürel yönden etki altına almak mümkün olamadığı gibi, Torosların arkasında oturan Kizzuvatna Krallığı³² da, bu dağlar yüzünden,

Sin'in Anadolu'ya yapmış olduğu seferleri anlatır. Bu metinler, Anadolu kökenli olmamakla beraber, Anadolu hakkında bilgi veren en eski yazılı belgelerdir. Şartamhari metinlerinin Anadolu tarihi açısından taşıdığı önem hakkında geniş bilgi edinmek için bkz.: E.Memiş, "M.Ö. 3. Binyılda Anadolu'da Türkler", Türk Dünyası Araştırmaları; Sayı 53, Nisan 1988, s. 35-46.

²⁸ Bu geçitler, Kuzey Anadolu'da Zigana ve Kop geçitleri ile Güney Anadolu'da Gülek Boğazı, Beylan Geçidi ve Arslanlı Bel geçitleridir. Güney Anadolu'daki geçitler hakkında geniş bilgi edinmek için bkz.: U.Bahadır Alkım, "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol", Belleten XXIV, Sayı: 95, Ankara 1960, s. 349-401.

²⁹ E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 4.

³⁰ E.Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Konya 1990, s. 26.

³¹ Gaşkalar hakkında bilgi edinmek için bkz.: Von Schuler, *Die Kaskaer*, Berlin 1965; E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 8. Baskı, Konya 2009, s. 50-62; E.Memiş, "M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaška Münasebetleri", II. Tarih Boyunca Uluslararası Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1990, s. 103-110.

³² A.Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*, New Haven

daha ziyade Anadolu kültürünün değil, Mısır kültürünün etkisi altında kalmıştır.

Van merkez olmak üzere, Doğu Anadolu bölgesinde MÖ. 9-6. yüzyıllar arasında önemli bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Urartu Devleti³³ de, bulunduğu mevkinin çok sağlam ve ulaşılmaz olması nedeniyle, uzun süre Asur krallarına baş eğmemiştir.

Dikkat edilirse, Anadolu'daki yerleşim merkezleri, dünyanın her tarafında olduğu gibi, büyük akarsu ve göl kenarlarında kurulmuştur. Örneğin Hitit devleti Kızılırmak ve Yeşilirmak nehirlerinin bulunduğu bölgeyi tercih ederken, yukarıda sözünü ettiğimiz Urartu devleti, Van Gölü ile Urmiye Gölü arasındaki bölgeyi kendisine yurt olarak seçmiş, Lidya devleti ise, Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes nehirlerinin sulamış olduğu topraklar üzerinde kurulmuştur.³⁴

Anadolu insanının sosyal ve ekonomik yaşantısı üzerinde, iklim faktörünün de büyük etkileri olduğunu unutmamak lâzımdır. Bilindiği üzere Anadolu'da, birbirinden farklı üç çeşit iklim görülür:

- 1- Akdeniz İklimi,
- 2- Karadeniz İklimi,
- 3- Karasal İklim.

Akdeniz İklimi, Akdeniz ve Ege bölgelerinde görülür. Bu iklimde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. Karadeniz ikliminde ise her mevsim yağışlıdır. Bunda, bölgenin sık ormanlarla kaplı olmasının da büyük rolü vardır. Karasal iklim, Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülür. Bu

1940.

³³ Urartular için bkz: A.H. Sayce, D.Litt; "The Kingdom of Van (Urartu)", *CAH III*, chp. VIII, Cambridge 1970, s. 169-183; A.Erzen, *Urartular*, Ankara 1984; M.Taner Tarhan "Urartu Devletinin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan 'Lutupri=Lapturi' hakkında Yeni Görüşler", *Anadolu Araştırmaları VIII*, İstanbul 1982, s. 68-114; E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 190-213.

³⁴ E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 5.

iklimde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise oldukça soğuk geçmektedir. Bundan başka yaz ile kış ve gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları da büyüktür.³⁵

Görülüyor ki, iklim şartları, Anadolu insanına ne yapması gerektiği hususunda bir yön tayin etmiştir. Bu nedenle, Anadolu'da yerleşen siyasi toplulukların ekonomik hayatı, genellikle tarıma dayanmak mecburiyetinde idi. Çünkü özellikle Ege göçlerinden³⁶ önceki dönemlerde, henüz denizin nimetlerinden yararlanma yolları bilinmiyordu. Fakat Anadolu'daki tarım ekonomisini, Mısır ve Mezopotamya ile bir tutmak ve aynı pota içerisinde değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü Anadolu nehirlerinin hiçbiri, Mısır'ın can damarı sayılan Nil nehrinin yaptığı yapılamıyordu. Bilindiği gibi Nil nehri, taşıdıktan sonra bereketli bir çamur tabakası bırakıyordu. Ayrıca, Mezopotamya'da olduğu gibi, düz bir araziye kanallar açmak suretiyle sulamak da, arızalı bir durum arzeden Anadolu toprakları için söz konusu olamazdı. Bu yüzden, Anadolu sakinlerinin ziraata dayanan ekonomik hayatları bir yerde yağışlara bağlı idi. Havalarda iyi gittiği takdirde bol ürün alınıyor, bunun tersi olursa kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kalınıyordu. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Hitit kralları devamlı olarak sefer etmek ve özellikle Münbit Hilâl bölgesinden³⁷ sağladıkları ganimetle geçinmek yolunu tutuyorlardı. Anadolu'nun ziraata elverişli olmayan dağlık bölgelerinde ise halk, hayvancılıkla geçiniyordu. Nitekim, Van bölgesinde M.Ö. 9-6. yüzyıllar

³⁵ E.Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, s. 26.

³⁶ Ege Göçleri, M.Ö. 13. yüzyılın sonları ile 12. Yüzyılın başlarında olmak üzere iki aşamada cereyan eden büyük bir kavimler hareketidir. Bu göçe iştirak eden kavimlerin büyük bir bölümü Ege adalarından ve Batı Anadolu kıyılarından geldikleri için, otoriteler bu göçlere "Ege Göçleri" adını vermişlerdir. Bu göçler hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz: E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 159-170.

³⁷ Habur nehri ve kollarının suladığı verimli sahaya eskiçağlarda "Münbit Hilal Bölgesi" adı verilirdi.

arasında büyük bir devlet kuran Urartular'ın da ekonomik hayatı, tamamen hayvancılığa dayanıyordu.³⁸

Anadolu'nun tarihi coğrafyasından söz ederken, yer altı zenginliklerini ve özellikle de maden cevherlerini unutmamak lâzımdır. Hele hele bunlardan bakır madeninin, Anadolu tarihinde son derece önemli ve apayrı bir yeri vardır. Bakır madeni, Anadolu tarihi ve medeniyeti içerisinde niçin böylesine önemli bir yer işgal ediyor? Bu soruyu cevaplandırmaya çalışalım:

Bilindiği üzere, Mısır ve Mezopotamya'da, M.Ö. 4. Binyılın sonlarında (M.Ö. 3200'lerde) tarihi devirler başladığı zaman, Anadolu, henüz tarih öncesi çağlarını yaşıyordu. Çünkü yazıyı tanıımıyordu. Bu yüzden, M.Ö. 4. ve 3. Binyıl Anadolu tarihini aydınlatacak yazılı vesikalara sahip değiliz. Bununla beraber, Anadolu'nun M.Ö. 3. Binyıl tarihinin son çeyreğine kısmen de olsa ışık tutan yazılı bir vesika mevcuttur. Bu, yukarıda da sözünü ettiğimiz, M.Ö. 2350-2150 yılları arasında Mezopotamya'da güçlü bir devlet kuran Akkad İmparatorlarından Sargon'un torunu Naram-Sin'e ait olan ve Şartamhari metinleri olarak tanınan yazılı vesikaların Hattuşaş'ta ele geçirilen bir kopyasıdır.³⁹ Bu vesikada Naram-Sin, Fırat nehrini geçerek Anadolu topraklarına girdiğini, fakat Hatti kralı Pampa'nın liderliğinde toplanan 17 Anadolu kralının, kendisine karşı mücadele ettiklerini ve onları yenilgiye uğrattığını anlatmakta, ardından da ganimet olarak götürdüğü malların bir listesini vermektedir. Bu listede bol miktarda bakır madeninden bahsedilmesi, oldukça dikkat çekicidir.

Nitekim, Akkad İmparatorluğu'nun çökmesinden birkaç asır sonra, Anadolu şehirlerinde yeniden Mezopotamyalılarla karşılaşırız. Bunlar, ticaret yapmak amacıyla kervanlarla,

³⁸ E. Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, s.27.

³⁹ H.G. Güterbock, *Zeitschrift für Assyriologie*, 44,1938, s. 67-69.

Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlardır. Bu tüccarlar, Anadolu şehirlerinin etrafında kurdukları "*karum*" ya da "*vabartum*" adı verilen pazar mahallerinde oturuyorlar ve Anadolu'nun yerli halkı ile ticari ilişkilerde bulunuyorlardı. Ancak, bunun karşılığı olarak, şehir beyine, her yıl belli bir miktar vergi ödemek zorundaydılar.⁴⁰

Asurlu tüccarlar, Anadolu halkından genellikle bakır alıyor, karşılığında ise kalay veriyorlardı. Hem kendi aralarında hem de Anadolu halkı ile yaptıkları alışverişleri senetlerle vesikalandırıyorlardı. Özellikle, Kayseri sınırları içerisindeki Kültepe (eski adı Kaneş) höyüğünde yapılan kazılarda, Asurlu tüccarlara ait bu ticari ve hukuki nitelikteki belgelerden binlercesi ele geçmiştir. Bu vesikalar, Asur çivi yazısı ile yazılmışlardır. Asurlu tüccarlara ait olan bu ticari ve hukuki vesikalar, dolaylı olarak, M.Ö. 2. Binyıl Anadolu halkının sosyal, siyasal, ekonomik ve dini yaşantısı hakkında da bilgi vermektedir.⁴¹

Görülüyor ki, bakır madeni, Anadolu medeniyetine çok şeyler kazandırmıştır. Herşeyden önce Anadolu yazıyı tanımış, böylece M.Ö. 2. Binyılın başlarında Anadolu'da da tarihi devirler başlamıştır.⁴² Ayrıca Anadolu halkı, kendisinde bulunan bol miktardaki bakır madeni ile Mezopotamya'dan gelen kalayı karıştırarak tunç yapmasını öğrenmiştir. Daha da önemlisi, Asurlu tüccarların bırakmış olduğu vesikalar, M.Ö. 2. Binyıldaki Anadolu tarihine ışık tutmuştur. Yer adları vasıtasıyla da Anadolu'nun bu devirdeki coğrafyası, şehirleri ve yolları kısmen de olsa tespit edilebilmiştir.

M.Ö. 1. Binyılda ise, bakır madeninin yerini demir madeni almıştır. M.Ö. 2. Binyılda ticari gayelerle Anadolu'ya gelen

⁴⁰ E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 75.

⁴¹ E.Memiş, *Asur Devletleri'nin Anadolu Politikası*, XII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrışım, Ankara 1999, s.66 ; E.Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, s. 28.

⁴² E.Memiş, *"Bakır Madenin Eski Anadolu Medeniyetinin Gelişmesindeki Rolü ve Önemi"*, X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrışım; Ankara 1990, s. 85.

Asurlular, bu defa Anadolu'yu siyasal olarak egemenlikleri altına almaya çalışmışlardır. Bu amacın altında ise, gerçekte, Doğu Anadolu bölgesindeki zengin demir cevherlerine sahip olmak arzusu yatmakta idi. Ancak, M.Ö. 1. Binyılda Doğu Anadolu'da kurulmuş bulunan Urartu Krallığı, Asur İmparatorlarının Anadolu'ya egemen olma isteklerine, uzun süre engel olmayı başarmıştır.⁴³

Anadolu bahsini kapamadan önce, coğrafi faktörlerin Anadolu halkının sosyal ve dini yaşantısına nasıl yansıdığına da birkaç cümle ile temas edelim.

Bilindiği üzere, Anadolu halkının büyük bir bölümü ziraatla uğraşır. Anadolu toprağının iyi ürün vermesi ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, yağışların iyi gitmesine bağlıdır. Havalar kurak gittiği zamanlar açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalınır. Bu yüzden, Anadolu insanı tanrıdan, özellikle de Fırtına Tanrısı'ndan medet ummaktadır.

Görülüyor ki, Anadolu topraklarının durumu ve iklim şartları, Anadolu insanının dini inanışına da yansımıştır. Hakikaten, Anadolu kavimleri, özellikle, M.Ö. 3. ve 2. Binyıllarda Fırtına Tanrısı *Teşub'u* baştanrı kabul etmişlerdir. Adı geçen tanrının eşi Tanrıça *Hepat* ise bereketi sembolize ediyordu.⁴⁴ Anadolu insanının geçimi ziraata dayandığı için, Hitit kralları, ziraati koruyucu ve teşvik edici mahiyette bir takım düzenlemeler getirmişler, hattâ kanunlar çıkarmışlardır. Hitit kanunlarından bir bölümünün, "**Eğer bağlar bahçeler**" diye başlaması,⁴⁵ bunun en açık delilidir.

⁴³ E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 197; E. Memiş, "Asur Devletlerinin Anadolu Politikası", *XII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrıntı*, T.T.K. Yayını, Ankara 1999, s. 65-73.

⁴⁴ E.Memiş, *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, s. 28.

⁴⁵ E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, s. 244.

3. İRAN'IN COĞRAFİ DURUMU

Dicle nehrinin doğusundaki dağlardan Afganistan'a kadar uzanan ve kuzeyden Hazar denizi ile Harezmi bölgesi, güneyden Umman denizi, güneybatıdan Basra körfezi ile çevrili bulunan topraklar, İran plâtosunu oluştururlar. Eskiden daha geniş olan İran'ın bugünkü sınırları içindeki plâtoya yerleşime sahne olan kısımlar kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı bölgeleridir. Orta kısım ise doğuya doğru gittikçe genişleyen bir çölden ibarettir. Yerleşime sahne olan yerler, doğuda Horasan, Kuhistan, kısmen Siyistan, Kirman ve Mekran, kuzeyde Astarabad, Mazendran (Taberistan), Geylan, batıda Azerbaycan, Irak-ı Acem, Loristan, Hozistan, Faristan, Laristan gibi bölgelerdir.⁴⁶

Genel olarak yüksek bir görüntü arzeden İran plâtosu, aynı türden alüvyonlarla örtülü vadilerden teşekkül etmiştir.

Yayla bitkileri bakımından fazla zengin olmayan İran plâtosunda, umumi manzara çoraktır. Toprağın sarı rengi her yerde hakimdir. İlkbaharda kısa bir süre için ufak ağaçlar çiçek açar. Tepeler dağ bitkileriyle örtülüdür. Fakat, yaz mevsiminin ilk sıcaklarıyla birlikte bütün bunlar kaybolurlar. Nehirler boyunca sulanan topraklarda en çok rastlanan ağaç türü kavaktır. Ondan sonra Akçakavak, atkestanesi, karaağaç, dişbudak, söğüt ve ceviz ağaçları gelir. Çam ve servi nadirdir. Servi, akasya ve Türkistan dişbudağı daha ziyade bahçelerin süslenmesi için yetiştirilirler. Muşmula ve yoda ağacı dağlardaki vadilerde çok bulunur. Yemiş ağaçlarının yetiştirilmesine özel bir ihtimam gösterilir. Plâtonun üzüm ve kavunu meşhurdur.

Plâtonun Hazar deniziyle nihayetlenen kuzey bölgesi Elbruz dağlarıyla çevrilmiştir. Bu dağların en yüksek tepesi

⁴⁶ M.Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, C.I, Ankara 1987 (2. Baskı), s. 2.

olan Demavend, 5500 metre yüksekliğinde volkanik bir dağdır. Eskiçağlarda Demavend'den **"lapislazuli"** denilen lacivert taş çıkarılırdı.

Elburz dağları, üzeri daima karlarla örtülü olan ve 5146 metre yüksekliğinde bulunan meşhur Küh-i baba ve Hindukuş dağlarıyla birleşirler.

Elburz dağlarının kuzey bölgesinde iklim son derece ılımandır. Toprak her türlü bitki yetiştirmeğe elverişlidir. Bu nedenle, söz konusu bölgede her taraf yeşil meralar ve ormanlarla örtülüdür. Dağların eteklerini yalayan Hazar denizi sahilleri nefis bir manzara arzederler. Hazar deniziyle dağ silsilesi arasında batıdan doğuya doğru Geylan, Mazendran ve Astrabad kentleri yer almaktadır. Kuzey bölgesi için çok faydalı olan Elbruz dağları, serin rüzgarlarla yağmur bulutlarının önünü kestiğinden orta bölgelere çok zararlı olmaktadır.

Batıdaki Zağros dağları, Urmiye Gölü bölgesinden başlayarak güneye doğru uzanır, eski Akbatan (Hemedan) güneyinde Elvend adını alır ve Elam dağlarını teşkil eder. Sonra doğuya dönerek Hind denizi sahillerine paralel olarak Indus nehrinin denize döküldüğü yere kadar gider.

Jeolojik bakımdan güneydeki ve doğudaki dağ zincirleri, bir tek sistem teşkil ederler.

İran plâtosunda kuzeyden güneye doğru inildikçe iklim kuraklaşır, ısı artar, toprak bitki kabiliyetini kaybeder. İç taraflar ise tamamıyla çöldür. İran plâtosunun üçte ikisini teşkil eden bu çöle, güney halkı tarafından **"Deşti-Lut"** kuzey halkı tarafından da **"Kavir"** adı verilmektedir. Kavir adı, güneşin şiddetli ve yakıcı ışıkları altında kuruyarak yerinde beyaz bir tuz tabakası bırakan geniş su birikintilerine verilmiş bir isimdir.⁴⁷ Çölde rüzgârlarla yerlerini değiştiren kum tepeleri çok

⁴⁷ a.g.e., s. 3.

olduğundan, bu çöl, Afrika'nın büyük çölüne benzer. Kervanların bu çölü geçmeleri çok zordur. Kum fırtınasına yakalanmak ise daha da tehlikelidir.

Çölün doğuya uzanan yerlerinde ısı kışın -40 dereceye kadar iner, yazları ise +50 dereceye kadar çıkar. Çölün orta ve güney kısımlarında "**bad-ı semum**" denilen yakıcı ve boğucu bir rüzgar eser, yağmurlar toprağa inmeden havada buharlaşır.

İran'ın en iyi ve bitki bakımından en zengin bölgesi, batı taraflarıdır. Eski çağlarda bu bölgenin kuzey tarafı *Medye*, güney tarafı ise *Elam* ve *Anşan* adlarıyla anılıyordu.

Eski Medye, bugünkü İran Azerbaycan'ı ile Irak-ı Acem'i kapsamakta idi. Azerbaycan sınırlarında Ararat, Savalan, Karadağ, Sehend dağları vardır.

İran'ın en büyük gölü olan Urmiye, Van ve Lût göllerinden daha tuzludur. İran'ın belli başlı nehirleri, batı bölgesindedir. Araks ırmağının aşağı kısmı, İran ile Maveray-ı Kafkas arasında, Bağımsız Devletler Topluluğu (Eski Sovyetler Birliği) ile olan sınırı teşkil eder.

İran'ın en büyük nehri, Urmiye gölü civarından çıkarak Reşt şehrinin doğusunda Hazar denizine dökülen Kızıl-Uzen nehridir. Eskilerin Amardis dedikleri bu nehir, Elburz dağlarını derin vadiler içinde katettikten sonra Sefid-rud (Beyaz ırmak) adını almaktadır.

İklimе gelince; batı bölgesinin kuzey kesiminde yer alan Medye'nin kışı sert ve karı boldur. İran şairlerine yüksek ilhamlar veren ilkbaharı ise son derece yumuşaktır. Bu mevsimde buralarda her taraf leylaklar, gelincikler, yaseminler, sümbüller ve menekşelerle örtülür. Kayaların arasında bile otların bittiği görülür. Her türlü meyveden bol bol yetişir. Yaz mevsimi ise kış kadar şiddetli ve yakıcıdır. Pelin ile kaba yoncanın, Büyük Darius'un seferleri esnasında Medye'den Yuna-

nistan'a getirildikleri rivayet edilir. Zağros dağlarında alaca geyik, bu dağların eteklerinde ise yabani koyunlar çoktur. Zağros dağları ve Medye, eskiçağlardan beri at yetiştirmekle ünlüdür.

İran'ın güneybatı bölgesinin Mezopotamya'ya hakim olan kısmı, eski Elam mıntıkasını teşkil eder. Elam'ın etekleri Dicle kıyılarına doğru alçalarak uzanır. Elam'ın arka bölgesi ise Persiya denilen kısmı teşkil eder.⁴⁸

Aslında büyük nehirlerle sahip olmayan İran'ın, güneybatı bölgesinde iki önemli ırmağı vardır ki, bunlardan biri Kerha, diğeri ise Karun'dur. Bunlardan Kerha, eski Elam ve Susa havalisini suladıktan sonra Şat-tül-Arab'a dökülür. Bu ırmağın Elvend dağından çıkan kolları arasında Babil'den Akbatan'a (Hemedan) giden eski büyük yol üzerinde Darius'un meşhur Behistun (Bisütun) kitabesinin yer aldığı 465 metre yüksekliğinde bir kaya bulunmaktadır. Çivi yazısı ve üç lehçe ile yazılmış bulunan bu kitabe, Darius'un zaferlerini anlatmaktadır.

Karun ırmağı, İran'ın ulaşımına elverişli tek nehridir. İran'ın 180 kilometre kadar içlerine giren bu nehrin bir kolu Şat-tül-Arab'a, diğeri kolu ise Basra körfezine dökülür. Elam dağlarının kuzeydoğusundan çıkan Zende-rud ırmağı, İsfahan bölgesini sulamaktadır. Bu nehir, denize ulaşmadan Gao-Khana denilen bataklıkta kaybolur. Persiya veya Faristan denilen bölge, iklim bakımından az çok Medye'ye benzer. Umman denizinden sarp dağlarla ayrılmıştır. Güneyde Laristan bölgesi ile çevrili olan Faristan'ın bağ ve bahçelerle süslü olan bölgesini, sarp dağlardan sonra gelen yayla teşkil etmektedir. Bu bölgede şeftali, yasemin, leylak, mersin ağacı ve gül yetişir.

⁴⁸ a.g.e., s. 4.

Faristan'ın yukarı ve doğu tarafları çöl ile nihayetlenir. Bu bölgenin en önemli şehri Şiraz'dır.⁴⁹

Faristan, Elam ve Medye'den sonra yüzyıllarca İran'ın kalbi olmuştur. Akhaimenidler zamanında İran'a başkent olan Pasargad ve Persepolis ile öteki önemli kentlerden Şiraz, İsfahan, Yezd, Kerman bu bölgede yer almaktadırlar.

İran'ın doğu bölgesine gelince; ülkenin kuzeydoğu sınırını eskiden Ceyhun (Oksus) nehri ayırıyordu. Fakat bu nehir şimdi tamamen Bağımsız Devletler Topluluğu sınırları içerisinde kalmıştır. İran'ın Horasan vilâyetini teşkil eden kuzeydoğu bölgesi, Orta Asya ile Yakın Doğu arasında bir geçit oluşturduğundan, karanlık devirlerden beri, doğudan ve kuzeydoğudan gelen göç dalgalarına yol olmuştur. En meşhur şehirleri Meşhed ile Kuşan'dır. Eski zamanlarda Horasan, beygirleri ile meşhurdu. Horasan'ın güney kısmı Kuhistan'ı teşkil eder. Deşti-Lût'u kuzey ve doğudan çeviren Kuhistan'ın güneyindeki Hamun Farah, Afganistan'la olan sınırı teşkil eder. Bunun güneyindeki Seistan'ın bu kısmı bugün Afganistan sınırları içindedir. Burada Hamun denilen büyük bir göl vardır. Gölün seviyesi mevsimlere göre değişir. Çünkü Hilmend ırmağının kaynaklarının bulunduğu yüksek dağlar karlarla örtülüdür. Suların azlığı veya çokluğu karların erimesine bağlıdır.

İran'ın Bülücistan'la sınırlanan güneydoğu bölgesi, Umman denizi ile nihayetlenir. Luristan ve Mekran bölgelerini ihtiva eden bu arazi ile Ormuz boğazını çevreleyen Bender Abbas bölgesi iklimce ekvator altında bulunan yerlerden farklı değildir. Burada hava çok sıcak ve çok kurudur. Bu kuruluk ovalarda doğup büyümüş olanlar için bile tehlikeli olacak kadar fazladır.⁵⁰

⁴⁹ a.g.e. s. 5.

⁵⁰ a.g.e. s. 6.

III. DOĞU-BATI MÜCADELESİNİN İLK AŞAMASI: TROYA SAVAŞLARI

Bilindiği gibi, Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ilk büyük tarihi mücadele, Troya savaşlarıdır. Troya, bugünkü Çanakkale vilâyeti sınırları içerisinde yer alan modern Hisarlıktepe'nin eskiçağlardaki adıdır.⁵¹

⁵¹ Troya kazıları üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk kazılara, 1870 yılında Heinrich Schliemann tarafından başlanmıştır. Schliemann'ın yapmış olduğu kazılar, modern arkeoloji anlayışı ile bağdaşmaz. Çünkü, adı geçen kişi, sistemli bir kazı yapmamıştır. Schliemann, 1870-1880 yılları arasında kazıları tek başına, 1880'den sonra ise arkeolog mimar Wilhelm Dörpfeld ile birlikte yönetmiştir. 1890'da Schliemann ölünce, Dörpfeld onun kaldığı yerden kazılara devam etmiştir. Dörpfeld ile Troya'da ilk sistemli kazılar başlamış oluyordu. Dörpfeld, Troya'da dokuz tabakanın üst üste yapılıp yıkıldığını ve her tabakanın bir şehri temsil ettiğini doğru olarak tespit etmiştir. Daha sonra Dörpfeld de kazıyı bırakmıştır. Bütün bu kazılarda Troya'nın Troya olduğunu kanıtlayacak tek bir yazılı vesika bulunamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1930 yılları başında Troya yeniden ele alınmış ve 1932'den 1938'e kadar Amerikalı bir heyet, arkeolog Carl Blegen'in başkanlığında Troya kazılarını sürdürmüştür. Böylelikle, Troya hakkında bilgilerimiz önemli ölçüde çoğalmıştır. Blegen'in yapmış olduğu kazılar, son derece sistemlidir. Adı geçen arkeologun American Cincinnati Üniversitesi adına yürüttüğü bu kazılar neticesinde Troya tabakaları aşağıdaki şekilde tarihlenmiştir:

TROYA I	(M.Ö. ca. 3000-2500 en alt tabaka)
TROYA II	(M.Ö. ca. 2500-2200)
TROYA III	(M.Ö. ca. 2200-2050)
TROYA IV	(M.Ö. ca. 2050-1900)
TROYA V	(M.Ö. ca. 1900-1800)
TROYA VI	(M.Ö. ca. 1800-1300)
TROYA VIIa	(M.Ö. ca. 1300-1260)
TROYA VIIb1	(M.Ö. ca. 1260-1190)
TROYA VIIb2	(M.Ö. ca. 1190-1100)
TROYA VIII	(M.Ö. ca. 700-M.S. üst tabaka)

Görüldüğü gibi Blegen, 8. Tabakada kazıyı bırakmıştır. Fakat, Blegen'in yapmış olduğu kazılarda da Troya'nın Troya olduğuna dair tek bir yazılı vesika bulunamamıştır.

Troya Kazıları'na dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen birçok ilim adamı ve çe-

Yakın zamanlara kadar, VI. Troya yerleşmesinin savaşıyla sahne olan kent olduğu zannediliyordu. Halbuki, yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, bu düşüncenin yanlış olduğu anlaşıldı. Çünkü, sözü edilen kentin, bir istilâ sonucunda yıkılıp yıkıldığına dair hiçbir delil yoktu. Bu nedenle, VI. şehrin bir istilâ neticesinde değil, fakat bir deprem sonucunda yıkıldığı anlaşıldı.⁵²

Bugün ise, Troya VI'nın hemen üzerine kurulmuş olan Troya VII-a'nın destanlara konu olan Troya şehri olduğu, hemen herkes tarafından kabul edilmiştir.⁵³ Çünkü, VII-a şehrinin üzerinde bulunan kalın bir kül tabakası, şehrin bir yangın neticesinde tahrip edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Fakat hemen belirtelim ki, VII-a şehirde oturanlarla VI. şehirde oturanlar aynı kimseler olmalıydı. Çünkü, Troya VI'nın karakteristiği olan gri renkli Minyan keramikleri, Troya VII-a zamanında da mevcudiyetini sürdürmüştür. Troya kazıları neticesinde ortaya çıkarılan muhtelif eserlerin tümü tetkik edilmiş ve VI. Troya'nın en son aşamasını oluşturan VI-h tabakasından çıkan eserlerle Troya VII-a'dan çıkan eserlerin birbirlerine çok yakın benzerlikler gösterdiği ve bu nedenle onların kesin olarak birbirinden ayırt edilemeyeceği görülmüştür.⁵⁴ Böylece, Troya VI ve Troya VII-a şehirleri arasında kültürel bakımdan hiçbir kopukluğun olmadığı anlaşılmıştır.

şitli arkeologun gözetiminde 1988 yılında yeniden başlanmıştır. Bu kazılar Alman arkeologu Prof. Dr. Manfred Korfmann'ın başkanlığında yürütülmekte idi. Ancak, Korfmann'ın ölümünden sonra, onun ekibi bu kazıları sürdürmektedir. Her kazı mevsiminde yeni buluntular ele geçirilmektedir. Troya kazılarının daha uzun yıllar sürdürüleceği sanılmaktadır.

⁵² C.Blegen, *Troy and Trojans*, London 1963, s. 144.

⁵³ A.M.Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971, s. 83.

⁵⁴ C.Blegen, *a.g.e.*, s. 156.

Savaşlara sahne olan Troya VII-a şehri hakkında verdiğimiz bu özet bilgiden sonra, artık Troya savaşlarının anlatımına geçebiliriz.

Troya savaşları, Kıt'a karası Yunanistan'da oturan Akalar'la Batı Anadolu'da oturan Troyalılar arasında cereyan eden ve yaklaşık on yıl kadar süren büyük bir mücadeledir. Bu iki büyük güçten Akalar Batı dünyasını, Troyalılar ise Doğu dünyasını temsil etmekte idiler.

Troya savaşlarının nedenlerine gelince; Homeros'un İlyada adlı destanından öğrenildiğine göre, savaşın nedeni; bir kadın kaçırma olayı idi. Gerçekten, Troya kralı Priamos'un yakışıklı ve çapkın oğlu Aleksandros-Paris, Aka beylerinden Sparta kralı Menelaos'un güzel karısı Helena'yı kaçırmış, bunun üzerine Mikenai kralı Agamemnon'un liderliği altında toplanan Aka beyleri, büyük bir filo ile Troya önlerine gelmişler ve Troyalılar'a savaş ilân etmişlerdi. Fakat bu savaşta, Troyalılar da yalnız değildiler. Onların da Anadolu'nun diğer yörelerinden ve Trakya'dan gelmiş olan Likyalılar, Karyalılar, Frigyalılar, Kikonlar gibi birçok müttefikleri vardı.⁵⁵

Homeros'a göre, on yıl boyunca amansız bir şekilde devam eden bu ilk Boğazlar savaşını Akalar kazanmış ve savaşlara sahne olduğu kabul edilen Troya VII-a kentini yakıp yıkmışlardı.⁵⁶

Acaba Troya Savaşları, Homeros'un ileri sürdüğü gibi, bir kadın kaçırma olayı yüzünden mi çıkmıştı? Yoksa, bu savaşın patlak vermesine yol açan başka nedenler mi vardı?

Şurasını unutmamak lâzımdır ki, her savaşın iki nedeni vardır:

⁵⁵ E.Memiş, "Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı ile Yakınçağ'ın Birinci Dünya Savaşı'nda Boğazlar'ın Oynadığı Rol ve Türkiye", Askeri Tarih Bülteni, sayı 22, Şubat 1987, s. 92.

⁵⁶ A.M.Mansel, a.g.e., s. 83, E. Memiş, "Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü", E.Ü.E.F. Tarih İnc. Derg. X, İzmir 1995, s. 51.

1- Görünürdeki neden,

2- Gerçek neden.

Görünürdeki neden olayı başlatır, gerçek neden ise olayın çekirdeğini oluşturur. İşte, destanlarda anlatılan Sparta kralı Menalaos'un güzel karısı Helena'nın kaçırılması olayı da, bu savaşın görünürdeki nedeni olmalıydı.⁵⁷

Savaşın gerçek nedeni ise tamamen ekonomikti. Çünkü, Yunanistan'ın coğrafi şartlarının zorlaması neticesinde, daha M.Ö. 2. Binyılın başlarından itibaren denizin nimetlerinden yararlanmak zorunda kalan Akalar, özellikle M.Ö. 16. yüzyıldan itibaren, Doğu Akdeniz memleketleri ile yoğun bir ticari ilişki içerisine girmişlerdi. Önceleri Girit medeniyetinin etkisi altında kalan ve M.Ö. 1400 yıllarına kadar Girit'teki Minos Krallığı'nın siyasal egemenliğine boyun eğen Akalar, bu tarihten itibaren hem Girit'in hem de Akdeniz sularının gerçek hakimi oldular. İşte bu yüzdendir ki, M.Ö. 1400-1250 yılları arasındaki dönem, Aka medeniyetinin en parlak çağı olmuştur. Çünkü bu dönemde Akalar, üretmiş oldukları zeytinyağı ve şarabı, son derece güzel bir şekilde imal edilmiş olan Miken kapları içerisinde Kıbrıs, Ugarit, Alalakh, Rodos ve Mısır gibi memleketlere ihraç etmekte idiler. Akalar, bu yoğun ticari ilişkiler neticesinde çok zengin olmuşlardı.

Ancak, M.Ö. 13. yüzyılın ortalarından itibaren, Akdeniz'deki Aka ticareti, sekteye uğramaya başladı. Çünkü Anadolu'daki Hitit İmparatorluğunun IV. Tuthalya döneminde (M.Ö. 1250-1220) yer yer parçalanmaya başlaması⁵⁸ ve Hititler'e bağlı pekçok kavmin isyan ederek bağımsızlıklarına kavuşması,⁵⁹ Akdeniz'de korsanların türemesine yol açmıştı. Bu

⁵⁷ E. Memiş, *Tarih Metodolojisi*, 5. Baskı, Konya, 2008, s. 2.

⁵⁸ Batı Anadolu Sahillerinde Ahhiyava devleti iyice güçlenmiş, güneyde ise Arzava beylikleri mütemediyen isyan halindedirler. Kuzey Anadolu'daki Gaşkalar ise devamlı surette Hitit Krallarını uğraştırmakla idiler.

⁵⁹ Denys Page, *History and the Homeric İlliad*, Los Angeles 1959, s. 110.

korsanların ortaya çıkması yüzünden, Akalı tüccarlar artık Akdeniz'de güvenli bir şekilde dolaşamıyorlardı. Oysaki, geçimi tamamıyla deniz ticaretine dayalı bir kavim için, bu durum çok kötü idi. Zira, Yunanistan'ın coğrafi durumu, yukarıda da belirttiğimiz gibi, zaten tarıma elverişli değildi. Bu durumda Akalar ne yapacaklardı? Onların yapabileceği tek şey, hiç değilse Karadeniz sahillerinde yeni pazarlar elde etmektir. Başka bir tabirle, henüz daha bakir bir vaziyette olan Karadeniz kıyıları, Akalar tarafından kolonize edilecekti. Fakat, bunu gerçekleştirebilmek için de, onların, Çanakkale Boğazı'ndan (Hellespontos) geçmeleri gerekiyordu. Halbuki, adı geçen boğaz, Troyalılar'ın elinde idi. Yeni mahreçler elde edebilmek için tek çare, Troyalılar'ı buradan atmaktır. İşte Troya Savaşlarının gerçek nedeni bu olmalıdır.

Doğu ve Batı dünyalarını ilk kez karşı karşıya getiren Troya Savaşları'nı **"Eskiçağ'ın Birinci Dünya Savaşı"** olarak kabul edebiliriz.⁶⁰ Çünkü, iki tarafın da birçok müttefikleri vardır. İlyada II'deki Gemiler Kataloğu'nda, Troya'ya hücum eden Akalı müttefiklerin bu savaşa kaçır gemiyle iştirak ettikleri ve başlarında hangi liderlerin bulunduğu uzun uzun anlatılır.⁶¹

Akalar, bu savaşa yaklaşık olarak 1200 gemiden oluşan büyük bir filo ile katılmışlardı. Destanda baş kumandan Agamemnon, birçok adanın ve tüm Argos'un⁶² kralı olarak konuşur.⁶³ Gerçekten Agamemnon, Yunanistan'ın en kudretli

⁶⁰ E Memiş, "Eskiçağ'ın Birinci Dünya Savaşı ile Yakınçağ'ın Birinci Dünya Savaşı'nda Boğazlar'ın Oynadığı Rol ve Türkiye", Askeri Tarih Bülteni, sayı 22, Şubat 1987, s. 94; E. Memiş, Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk müdür?), Konya 2005, s.107-123

⁶¹ Homeros, İlyada II, 490-760.

⁶² Acaba Argos, Argolid şehri anlamına mı geliyor, yoksa Yunanistan'ın daha büyük bir sahası mı? Bilmiyoruz.

⁶³ F.H. Stubbings, "The Recession of Mycenaean Civilization", CAH, II, chp. XXVII Cambridge 1965, s. 8.

şehri olan Mikenai'nin beyi idi.⁶⁴ Onun bu savaşa 100 gemiyle katılması ve Arkadyalılar'a da 60 gemi vermesi, ne kadar zengin ve güçlü olduğunu açıkça ortaya koyar. Halbuki, sözde karısı kaçırılan Sparta kralı Menelaos, bu savaşa 60 gemiyle iştirak etmişti.⁶⁵ Bu da gösteriyor ki, Mikenai kralı Agamemnon, "primus inter pares", yani "eşitler içerisinde birinci" idi.⁶⁶

İlyada II'de, Troyalılar'ın müttefikleri hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre, Troya müttefiklerinin bulunduğu sahada, Propontis (Marmara) ve Troad'dan (Çanakkale yöresi), Miletos ve Likya'ya kadar uzanan Batı Anadolu bölgesini kapsıyordu.⁶⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Homeros'a göre 10 yıl kadar devam eden Troya savaşlarını Akalar kazanmıştır.

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan iki büyük Grek tarihçisi Herodotos ve Thukydides, eserlerinin giriş bölümünde bu olaya temas ederler: Herodotos⁶⁸ onu Pers savaşlarında olduğu gibi, Doğu ve Batı'nın erken bir mücadelesi olarak yorumlarken, Thukydides⁶⁹ bu savaştan Grekler'in ilk birleşik dış seferi olarak bahseder.

Arkeolojik buluntulara göre, bu savaşlar M.Ö. 1240-1230 yılları arasında cereyan etmiştir.

Görülüyor ki, Troya Savaşları cereyan ederken, Hitit İmparatorluğu henüz ayakta. Ancak, imparatorluğun her köşesinde isyan hareketlerinin başlamış olması yüzünden, Hititler, uzun süre hakim oldukları Troya bölgesi halkına, ne

⁶⁴ Denys Page, *a.g.e.*, s. 254.

⁶⁵ G.L., Huxley, *Achaeans and Hittites*, Oxford 1960, s. 29.

⁶⁶ G.Steiner, "Die Ahhijawa Frage Heute", *Saeculum* XV/4, 1964, s. 381.

⁶⁷ F.H. Stubbings, *a.g.m.*, CAH II, chp. XXVII, Cambridge 1965, s.12.

⁶⁸ Herodotos, I, 3.

⁶⁹ Thukydides, I, 3.

yazık ki, gerek ekonomik gerekse askeri bakımdan hiçbir yarımda bulunamamışlardır.

Fakat hemen belirtelim ki, Troyalılar savaşı kaybetmelerine rağmen, Akalar'ın amaçlarına yine de ulaşamadıkları, yani Boğazlar'ı geçerek Karadeniz sahillerini kolonize edemedikleri görülüyor. Zira, çoğunluğunu Ege ve Akdeniz adalarında oturan kavimlerin oluşturduğu yeni bir göç hareketi başlamıştır. Tarihte Ege Göçleri ya da Deniz Kavimleri Göçü adıyla anılan bu kavimler hareketi, başta Hitit İmparatorluğu olmak üzere, Mitanni ve III. Babil gibi M.Ö. 2. Binyılın büyük devletlerini ortadan kaldırmış ve Mısır devletine de çok zor anlar yaşatmıştır.⁷⁰ Mısır kaynaklarından öğrendiğimize göre, Akalar da, birden bire kendilerini bu göç hareketinin içerisinde bulmuşlardı. Daha sonraları memleketlerine dönmüşlerse de bu defa da, yurtlarının Dorlar tarafından istilâ edildiğine tanık olmuşlardır. Bütün kaynaklarını Troya savaşlarında tüketen ve ardından da Ege Göçlerinin akıntısına kapılan Akalar'ın, memleketlerini Dor istilâsından kurtaracak güçleri kalmamıştı. Bu yüzdendir ki, onların bir kısmı Dor egemenliğini kabul etmek zorunda kalırken, bir kısmı da yurtlarını terkederek Ege adalarına ve Anadolu kıyılarına göç etmişler ve Batı Anadolu'da kurulan İyon medeniyetine katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'daki Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1200 dolaylarında yıkılınca, onlardan kalan siyasal boşluğu, kökenleri son derece farklı olan birçok irili ufaklı devletin doldurmaya çalıştığını görüyoruz. Bunlardan Frigler ve Urartular, en kuvvetli olanlardır. Akıp giden zaman içerisinde Frig devleti Kimmerler, Urartular da Asurlular tarafından yıkılmış, bunların yerini de başka devletler doldurmuştur. M.Ö. 6. yüzyıla gelindiğinde

⁷⁰ Ege Göçleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz: E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 8. Baskı Konya 2009, s. 159-170.

Batı Anadolu'da Lidya devletinin hakim olduğu görülüyor. Anadolu'nun geri kalan kısmına da Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Pers devleti hakim olmuştur. Ancak, Perslerin bununla yetinmedikleri anlaşılıyor. Zira, onların hedefi, hem Anadolu'nun hem de Yunanistan'ın tamamına hakim olmaktır. İşte bu yüzden ki, Doğu ve Batı dünyalarının ikinci kez karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz olacaktır.

IV. DOĞU-BATI MÜCADELESİNDE İKİNCİ AŞAMA: PERS-YUNAN SAVAŞLARI

Doğu-Batı mücadelesinin ikinci raundunu oluşturan Pers-Yunan savaşlarına geçmeden önce, Pers Krallığının kuruluşu ve gelişmesi hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

a) Pers Krallığı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi:

Persler, İran yüksek yaylasının güneybatısında Parsa adını taşıyan ve aşağı yukarı bugünkü Fars eyaletine tekabül eden bölgede oturuyorlardı. Başlarında Akhaimenid sülalesinden krallar bulunan Persler, çok eski zamanlardan beri Elam medeniyetinin etkisi altında kalmışlardı. Sülalenin beşinci kralı olan II. Kiros (M.Ö. 559-529), vasali bulunduğu Med kralı Astiyages'e karşı isyan ederek, M.Ö. 550 yılında Med Krallığını ortadan kaldırdı ve onun yerine İran yaylasından Anadolu'da Kızılıрмаğa kadar uzanan büyük Pers Krallığı'nı kurdu. Doğuda kurulan bu büyük devletin yarattığı tehlikeyi önlemek için, Lidya kralı Kroisos, M.Ö. 547 yılına doğru harekete geçerek İran nüfuz bölgesi olan Kapadokya'ya girdi. Fakat genç ve dinç İranlı kavimlerden meydana gelen ordusuyla Kiros, Lidyalılar'ı yalnız Kapadokya'dan çıkarmak ve eski sınır olan Kızılıрмаğın batısına sürmekle kalmadı, onları izleyerek başkent Sardes kapılarına dayandı ve Lidya ordularını

bu yörede büyük bir yenilgiye uğrattı.⁷¹ Sardes kısa bir kuşatmadan sonra zaptedildi. Kroisos, Kiros tarafından esir alınarak Medya'ya gönderildi (M.Ö. 546). Böylece Lidya Krallığına son veren Persler, bundan sonra Harpagos ve Mazares adlı komutanlarının idaresinde Batı Anadolu'ya girdiler ve İyonya şehirlerini birer birer ele geçirmeye başladılar. Daha önceleri Lidya Krallığının egemenliğinde bulunan İyonya kentleri şimdi Pers egemenliğine girmişti. Fakat Pers egemenliği Anadolu Yunanlıları için büyük bir yenilik getirmedi. Persler, idare merkezleri Sardes (Sart) ve Daskileion (Ergili) olmak üzere iki satraplık kurdular. İyonya ve Aiolya şehirlerini bu satraplıklara bağladılar. Belirli yerlerde askerî üsler ve koloniler kurmak suretiyle, bu bölgelerin idaresini satraplara bıraktılar. Fakat Yunan şehirlerinin merkezi hükümetle olan ilişkileri çok gevşekti. Susa ya da Ekbatana gibi uzak başkentlerde oturan Pers krallarının, Yunan şehir devletleriyle teker teker ilgilenmelerine imkân yoktu. Anadolu'da asıl egemen olanlar, hemen hemen sınırsız yetkilere sahip olan satraplardı ki, bunlar, Yunan şehirlerinin başlarına kendilerini tutan tiranların⁷² geçmesini daima teşvik etmişlerdir.⁷³

⁷¹ G.Buchanan Gray, D.Litt., "The Foundation and extension of the Persian Empire", CAH IV, chp. 1. Cambridge 1977, s. 9.

⁷² A.M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1971, s.179'da "Tiran" kelimesini şöyle açıklamaktadır: "Lidya dilinden alınmış ya da Etrüskçe'de "efendi" anlamına gelen "turan" dan gelene bir sözcük olduğu sanılan ve ilk kez M.Ö. 7. yüzyıl lirik şairlerinden Arhilohos tarafından kullanıldığı anlaşılan "tirannos" kelimesi ile Yunanlılar bazan halk tabakasına, hazan da yüksek sınıflara mensup, fakat alt tabakaların güven ve sevgisini kazanmış, bu tabakalara dayanarak bir hükümet darbesi sonucunda iktidar mevkiine çıkmış ve tek başına saltanat sürmeğe başlamış kişilere "tiran" adını vermişlerdir. Tiranlarla kralar arasındaki fark, birincilerin yasa ya da kanunlara uygun olmayan bir şekilde hükümetlerin başına geçmiş olmalarıdır. Tiranlar genellikle çok yetenekli kişiler olmakla, parti kavgalarını ortadan kaldırarak yurtları içinde sükûn, güvenlik, düzeni sağlamak ve ahlakı iyileştirmekle, askerî ve ekonomik gelişmeye önem vermekle oturdukları şehirleri anıtsal binalarla süslemekle, dine ve güzel sanatlarla karşı özel bir ilgi göstermekle beraber, halk tarafından daima bir gasıp sayılmışlardır. Bu görüş en çok iktidarı ellerinden kaçırmış olan aristokrat çevrelerinde ortaya çıkmış ve bu çevreleri tutan tarihçiler tara-

M.Ö. 539 yılında Pers kralı Kiros, Babil'i zaptetmek ve büyük bir törenle şehre girmek suretiyle Babil devletini de kendi topraklarına kattı. Babil tanrılarını korumak ve şehri yağma ettirmemek suretiyle rahiplerin takdirini kazanan Kiros, bu rahipler tarafından Babil tahtının meşru varisi sayılarak, dünya egemenliğine işaret eden "**Dört iklim kralı**" ilân edildi.⁷⁴ Bu suretle Babil, Susa ve Ekbatana'nın yanında, üçüncü başkent oldu.

Kiros, Babil kralı II. Nabukadnezar'ın M.Ö. 586 yılında Babil'e sürgün ettiği Yahudileri de serbest bıraktı. Onların memleketlerine dönmelerine müsaade ettiği gibi, Kudüs'teki eski mabetlerini yeniden kurmaları için, maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgemedi. Bundan dolayıdır ki, Yahudiler, Tevrat'da (2. Tarihler XXXVI, 22-23), Kiros'u Yahudi tanrısı Yahve'nin elçisi olarak selamlamakta ve onu göklere çıkarırcasına methetmektedirler.⁷⁵

M.Ö. 538 yılında Fenike şehir ve limanları da Pers egemenliğini tanımak zorunda kaldılar ve donanmalarını Persler'in buyruğuna verdiler. Bu suretle, Doğu ülkeleriyle yapılan ticaret, Suriye-Arabistan çölünden geçen ve Fenike'de sona eren yolları izlemeye başladı. Bu durum, Fenike şehirlerinin, İyonya şehirlerine kıyasla daha büyük bir ekonomik refaha kavuşmalarına yol açtı.

ından yayınlanmıştır. Bu görüşün etkisi altında Uranları öldürmek bir yurt ödevi sayılmağa başlanmış, bu işi başaranlar en büyük kahramanlar aşamasına çıkarılmıştır. Esasen bir süre sonra durum değişmiş, yeni hükümet şeklinin iyi tarafları görülmemeğe, yalnız kusurları göze batmağa başlamış, halk arasında vücut bulan bıkkınlık ve hoşnutsuzluk tiranlara karşı birçok suikastlar yapılmasına yol açmıştır. İşte bu yüzdendir ki, en sağlam temellere dayanan tiranlıklar bile uzun süre tutunamamış, iki ya da en fazla üç kuşak sonra devrilmiştir."

⁷³ A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971, s. 253-254.

⁷⁴ A.M. Mansel, *a.g.e.*, s. 254.

⁷⁵ E. Memiş, "Filistin Kime Aittir?" *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.I, Sayı 1.*, Ankara 1985, s. 238.

Kiros, ömrünün son yıllarını İran'ın kuzey doğusunda oturan step kavimlerine ve en çok Sakalar'a⁷⁶ karşı harp etmekle geçirdi ve M.Ö. 529 yılında Oksus bölgesinde öldü. Kiros'tan sonra yerine oğlu Kambizes (M.Ö. 528-522) geçti.

Kambizes, Mısır Krallığını Pers devletine katmak suretiyle (M.Ö. 525), babasının hayallerini gerçekleştirmiş oldu. Bu kral, son Mısır hükümdarı III. Psammetik'in halefi olarak tanındı ve Mısır krallarının bütün hukuk ve unvanlarına sahip oldu. Nitekim, M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış olan Mısırlı rahip ve tarihçi Manetho'nun krallar listesinde, Pers kralları, Mısır'ın 27. sülalesine mensup krallar olarak gösterilmişlerdir. Fakat Mısır'da yer yer isyanlar patlak verince, Kambizes, Mısır halkı ve tanrılarına karşı şiddet kullanmaya ve bazı tapınakları yakıp yıkmaya başladı. Bununla beraber, Pers kralı güney Mısır sınırlarını Habeşistan'a kadar genişletti ve M.Ö. 522 yılına kadar bu ülkede kaldı.

Aynı yıl içerisinde Gavmata (Yunanlılar ona Smerdis derler) adında bir rahibin çıkarmış olduğu ihtilâl, Kambizes'i gerçekten zor durumda bıraktı. Zira, bu ihtilâl hareketi yüzünden kralın otoritesi bir hayli sarsıldı. Adı geçen rahip, kendisini Kambizes tarafından öldürülmüş olan Kiros'un ikinci oğlu Bardya olarak göstermek, halk lehinde birtakım reformlar yapmak ve genel bir vergi affı çıkarmak suretiyle, alt tabakaları kendi tarafına çekmeyi başarmış ve kral unvanını takınmıştı. Bu haberi duyan Kambizes, Mısır'dan hemen hareket ederek Suriye'ye girdi, ancak yolda öldü (M.Ö. 522). Kralın böylesine kritik bir zamanda ölmesi üzerine Akhaimenidler saltanatı sona ermiş ve Gavmata rakipsiz kalmış gibi görünüyordu. Bir yıl kadar sürdüğü anlaşılan bir kaos döneminden sonra, Akhaimenidler hanedanının ikinci

⁷⁶ Sakalar, İskitler'in bir koludur.

derecede bir kolundan Histaspes'in oğlu I. Darius, altı Pers soylusunun yardımıyla Gavmata'yı esir almayı ve idam ettirmeyi başardı ve Kambizes'in meşru mirasçısı olarak Pers tahtına oturdu.⁷⁷

Yakın Doğu'nun en dikkate değer hükümdarlarından biri olan I. Darius (M.Ö. 522-486), yalnız selefleri tarafından kendisine bırakılan sınırları korumakla kalmadı, bunları genişletmek, yer yer başgösteren ayaklanmaları bastırmak ve örnek bir teşkilât vücuda getirmek suretiyle, Pers Krallığını o zamanki dünyanın en güçlü devleti haline getirdi. Onun vücuda getirmiş olduğu devlet teşkilâtı öylesine sağlam temeller üzerine oturtulmuştu ki, Pers Krallığı, aşağı yukarı daha 200 yıl, bu temeller üzerinde varlığını devam ettirecekti.

Bütün büyük hükümdarlar gibi, Pers kralı I. Darius da bütün dünyayı egemenliği altına alma düşüncesindeydi. Ataları Anadolu'yu ve Mısır'ı ele geçirmişlerdi. Şimdi sıra Balkanlar'ın fethine gelmişti ve ilk hedeflenen ülke de Yunanistan'dı. Şayet Yunanistan toprakları Pers egemenliğine girerse, Boğazlar'dan gelebilecek her türlü tehlike kolaylıkla önlenebilirdi.

Fakat ilginçtir ki, Darius, birdenbire karar değiştirerek, Güney Rusya'daki İskitya'yı fethetme hazırlıklarına girişti. Ancak, hiç şüphe yoktur ki, onun asıl amacı, İskitya'yı fethetmek değildi. O, gerçekte Yunanistan'ı fethetmek istiyordu. Bu fethin gerçekleşebilmesi için de Yunanistan'ın hayati ihtiyaçlarını karşılayan ülke ile Yunanistan arasındaki bağlantıyı kesmek, yapılabilecek ilk ve en önemli işti. Yunanistan'ın hayati ihtiyaçlarını ve özellikle de kereste ve buğday gibi çok lüzumlu ihtiyaçlarını karşılayan ülke ise İskitya idi.⁷⁸

⁷⁷ A.M. Mansel, *a.g.e.*, s. 255.

⁷⁸ E. Memiş, *İskitler'in Tarihi*, 2. Baskı, Konya 2005, s.48.

İşte bu yüzdendir ki, Darius, M.Ö. 512 yılında, Grekli bir mühendis olan Samos'lu Mandrokles tarafından inşa edilen bir köprü üzerinden Bosporos'u⁷⁹ geçerek, Trakya içlerine doğru yöneldi.⁸⁰ Aynı şekilde onun donanması da, karadan giden orduyu Tuna nehrinin ağzında karşılaşması için, Karadeniz'e gönderildi. Pers ordusu Tuna'ya doğru yol alırken, Trakyalı bir kabile olan Getaeler'in arazisini zaptetti.⁸¹ Ordusu Tuna nehrine ulaştığı zaman Darius, sallardan kurulu bir köprü vasıtasıyla nehrin karşı tarafına geçti. Dönünceye kadar altmış günlüğüne köprüyü muhafaza etmeleri için İyonyalılar'dan bir müfreze bırakmayı da ihmal etmedi. Söz konusu müfreze, köprüyü muhafaza etme işini başaramazsa, Pers kralının talimatı gereğince köprüyü yıkacaklardı. İşte bu işler sona erdikten sonra Darius, İskitler'i aramaya başladı.⁸² Darius, İskitya içlerine doğru yavaş yavaş ilerlerken acaba İskitler ne yapıyorlardı? Elbetteki onlar, elleri kolları bağlı, Darius'un gelip memleketlerini istilâ etmesini bekleyecek değillerdi. Fakat İskitler, bu sıkıntılı anda yardım almaksızın, bir meydan muharebesinde Darius'a karşı ayakta duramayacaklarını idrak ettiklerinden, komşularından yardım talep ettiler. Ne var ki, Geloni, Budin ve Sarmat kralları İskitler'e yardım etmekten yana çıktıkları halde, kuzeyde oturan kabileler, böylesine başarılı ve böylesine güçlü bir hükümdara karşı muharebe etmektense, onun affına sığınmanın daha doğru bir hareket olacağını savundular.⁸³ Bu nedenle, kendi kaynaklarına güvenmek zorunda bırakılan İskitler, emniyeti azar azar toprak bırakarak geri çekilmek politikasında ara-

⁷⁹ *İstanbul Boğazı*.

⁸⁰ *Herodotos, IV, 89.*

⁸¹ *George Vernadsky and Michael Karpovich, Ancient Russia, New Haven 1943, s.69.*

⁸² *T.T. Rice, The Scythians, London 1958, s.46; E. Memiş, İskitler'in Tarihi, Kon-ya 1987, s.29.*

⁸³ *Herodotos, IV, 119.*

maya karar verdiler.⁸⁴ Âdetleri gereğince onlar, ordularını üç gruba ayırmışlardı. Her bir gruba, Kraliyet İskitleri'ne mensup bir komutan kumanda edecekti.⁸⁵ Bu komutanlar, İdanthysos, Skopasis ve Taxakis idiler.⁸⁶ Onlar, aralarında şu karara varmışlardı: Üç gruptan hangisini Darius takip ederse, o grup, kuyuları ve çeşmeleri kapatarak, ekili araziye ve otlak yerlerini yakarak içerilere doğru çekilecekti.⁸⁷ Bu taktik, Ruslar tarafından 1812'de Napolyon'a ve 1941'de Hitler'e karşı kullanılan "Yakılan Toprak" stratejisinin klâsik örneği oldu.⁸⁸

Darius, Don nehrini geçerek ve Volga'ya doğru ilerleyerek saldırıya geçti. İskitler, devamlı olarak geri çekiliyorlardı. Pers kralının, Tuna üzerindeki köprüyü savunmaları için İyonyalılar'a verdiği altmış günlük süre hızla doluyordu. Darius'un askerleri, bu yararsız kovalamacadan bıkmaya başlamışlardı. Persler'e ait hayvanlar yem sıkıntısı çekiyorlardı. Ancak İskitler, doğuya doğru geri çekilmeye devam ediyorlardı.⁸⁹ Onların muharebe vermeye karşı gösterdikleri isteksizlik, Darius'un sabrını tüketti. Nihayet O, neticeyi zorlamaya kesin karar vererek, İdanthysos'a aşağıdaki sözlerle meydan okudu:⁹⁰

"Ey garip adam, yapabileceğin başka iki şey varken, niçin devamlı kaçıyorsun? Eğer kendini bana karşı koyabilecek kadar güçlü sayıyorsan ona göre davran, kaçmayı bırak, savaşa gir; yok eğer kendini daha aşağı görüyorsan gene boyuna yürümekten

⁸⁴ George Vernadsky and Michael Karpovich, *a.g.e.*, s. 69.

⁸⁵ İskitler'in askerî teşkilâtı hakkında geniş bilgi edinmek için bkz: E.Memiş, *İskitler'in Tarihi*, 2.Baskı, Konya 2005, s.50.

⁸⁶ T.T. Rice, *a.g.e.*, s. 46.

⁸⁷ Herodotos, IV, 120.

⁸⁸ George Vernadsky and Michael Karpovich, *a.g.e.*, s. 70.

⁸⁹ T.T.Rice, *a.g.e.*, s.47.

⁹⁰ Herodotos, IV, 126.

vazgeç; efendine haraç olarak toprak ve su getir, huzuruna çık."

Fakat İskit kralı, mağrurane bir şekilde şu cevabı gönderdi:⁹¹

"İranlı, işte benim kanaatim: Ben hiç kimseden ne korkar nede önünden kaçırım, senden de kaçtığım yok. Şimdiye kadar yapmış olduğum şey, barış zamanında her zaman yaptığım şeydir. Neden hemen savaşa girmiyorum, onu da sana açıklayayım: Bizim ne kentimiz var ne de bir tek dikili ağacımız, ki elden gitmesin, ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup savaşa girelim; ama siz ille de savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var. Onları bulun, onlara el kaldırın, o zaman görürsünüz, mezarlarımız için dövüşüyor muyuz, dövüşmüyor muyuz. Ama daha önce -ve keyfimiz istemediği sürece- sizinle savaşmayacağız. Savaşa çağrın için sana vereceğim cevap işte bundan ibaret".

Daha ileriye gitmenin faydasız olduğunu anlayarak cesareti kırılan Darius, geri çekilmeye karar verdi. Başarısızlıkla neticelenen bu seferden sonra, Pers kralı, bir daha kuzey Avrupa içlerine girmeye cür'et edemedi.⁹²

George Vernadsky⁹³ Darius'un yapmış olduğu İskitya seferinin büyük bir başarısızlık olduğu kanaatindedir. M. I. Rostovtzeff⁹⁴ ise, Darius'un İskitya seferi hakkında değişik bir yorum ortaya koymuştur. Bu bilginin görüşüne göre, Darius'un aslında İskit İmparatorluğu'nu fethetme ve ona boyun eğdirme gibi bir amacı yoktu. Onun yegane maksadı,

⁹¹ Herodotos, IV, 127.

⁹² E. Memiş, *İskitler'in Tarihi*, s. 52.

⁹³ George Vernadsky and Michael Karpovich, a.g.e., s. 70.

⁹⁴ M.I. Rostovizeff, *Skythien*, s. 39.

"Pers gücünün bir delili olarak İskit Krallığı'na unutulmaz bir akın yapmak ve İskit ordusuna ağır bir darbe indirmektir". Rostovtzeff, Darius'un teşebbüsünde başarılı olduğuna inanır. Fakat biz, aynı kanaatte değiliz. Çünkü Darius, seferinde başarılı olmuş olsaydı, hiç şüphesiz daha içerilere girmekten kaçınmazdı.⁹⁵

Darius, zaferle neticelendirmeyi umduğu İskitya seferinden başarısızlıkla dönmesine rağmen, Trakya ve Make-donya'yı Pers topraklarına kattı. M.Ö. 511 yılında da Hindistan'a karşı bir sefer tertipleyen Darius, Pencap bölgesine girdi ve İndus yöresinde bir eyalet kurduktan sonra İran'a geri döndü. Acaba bu sıralarda Kıt'a karası Yunanistan ve İyonya kentlerinde durum nasıldı?

b) İyonya İhtilâli ve Sonrası:

M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru İyonya satraplığına bağlanan Yunan şehir devletlerinin durumu bir hayli değişmişti. Siyasal bağımsızlığın kaybedilmesi ve tiranlık yönetiminin bu şehirlerde normal bir hükümet şekli haline gelmesi, büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, ekonomik açıdan da memlekette büyük bir bunalım yaşanmaya başlanmıştı. Zira, bir taraftan Pers gümrük vergilerinin yüksekliği ve İyonyalılarla rekabete girişen Fenikeli tüccarların Persler tarafından himaye görmesi, diğer taraftan da İyonyalıların Mısır'daki en büyük ticaret merkezi olan Navkratis'in M.Ö. 525 yılında tahrib edilmesi, bu bunalımın en başta gelen nedenleriydi. Fakat Darius'un M.Ö. 512 yılında yapmış olduğu ve yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız İskitya seferinden sonra Boğazlar'ın, Trakya'nın ve Propontis'in (Mar-

⁹⁵ E. Memiş, *İskitlerin Tarihi*, s. 53.

mara) kuzey ve Karadeniz'in batı kıyılarının Pers devletine katılması, İonyalılar'ın Karadeniz kolonileriyle olan ticari ilişkileri için bir engel oluşturmaya başlamış, aynı zamanda Önyasya ile Avrupa arasında yapılan ulaşımın Boğazlar'dan geçmesi de İyonya ekonomi alanının büsbütün daralmasına neden olmuştu. Bundan dolayıdır ki, İyonya'da tarımla uğraşanlar ne topraklarını genişletebiliyor ne de yakın çevrelerinde yeni koloniler kurabiliyorlardı. İşte bu etkenler, M.Ö. 6. yüzyılın sonunda İyonya'da büyük bir kaynaşmaya yol açtı.⁹⁶ M.ö. 500 yılında Miletos tiranı Aristagoras, Sardes satrabi Artafernes'i, Naksos adasına karşı bir sefer yapması için teşvik etti. Fakat bu sefer başarısızlıkla sonuçlanınca, kendisinin Persler tarafından suçlanmasından korkan Aristagoras, İyonya'daki genel hoşnutsuzluktan yararlanarak Miletoslular'ı ayaklandırdı ve İonya'nın kurtarıcısı olarak ortaya çıktı.

Miletos'un ayaklanması büyük bir hızla diğer kentlere de yayıldı. Kentler, başlarındaki Pers yanlısı tiranları devirerek bağımsızlıklarını ilân ettiler. Pers devletine karşı başlatılan bu ayaklanmayı tek başlarına sürdüremeyeceklerini anlayan Aristogoras, yardım sağlamak umuduyla Yunanistan'a gitti. Fakat Yunanlılar'da, İonyalılar'la birleşerek Persler'e karşı ortak bir cephe kurmak ve böylelikle gelecekteki herhangi bir Pers tehlikesini şimdiden önlemek fikri henüz oluşmamıştı. Yunanistan'ın en büyük askerî gücü olan Sparta o sıralarda dışarıda Argos'la, içeride de Helotlar'ın⁹⁷ ayaklanmasıyla uğraşıyordu. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki Aristogoras, Sparta'dan hiçbir şey elde edemedi. Yalnız uzun süreden beri İyonya ile ekonomik ve kültürel ilişkilerde bulunan, eski tiran Hippias'm Persler'in yardımıyla tekrar geri dönmesinden

⁹⁶ A.M. Mansel, *a.g.e.*, s. 266.

⁹⁷ Sparta'da her türlü haklardan yoksun insanlar.

korkan ve Persler'in Trakya'dan çıkarılmasında kendi varlığı için büyük faydalar gören Atina İyonya'ya 20, Miletos'la bir ittifak antlaşması bulunan Eretria 5 gemi gönderdiler.⁹⁸ Aigina ve Korint gibi büyük donanmaları olan şehirler ise tamamıyla pasif durumda kaldılar.

Doğrusunu söylemek gerekirse, İyonya ayaklanması millî bir nitelik taşımaktan uzaktı. Çünkü, ne bütün İyonya kentleri bu ayaklanmaya katılmıştı ve ne de katılanlar arasında tam bir birlik vardı. Eğer bu ayaklanma, ileride çıkacak olan Pers-Yunan savaşlarına neden olmasaydı, Yunan tarihindeki diğer benzerleri gibi, sıradan bir ayaklanma olarak kalacaktı. Ayaklananlar ilk zamanlar Persler'in seferberlik hazırlıklarının uzun sürmesi nedeniyle bir takım başarılar elde ettiler. İyonya satraplığının başkenti olan Sardes'i, satraplık sarayının bulunduğu akropolis hariç, yakıp yıktılar. Fakat seferberlik hazırlıklarını tamamlayan Pers orduları harekete geçince, ayaklananlar, Efesos'a kadar geri çekilmek zorunda kaldılar.

Pers seferberliğinin yapıldığı sıralarda Karya, Likya ve Kıbrıs da ayaklananlara katılmışlardı. Hattâ bir ara ayaklanma bölgesi Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis'e (Marmara bölgesi) kadar yayıldı. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi, Pers orduları hazırlıklarını bitirince, M.Ö. 498 yılında Pers donanmasının Kıbrıs üzerine yöneldiğine ve buradaki kentleri birer birer ele geçirdikten sonra Anadolu'ya geçtiğine tanık oluyoruz.⁹⁹ M.Ö. 497 yılında Marmara bölgesi ile onun güneyindeki Aiolya, Persler'in eline geçti. M.Ö. 497 yılından 494 yılına kadar meydana gelen olaylar hakkında ayrıntılı bilgimiz yoktur. Fakat İyonyalılar'ın

⁹⁸ G.B. Gray and M. Carry, *D. Litt, "The Reign of Darius", CAH IV, chp. VII, Cambridge 1977. s. 221.*

⁹⁹ A.M. Mansel, *a.g.e., s. 268.*

arasındaki bağların gitgide gevşediğini, buna rağmen Persler'e karşı kahramanca savaştıklarını ve İyonya ayaklanmasının lideri pozisyonundaki Aristogoras'ın ümitsizliğe kapılarak Trakya'daki malikânesine kaçtığını bilmekteyiz. M.Ö. 495 yılında karadan ve denizden kuşatılan Miletos, 494 yılında Persler'e teslim olmak zorunda kaldı. Persler, Miletos kentini ve kentin yakınındaki Didima'da bulunan tanrı Apollon'a ait tapınağın hazinelerini yağma edip, yakıp yıktılar. Miletos halkını yerlerinden kaldırarak Dicle nehri boylarına sürdüler. Diğer bazı kentlerin halkı da aynı akibete uğradı. O zamana kadar bağımsızlıklarını korumuş olan Sisam ve Midilli adaları da Pers istilâsına uğradı. M.Ö. 493 yılında İyonya ayaklanması tamamen bastırılmıştı.¹⁰⁰

c. M.Ö. 500-494 Yılları Arasında Yunanistan'da Durum:

Bu dönemde Atina'da Kleistenes'in anayasasını korumak isteyen Alkmaionidler partisiyle tiranlık kurumunu tercih eden bir parti vardı. Alkmaionidler'in iş başında bulundukları sırada İyonya ayaklanmasına 20 gemilik bir yardım yapılmıştı. Fakat ayaklanma başarısızlığa dönüşünce tiran yanlısı olanlar iş başına geçti ve bunların lideri olan Hipparhos, M.Ö. 496/495 yılında arhon¹⁰¹ oldu. Bu olay, Atinalılar'ın İyonya İhtilalinden ümit kestiklerine ve günden güne büyüyen Pers tehlikesi karşısında tarafsız kalmayı tercih ettiklerine işaret ediyordu. Fakat Miletos kentinin acıklı sonu, Atina'da bir hükümet darbesine yol açtı ve Temistokles M.Ö.493/492 yılı için arhon seçildi.

¹⁰⁰ A.M. Mansel, a.g.e., s. 269.

¹⁰¹ Arhon'lar, Atina'da hükümetin başında bulunan yüksek memurlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 110, 183, 204.

Temistokles, Atina'nın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biriydi. Hiçbir partiye bağlı değildi. O sıralarda, İyonya'da meydana gelen olaylardan paniğe kapılmış olan tiran taraftarları, Atina'yı Persler'e teslim etmek istiyorlardı. Temistokles ise Atina'nın savunulması gerektiği kanaatindeydi ve bu doğrultuda bir politika izliyordu. Söz konusu savunmanın yapılabilmesi için kuvvetli bir donanmaya ihtiyaç vardı. Çünkü Temistokles, karada çok kuvvetli olan Persler'i ancak bir deniz savaşında yenebileceğine inanıyordu. Atina bu dönemde yeni bir donanma yapabilecek bütün araçlara sahipti. Bu durumdan yararlanan Temistokles, Pire limanını tahkim ederek askerî bir üs haline sokmaya ve harp gemileri inşa etmeye başladı. Fakat birkaç ay sonra Hersonnesos (Gelibolu) prensi Miltiades, Persler'den kaçarak anavatanı olan Atina'ya geldi. Kuvvetli bir kişiliğe ve büyük bir varlığa sahipti. Kısa sürede çevresindekileri etkiledi. Pers ordusunu yakından tanıdığını, onun korkulacak ve yenilemeyecek bir kuvvet olmadığını söyleyerek, Atina soylularını ve çiftçilerini kendi tarafına çekmeyi ve donanma yapımını durdurmayı başardı (M.Ö. 492/491). Bundan sonra Miltiades, Atina'nın en yetkili kişisi olmuştur. İşte Pers savaşları öncesi Atina'nın durumu bu merkezde idi.

d) Pers Savaşları Başlıyor:

M.Ö. 491 yılında Pers kralının elçileri Yunanistan'a gelerek, bütün Yunan kentlerinden Pers egemenliğini kabul ettiklerinin kanıtı olarak toprak ve su istediler. Atina, Persler'in bu dileğini şiddetle reddedince, Persler'in Yunanistan'a yapacakları sefer kesinleşti. Esasen bu sıralarda Atina'nın durumu hiç de iyi değildi. Çünkü, iç politikada demokratlarla aristokratlar devamlı olarak çekişme halinde idiler. Dışarda ise durum daha da fena görünüyordu. Zira, güneydeki Aigina adası

eskiden beri Atina'ya düşmandı ve şimdi de Persler'e sempati besliyordu. Kuzeydeki Boiotya da Atina'ya düşman olmuştu. Uzaklarda bulunan Sparta'dan ise ani bir yardım beklene-
mezdi. Gemi yapımı Miltiades tarafından durdurulduğu için Atina donanması da zayıf durumda idi. İşte Persler, Atina'nın bu en zayıf durumundan yararlanarak harekete geçtiler.¹⁰²

1. Persler'in Yunanistan'a İlk Seferi ve Maraton Muharebesi:

M.Ö. 490 yılında Datis ile Artafernes komutasında¹⁰³ 15000 kişilik bir Pers ordusu güney Anadolu'daki Kilikya'dan gemilere bindirildi. Bu birlikler Rodos üzerinden Naksos'a geçirildi. Ada, M.Ö. 500 yılında Persler'e karşı koyduğundan dolayı cezalandırıldı. Daha sonra Evboia yarımadasına çıkartma yapıldı. Burada İyonya ayaklanması sırasında 5 gemi göndererek ayaklanmalara yardım etmiş olan Eretria kenti, bir ihanet sonucunda ele geçirilerek yakılıp yıkıldı ve halkı da Susa kentine sürüldü.¹⁰⁴ Şimdi sıra ayaklanmaya 20 gemiyle yardım etmiş olan Atina'dan öğ almaya gelmişti.¹⁰⁵

Persler, Atina'nın Pers yanlısı eski tiranı Hippias'ın önerisine uyarak Maraton koyu boyunca çıkartma yaptılar. Bunun üzerine Atinalılar, Sparta'dan acele yardım istediler. Fakat bazı nedenlerle bu yardımın gecikeceği anlaşıncı, Atinalılar, kendi imkânları ile kentlerini savunmak zorunda kaldılar. Kentteki tiran taraftarlarından çekinildiği için, Eretria'nın acı sonu da gözönüne alınarak, Persler'e karşı savunmayı Atina surları gerisinde değil, Maraton ovasında yapmayı kararlaştırdılar. Miltiades, 10.000 kişilik bir kuvvetle Perslere

¹⁰² A.M. Mansel, a.g.e., s. 271.

¹⁰³ Herodotos, VI, 94.

¹⁰⁴ Herodotos, VI, 119.

¹⁰⁵ Herodotos, VI, 102.

karşı saldırıya geçti ve önce kanatlarda sonra da merkezde düşmanı yendi. Yenilgiye rağmen Persler, düzenli bir şekilde çekilerek gemilerine binmeyi başardılar. Pers komutanı Datis, Sunion burnundan dolaşarak Faleron koyuna bir çıkartma yapmak istedi ise de vaktinde buraya yetişen Atina kuvvetleri, bu çıkartmayı engellediler. Bunun üzerine Persler Anadolu'ya döndü. Atina, kazanmış olduğu bu zaferle bütün Yunanistan'ı Pers istilasından şimdilik kurtarmış oluyordu. Yunanlı şairler Atinalılar'a övgüler yazdılar. Savaş gemilerinin 1 / 10'u Olimpos tanrılarına sunuldu. Başta Miltiades olmak üzere savaşta kahramanlık göstermiş olanların heykelleri dikildi. Yunanistan 10 yıl için Pers saldırısına uğramadı.

2. M.Ö. 490-480 Yılları Arasında İran ve Yunanistan'da Durum:

Persler'in birinci Yunanistan seferiyle ikinci seferleri arasında geçen on yıl içinde (M.Ö. 490-480), yalnız harp hazırlıkları ile meşgul olmadıkları anlaşıyor. Zira Darius, bir taraftan Yunanistan'a karşı yapılacak intikam seferinin hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da geniş ülkesi içerisinde yer yer baş gösteren ayaklanma hareketlerini bastırmakla meşgul oluyordu. Bu ayaklanmaların en önemlisi Mısır ayaklanması idi. Mısırlılar, I. Darius'un şahsına karşı son derece saygılı olmakla beraber, yüreklerindeki bağımsızlık ve hürriyet ateşini bir türlü söndüremiyorlardı. Üstelik Pers ordularının Maraton muharebesinde uğradıkları büyük hezimet, onlarda İran boyunduruğunu sarsabilecekleri kanaatini uyanırmıştı. İşte bu yüzdendir ki, M.Ö. 486 yılında İran garnizonlarını kovmak girişiminde bulundular. İhtimal ki, vergilerin ağırlığı da bu isyanda etkili olmuştu.¹⁰⁶

¹⁰⁶ M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi, C.I, (2. Baskı), Ankara 1987, s. 189.*

Fakat Pers kralı Darius, Mısır isyanına rağmen, Yunanistan'a yapmak niyetinde olduğu seferden vazgeçmedi. Bu isyanı bastırmak için ikinci bir ordu hazırladı. Hem Yunanistan'a hem de Mısır'a karşı harp hazırlığı devam ederken saltanatının 36. yılında M.Ö. 486'da öldü.¹⁰⁷ Yerine geçen oğlu I. Kserkses (M.Ö. 486-465), Mısır'da sürüp gitmekte olan isyanı bastırdıktan sonra,¹⁰⁸ M.Ö. 484 yılında da Babil'de başgösteren bir ayaklanma ile karşılaşmıştı. Ancak bu işler bertaraf edildikten sonra Persler Yunanistan'a karşı yapacakları intikam seferinin hazırlıklarına başlayabilmişler, fakat bu gecikme, başta Atina olmak üzere Yunan şehir devletlerinin kendilerini toparlamalarına ve güçlenmelerine fırsat tanımıştı.¹⁰⁹

M.Ö. 490-480 arasındaki dönemde Atina'nın durumuna bir göz atacak olursak, M.Ö. 489 yılı ilkbaharında Miltiades'in Persler tarafını tutan Paros'a karşı bir sefer yaptığını, fakat bu seferde başarı kazanamaması üzerine siyasal sempatileri çok çabuk değişen Atinalılar tarafından devrildiğini, hattâ yüksek bir para cezasına çarptırıldığını ve bu olaydan az bir süre sonra da Paros'ta aldığı bir yara yüzünden öldüğünü görürüz.¹¹⁰ O dönemde Kleistenes teşkilâtına bağlı bulunan halk tabakalarının, en çok Maraton'da çarpışmış olan köylülerin ön safa geçtikleri ve sık sık Ostrakismos'a¹¹¹ başvurarak tiran taraftar-

¹⁰⁷ Herodotos, VII, 4.

¹⁰⁸ Herodotos, VII, 7.

¹⁰⁹ A.M. Mansel, a.g.e., s. 275.

¹¹⁰ Miltiades'in sonu hakkında geniş bilgi edinmek için bkz: Herodotos, VI, 132-140.

¹¹¹ Atina'nın en büyük reformistlerinden biri olan Kleistenes'in M.Ö. 508/507 yılında meydana getirmiş olduğu anlaşılan reformlar, Solon veya Peisistratos'un kiler gibi mevcut düzende bir takım düzenlemeler yapmaktan ibaret olmayıp, son derece köklü değişiklikleri ihtiva ediyordu. Bu köklü yeniliklerden birisi de, tiranlığın bir daha gelmemesi için kurulan ve "Ostrakismos" adı verilen "Çanak çömlek mahkemesi" idi. Bu mahkeme Tiranlık emelleri besleyen kişi ya da kişileri 10 yıl için yurt dışına sürgüne gönderirdi. Ancak, bunun için en az 6000 kişinin oyu gerekli idi. Halk, kuşkulandığı kimselerin

larını ve bazı Alkmaionidler'i dışa sürdükleri anlaşılıyor. M.Ö. 487/486 yılında Atina'nın devlet teşkilâtında büyük bir değişiklik yapıldı. Arhon'luk üzerindeki aristokrat nüfuzunu mümkün olduğu kadar hafifletmek için 9 arhonun o zamana kadar olduğu gibi halk meclisi tarafından seçilmeyip, demos'lar¹¹² tarafından gösterilen 500 aday arasından ad çekmeyle tayini usulü getirildi. Böylelikle arhonların nüfuzu ve icra gücü iyiden iyiye azalmış oldu. Devlet teşkilâtı içerisinde en yüksek yerleri subaylar almaya başladılar. Halk, kaderi kendilerine bağlı olan komutanlara geniş yetkiler vermeye başladı. Birinci Pers harbinde edinilen tecrübelerle dayanılarak ordunun bir elden sevk ve idaresini sağlamak üzere bir "başkomutanlık" ihdas olundu ve 10 piyade alayının komutanları (Strategos'lar) bu komutanın buyruğuna verildi.

Başkomutanlar, tüm Attika halkı tarafından bir yıl için seçilmeğe başladı. İşte o andan itibaren, devlet adamları arhon olmak üzere değil, fakat "başkomutan" seçilebilmek için uğraşmaya başladılar. Halkın oylarıyla işbaşına gelen başkomutan zamanla askerî işlerden başka siyasi işlerle de uğraşmaya ve bundan dolayı "demagogos", yani "halk lideri" unvanını taşımaya başladı. Bu tarihten başlayarak Temistokles'den Alkibiades'e kadar Atina'yı idare eden devlet adamlarının tümü başkomutan olmuşlardır. İşte bu suretle ufukta beliren yeni Pers tehlikesi karşısında, Atina demokrasisi devletin askerî ve siyasi idaresini yetenekli tek kişinin eline bırakmayı en mantıklı usûl olarak benimsemiştir.

adlarını, çanak, çömlek parçaları (Ostrakon) üzerine yazmak suretiyle oyunu kullandığından bu usule "ostrakismos" adı verilmiştir. En çok Peisistratos'un oğulları ve bunların taraftarlarına karşı konulmuş olduğu anlaşılan bu oylama usulü, Kleistenes zamanında hiç uygulanmamış, sonraları ise ilk kez M.Ö. 487 yılında kullanılmıştır.

¹¹² Halk tabakalarına "demos" adı verilir.

Atina içerde bu reformları gerçekleştirirken, Pers tehlikesi de günden güne büyümekteydi. İşte bu yüzdedir ki, Temistokles'in M.Ö. 493 yılında ortaya attığı donanma programının bir an evvel gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Miltiades'in ölümünden sonra tekrar iktidar mevkiine gelen Temistokles, bu işi başarmak için var gücüyle çalışmaya başladı. Attika'daki Lavrion gümüş madenlerinin işletilmesi sonucunda elde ettiği gelirle kısa bir zaman içinde 180 gemilik yepyeni bir donanma vcoda getirdi (M.Ö. 482/481).

İşte bu suretle Atina, M.Ö. 481 yılında Yunanistan'ın en güçlü deniz devleti olmuştu. Bu donanma M.Ö. 480 yılında Salamis deniz muharebesini kazanacak ve Yunanistan'ı ikinci büyük istilâ hareketinden kurtaracaktı. Bu 10 yıl içinde teki Yunan şehir devletleri de Persler'e karşı açık bir tavır takınmaya başlamışlardı. Öyle anlaşılıyor ki, bu devletler bir gün gelip atması muhakkak olan Pers tehlikesinin büyüklüğünü kavramakta gecikmemişler, bu tehlikeyi önleyebilmek için tedbirler almaya başlamışlardı.

Gerçi bu şehir devletleri, aralarında henüz milli bir birlik oluşturamamışlardı ama, böylesine büyük bir tehlikenin de mutlaka atlatılması gerekiyordu. İşte bu kritik anda Yunanistan'ın en büyük asker devleti olan Sparta, onun başında bulunduğu Peloponez birliği ve en büyük harp filosuna sahip bulunan Atina, hiç tereddüt etmeksizin Yunan ülkesinin savunmasını üzerlerine aldılar ve arkalarından birçok şehir devletini sürüklediler.

Yunan şehir devletleri Persler'e karşı bu tedbirleri alırken acaba Persler ne yapıyorlardı?

3. Perslerin Hazırlıkları ve Kserkses'in Yunanistan Seferi:

Pers kralı Kserkses, M.Ö. 483 yılından beri Yunanistan seferine hazırlanmakla meşguldü. Fakat bu defa yalnızca birkaç Yunan şehrini cezalandırmayı düşünmüyordu. Maraton yenilgisi ve Sparta ile Atina arasında meydana gelen dayanışma, Persler için tüm Yunan ülkesinin zaptını gerekli kılıyordu. Bunun için Pers kralı önceden Mardonias¹¹³ tarafından hazırlanmış olması muhtemel olan harp plânını kabul etti.

Bu plân gereğince Persler, Yunanistan'a hem karadan hem de denizden taarruz edecekler ve kara kuvvetlerinin deniz kuvvetleriyle işbirliği yapmasına çalışacaklardı. Orduların Asya'dan Avrupa'ya kolayca geçebilmesi için, Çanakkale Boğazı'na önden ve arkadan demirlenmiş ve birbirine bitleştirilmiş gemilerle iki köprü kuruldu. Trakya'dan Yunanistan'a giden askerî yol üzerinde büyük tahıl depoları meydana getirildi ve ırmaklar üzerinde köprüler inşa edildi. Yunan tarih geleneği milyonluk bir Pers ordusundan söz etmektedir ki, bunun son derece abartılı bir rakam olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekte ise Pers ordusu, 100-150 bin kişilik bir kara kuvveti ile 1200 gemilik bir donanmadan ibaretti.¹¹⁴

Pers kralı, Sparta'yı Atina'dan ayırmak için yaptığı siyasal girişimlerin bir işe yaramadığını, teslim olma anlamına gelen **"toprak ve su istemek"** üzere gönderdiği elçilerin birçok şehirlerde red cevabıyla karşılaştığını ve bütün bunlar bir yana bir **"Hellen birliği"** kurulduğunu duyduktan sonra, işi silah gücüyle halletmeye karar verdi. M.Ö. 480 yılının ilkbaharında Sardes'den hareket ederek Çanakkale Boğazındaki köprülerden kazasız belasız geçmeyi başaran Pers ordusu, Trakya ve Makedonya üzerinden bugünkü Selanik dolayla-

¹¹³ Ünlü bir Pers Komutanı.

¹¹⁴ A.M. Mansel, a.g.e., s. 28.

rındaki Terma'ya geldi ve orada, Tesalya'ya girmek üzere hazırlıklara başladı.

Birleşik Yunan kuvvetleri, ilk önce düşmanın Yunan topraklarına sokulmamasını kararlaştırmışlar ve bu maksatla Makedonya ile Teselya'yı birbirine bağlayan Olimpos dağının güneyindeki Tempe geçidini tutmak üzere, oraya bir miktar kuvvet göndermişlerdi. Fakat Teselyalılar'a fazla güvenemeyen müttefikler, yurtlarından pek uzaklarda döğüşmek istemeyen Spartalılar'ın ısrarı üzerine, burasını boşaltarak Orta Yunanistan'ın kapısı durumundaki Termopilai geçidini savunmaya karar verdiler.

Donanma ise Evboia hizalarına gelecek ve bu ada ile kıt'a karası Yunanistan arasındaki Evripos Boğazı'na girip, Persler'in Yunanlılar'ın gerisine asker çıkarmalarını önleyecekti. Böylelikle Persler, hiçbir karşı koyma hareketi ile karşılaşmaksızın Teselya'ya girdiler ve bu geniş ovalık ülkede piyade ve süvariler için mükemmel bir üs buldular.

4. Artemision ve Termopilai Muharebeleri:

Son derece dar bir görünüm arzeden Termopilai geçidi, Teselya ile Orta Yunanistan arasındaki biricik askerî yoldu. Batıdan doğuya doğru uzanan, birçok dereler tarafından kesilen bu geçidin batı ucunda sıcak su kaynakları, bunların doğusunda, geçidin en zayıf yerinde, Fokisliler tarafından Teselyalılar'a karşı, geçide paralel olarak yapılmış bir sur vardı. İşte bu geçidi, Sparta kralı Leonidas'ın komutasında, aralarında 300 Spartalı bulunan 4000 kadar Peloponesli ve 3000 kadar da çeşitli Yunan askerlerinden ibaret zayıf bir kuvvet tutmuştu. Aralarında 120 Atina gemisi bulunan 270 gemilik müttefik donanması Termopilai hizasında, Evboia adasının kuzeybatı burnunda, Artemision açıklarında demirlemişti. 50 gemi ise Evripos Boğazı'nın ağzını tutuyordu.

Yunanlılarla Persler önce denizde karşılaştılar. Herodotos'a göre¹¹⁵ üç gün süren Artemision deniz muharebesinde Yunanlılar kendilerinden kat kat üstün olan düşman donanmasına başarıyla karşı koydular. Her iki taraf da, büyük kayıplara uğramakla beraber, kesin bir sonuç elde edilemedi. Fakat Persler, Euripos koyunu ele geçiremedikleri için, Termopilai geçidinin gerilerine çıkarma yapamadılar. Bunun üzerinedir ki, Pers kralı Kserkses, geçidi karadan zorlamaya karar verdi. Yine Herodotos'tan öğrendiğimize göre, üç gün sürmüş olduğu anlaşılan Termopilai muharebesinde müttefikler, birinci ve ikinci gün Persler'in taaruzunu büyük kayıplarla önlediler.¹¹⁶ Fakat ikinci günün gecesi Kserkses, en iyi kıtalarını Efialtes adında hain bir Teselyalı'nın kılavuzluğu altında, engebeli dağ yollarından geçirmek suretiyle, geçidi arkadan çevirmeye başladı. Bunda dağ yollarını tutmuş olan Fokisliler'in Persler'i gördükleri zaman kaçmalarının büyük etkisi oldu. Buna rağmen, Leonidas, komutası altında bulunan az sayıdaki askerle Persler'e karşı geçidi kahramanca savundu. Persler galip gelmelerine rağmen, büyük kayıplar verdiler. Leonidas savaş meydanında öldü. Kserkses, Leonidas'ın kafasını kesip gövdesini kazığa vurmaları için emir verdi. Herodotos, bu durumu şöyle yorumlamaktadır:¹¹⁷

"Başka birçok belirtiler arasında, özellikle bu davranışı, Leonidas'ın sağlığında; Kserkses'in en çok öfkelerini çeken kimse olduğuna beni inandırıyor; yoksa ölüsüne karşı bu kadar ağır bir günaha girmezdi, zira bir savaşçıya karşı saygı göstermekte, benim bildiğim, kimse Persler kadar titiz değildir."

¹¹⁵ Herodotos, VIII, 15.

¹¹⁶ Herodotos, VII, 223-224.

¹¹⁷ Herodotos, VII, 238.

Termopilai geçidinin düşmana karşı kahramanca savunulması, Yunanlılar'ın maneviyatını son derece yükseltirken, Persler'e karşı duydukları kinin de artmasına yol açtı. İşte bu yüzden ki, Termopilai muharebesi, Yunanlılar için maddi bakımdan bir yenilgi olarak görülse de, aslında manevi bakımdan büyük bir kazançtır, denilebilir.

Bu suretle Termopilai'den geçen Persler, Orta Yunanistan'ı istilâ etmeye başladılar, Boiotya'yı ciddi bir mukavemetle karşılaşmaksızın işgal ettiler. Tebai kenti teslim olmak suretiyle tahripten kurtuldu. Delfoi rahipleri de Pers egemenliğini kabullenerek, tapınaklarda birikmiş olan hazineleri yağmadan kurtardılar. Attika, Persler tarafından yakılıp yıkıldı. Atina'yı savunmanın imkânsız olduğu anlaşıldığından, şehir düzenli bir şekilde boşaltıldı. Halkın büyük bir kısmı Salamis'e ya da Aigina'ya geçirildi. Eli silah tutan herkes, düşmana karşı koymak üzere silahlandırıldı. Persler, kısa bir müddet sonra Atina'ya girdiler, Akropolü kolayca ele geçirdiler. İyonya ihtilalinde yıkılmış olan Sardes'in karşılığı olarak şehir baştan başa yakılıp yıkıldı. Şehri savunanların hemen hepsi kılıçtan geçirildi.¹¹⁸

5. Salamis Deniz Muharebesi:

Artemision deniz ve Termopilai kara muharebelerinden sonra Evboia'nın kuzeyinde artık tutunma imkânı bulamayan Yunan donanması, geriye çekilerek Pire'nin ilerisinde, Attika ile Salamis adası arasındaki dar boğaza girerek, bu adanın Ambelaki adını taşıyan koyunda demir atmıştı. Aigina, Peloponez ve Kiklad adalarından gelen gemilerle beraber, müttefik donanmasının yaklaşık 300 gemiye ulaştığı tahmin ediliyor. Sol kanatta Atinalılar, sağ kanatta ise Aiginalılar yer

¹¹⁸ Herodotos, VIII, 53

almışlardı. Yunan donanmasını izleyerek güneye inen ve Attika'nın Pers orduları tarafından zaptedilmesinden sonra Faleron önlerinde demirlemiş olan Pers donanması ise, muharebe ve fırtına yüzünden uğradığı kayıplardan dolayı ancak 600-700 gemiye sahip bulunuyordu. Fakat Yunanlılar arasında, donanmanın nerede ve ne zaman kullanılması gerektiği hususunda anlaşmazlık vardı.

Başta Spartalılar ve Korintliler olmak üzere Peloponezliler, İstmos'da savunmaya geçmek ve donanmayı Peloponez kıyılarını korumakla görevlendirmek istiyorlar, buna karşılık donanma geri çekildiği takdirde şehirlerinin kendiliğinden Persler'in eline düşeceğini anlayan Megaralılar'la Atinalılar ise bu fikre şiddetle karşı çıkıyorlardı. Sonunda Temistokles müttefikleri ikna etmeyi başardı. Temistokles'e göre, Salamis koyu gibi stratejik bir mevki terkedilirse, bu açık denizde muharebe vermek olurdu ki, bu da Yunan donanmasının sonu demektir. Çünkü Yunan gemileri Pers gemilerine göre hem daha ağır, hem de sayıca daha azdı. Ama tersine savaş Salamis koyunda verilir ve Temistokles'in muharebe plânı tam olarak gerçekleştirilebilirse, Pers donanması, bu son derece dar olan alanda yeterince manevra yapamayacağından büyük bir hezime uğrardı.¹¹⁹ Savaşa bizzat iştirak etmiş olan tragedya yazarı Aishilos'un da doğruladığı gibi, Temistokles Persler'le bir an önce muharebeye tutuşmak için adamlarından birini gizlice Pers kralına gönderdi. Yunan donanmasının kaçmak üzere olduğunu, Yunanlılar arasında dayanışma bulunmadığını, ufak bir sarsıntının bunları yok etmeğe yeteceğini ileri sürerek hemen taaruzla geçmesini tavsiye etti.

Pers kralı Kserkses, ya bu habere inandığından, ya da İstmos'a¹²⁰ karşı yapacağı harekette Yunan donanmasının

¹¹⁹ Herodotos, VIII, 60.

49 ¹²⁰ İstmos, Orta Yunanistan'la Peloponez arasında kalan bölgenin adıdır.

sağlam bir durumda kalmasını sakıncalı bulduğundan veya kış gelmeden önce kesin bir sonuç elde etmek istediğinden, gemilerini Salamis koyuna geçirmeye karar verdi. M.Ö. 480 yılının 27 Eylül gecesi Pers donanması koya girdi. Koyun ağzında bulunan Psittaleai adasını işgal ettikten sonra, Attika kıyıları önünde yayvan bir yarımay şeklinde savaş düzenine girdi. Sağ kanatta Fenikeliler, solda ise İyonyalılar yer almış bulunuyorlardı. Persler, Yunan donanmasının geri çekilme yolunu kesmek üzere Salamis'in güneyine bir filo göndermeyi ve bu adayla Megara arasındaki dar geçidi kesmeyi de ihmal etmediler. Yunanlılar Persler'in boğaza girdiğini haber alınca gemilerini daha kısa bir hat üzerinde düzene soktular. İşte bu şartlar altında, 28 Eylül'de Yunanistan'ın kaderini tayin edecek olan ünlü Salamis deniz muharebesi başlamış oldu. İlk önce Persler taaruza geçtiler. Savaş tek gemiler veya küçük gemi grupları arasında yapılan çarpışmalar şeklinde başladı. Fakat bir süre sonra Atinalılar, büyük bir ihtimalle Hagios Yorgios adasının arkasından dolaşmak suretiyle düşmanın sağ kanadındaki Fenike gemilerine yandan taarruz etmeye ve Pers saflarının içine girmeğe başladılar. Bu suretle ağır Pers gemilerinin birbirinin üzerine düşmesi ve kımıldanamaz duruma gelmesi üzerine düşman donanmasında büyük bir kargaşa başgösterdi. Küçük oldukları için büyük manevra kabiliyetine sahip olan Yunan gemilerinin sürekli saldırıları sonunda Pers donanması büyük kayıplara uğradı ve büsbütün yok olmamak için boğazı boşaltmak zorunda kaldı. Böylelikle Yunanlılar, 12 saatlik çetin bir mücadeleden sonra büyük bir zafer kazanmış oldular. Muharebeyi Attika topraklarından, Aigaleos yamaçlarından seyretmiş olan Kserkses, çarçabucak Yunan topraklarını terketti ve kışı geçirmek üzere Sardes'e gitti. Mardonios'un komutasında bırakılan Pers ordusu tahrip edilmiş olan Attika'da kışı geçiremeyeceğinden burasını bo-

şaltarak Teselya'ya çekildi ve ertesi yıl yeniden harekete geçmek üzere, ordugâhını orada kurdu.

Yunanlılar, Salamis zaferinden yeterince yararlanamadılar. Yunan donanması Andros'ta bulunduğu sırada Temistokles çok cüretkâr bir plân teklif etmiş, donanma ile Çanakkale Boğazı'na taaruz edilmesini, oradaki köprülerin yıkılmasını, böylelikle Avrupa'daki Pers ordularının geri çekilme yollarının kesilmesini ileri sürmüştü, ancak ne var ki, bu plân denizaşırı seferlerden hoşlanmayan Spartalılar tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine, donanmanın hiç değilse Anadolu'ya geçmesini ve İyonya şehirlerini ayaklandırmasını istemiş, fakat bu fikri de kabul edilmemişti. İşte bundan dolayıdır ki, bir yıl sonra Yunanistan'ın büyük bir kısmı tekrardan düşman istilâsına uğrayacaktı.¹²¹

6. Plate ve Mikale Muharebeleri:

Kış ı Teselya'da geçiren Mardonias, ilkbaharda ordusuyla tekrar Atina'ya geldi. Halk Atina'yı boşaltarak Salamis'e çekilmiş, Spartalılar'dan yardım istemişlerdi. Mardonias, Atina'yı yaktıktan, surları ve tapınakları yıktıktan sonra, süvarilerinin rahat hareket edebileceği Boiotia'ya çekildi. Plate (Plataiai) mevkiinde yerleşerek Yunanlılar'ın hücumunu bekledi. Ordusu, Teselyalılar ve Boiotyalılar'la birlikte 45.000 kişi kadardı.

Atina ile Sparta'nın önderlik ettiği Yunanlı müttefikler, Persler'in karşısında Kitairon dağlarının eteğinde toplandılar. Sonra su bulmak için ovaya indiler. Sayıları 30.000 civarında idi. Üç kolordudan oluşan müttefik kuvvetlere Sparta kralı Pavsanias komuta ediyordu. Sağ tarafta Spartalılar, sol taraf-

¹²¹ A.M. Mansel, a.g.e., s. 288.

ta Atinalılar, merkezde ise ittifaka giren diğer Yunanlılar bulunuyordu.

Mardonias hücum emrini verirken, Pers askerleri de Yunanlılar'ın su aldıkları kaynağı toprakla doldurmuşlardı. Susuz kalan Yunanlılar geceleyin Plate'ye doğru çekildiler. Fakat merkezdeki Yunanlılar, başkomutanın ricat emrini iyi kavrayamadıklarından Yunan ordusu çekilirken üç kısma parçalandı.

Ertesi sabah Mardonias, dağa doğru çekilen Yunanlılar'a hücum edilmesi emrini verdi. Fakat, son derece eğitilmiş askerlerden oluştuğu anlaşılan Spartalıların karşı hücumları, Persler'i güç durumda bıraktı.¹²² Spartalıların kanatlardaki Persler'i yendikten sonra, merkeze hücum ederek 1000 kadar seçkin süvarinin başında bulunan Mardonias'ı öldürdüler. O esnada Yunan ordusunun başka birlikleri de karşılarındaki düşmanı dağıttıktan sonra Spartalıların birleşmeyi başardılar. Muharebe sonunda düşman ordusu kuzeye doğru kaçmaya başladı ve kısa bir süre sonra da tüm Yunan ülkesini boşalttı.¹²³ M.Ö. 479 yılında kazanılan Plate zaferiyle Yunanistan istilâdan kesin olarak kurtulmuş, Persler geriye sürülmüşlerdi.

Müttefikler böylece Pers tehlikesini atlattıktan sonra, Persler tarafını tutmuş olan Tebai üzerine yürüdüler. Bu şehri zapt ve talan ettiler. Fakat Teselya beylerinin cezalandırılmasını başka bir zamana bıraktılar.

Aynı dönemde denizlerdeki savaş da büyük bir zaferle sona erdi. Delos önlerinde bulunan 110 gemiden müteşekkil müttefikler donanması, büyük bir ihtimale göre Plate zaferini haber aldıktan sonra, ilerlemiş mevsime rağmen, doğu yö-

¹²² M.Ş. Günaltay, *İran Tarihi, C.I, (2. Baskı), Ankara 1987, s. 201.*

¹²³ A.M. Mansel, *a.g.e., s.291.*

nünde ilerleyerek Sisam önlerinde göründü. Fakat Pers donanmasını burada bulamayınca Anadolu kıyılarına sokuldu.

Persler Fenike gemilerini ülkelerine iade ettikten sonra geriye kalan 120 gemiyi Sisam karşısındaki Mikale mevkiinde karaya çekmişlerdi. Yunanlılar bunu haber alarak karaya 4-5 bin kişilik bir çıkarma yaptılar. Pers koruyucu kıtalarını yendikten sonra bütün gemileri ateşe verdiler. Bu başarı üzerine İyonya şehirleri ayaklandılar. Pers taraftarı tiranları devirerek ve Pers garnizonlarını kovarak bağımsızlıklarını ilân ettiler. Bu olaydan sonra, birleşmiş donanma Pers ordusunun geri çekilme yollarını kesmek üzere Çanakkale Boğazı'na ulaştı, fakat buradaki köprülerin ortadan kalkmış olduğunu görünce Yunanistan'a geri döndü. Yalnız Atina gemileri Boğaz'da kaldılar, oradaki şehirlerle ittifaklar yaptılar, daha içerilere de girmek suretiyle harbi Yunanistan'dan Anadolu'ya yönelttiler.

Gerek Plate ve gerekse Mikale muharebeleri, Pers-Yunan savaşlarında bir dönüm noktasıdır. Bu savaşlardan sonra Persler Yunanlılar'a değil, Yunanlılar Persler'e taaruza başlamışlar ve bu taaruzlarını M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına kadar sürdürmüşlerdir.

V. DOĞU-BATI MÜCADELESİNDE ÜÇÜNCÜ AŞAMA: BÜYÜK İSKENDER'İN PERSLERLE MÜCADELESİ VE SONRAKİ OLAYLAR

Büyük İskender, tarihte eşine ender rastlanan simalardan biridir. O, büyük bir asker ve ileri görüşlü bir devlet adamıdır. Kısa süren saltanatı döneminde, ancak birkaç asırda gerçekleştirilebilecek büyük işler başarmıştır. Büyük İskender'in icraatlarını biraz sonra ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Yalnız daha önce, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından İskender dönemine kadar geçen zaman içerisinde meydana gelen olayları ana hatları ile ele almanın, konuya bütünlük kazandırmak bakımından, yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Hatırlanacağı gibi, önceki bölümlerde Pers-Yunan savaşlarını ele almış ve bu savaşlardan Yunanlı müttefiklerin galip çıktığını belirtmiştik. İşte bu mücadelenin resmi neticesi, M.Ö. 448 yılında imzalanan Kallias Barış Antlaşması'dır ki,¹²⁴ bu antlaşma ile Doğu ile Batı arasındaki askerî hareketler sona erdirilmişti. Söz konusu antlaşmaya göre, Pers kralı, Yunanlılar'ın Ege denizi üzerindeki hakimiyetlerini ve Anadolu'nun batısındaki kentlerin bağımsızlığını tanıyordu. Fakat bundan sonra, Atina ile Sparta arasında var olan ve kökü çok eskilere dayanan kıskançlık ateşinin yeniden parlamaya başladığı görülür ki, bu çekişme, M.Ö. 431-404 yılları

¹²⁴ Hermann Bengtson, *The Greeks and the Persians*, New York 1968, s. 96.

arasına tarihlenen Peloponez Savaşlarının patlak vermesine ve Yunanistan'ın bu iki büyük gücünün birbirlerini gerek askerî, gerekse ekonomik yönden tüketmelerine sebep olacaktır.¹²⁵

Gerçekten, Sparta ile Atina ve bunların müttefikleri arasında cereyan eden Peloponez harpleri, Pers kralına, diplomasî yoluyla Yunanistan'ın iç işlerine karışmak fırsatını verdi. Persler'in yardımıyla Spartalılar savaşı kazandılar. Fakat hemen bunun arkasından Yunanistan'ın hakimi sıfatı ile Persler'e karşı mücadeleye giriştiler. Ancak, Spartalılar'ın Yunanistan'ın her tarafında sertliğe ve zorbalığa dayanan yönetimler kurmak istemeleri, hemen her yerde derin bir kin duygusunun meydana gelmesine neden oldu. Spartalılar aleyhine gelişen bu atmosfer içerisinde Persler'in Spartalılar'ın başlatmış olduğu hücumu, diplomasî yoluyla tersyüz etmeleri hiç de zor olmadı. Nitekim, Sparta kralı Agesilaos MÖ. 396 yılında Anadolu'da başarılı bir şekilde ilerlerken, Yunan ülkesinde Atina, Tebai, Korint ve Argos kentleri, Pers altınlarıyla müşterek bir isyan hareketine kalkıştılar. Bunun doğal bir neticesi olarak, Sparta kralı, Anadolu'da Persler'e karşı başlatmış olduğu askerî yürüyüşü yarım bırakmak zorunda kaldı. Bunu takip eden dönemlerde Persler, Yunan devletleri arasında mevcut olan tezat ve rekabetin daima daha fazla keskinleşmesine çalıştılar. Bu suretle Yunan partikülarizmi büyüdü ve ulusun bir takım parçalara ayrılması o nispette arttı. Pers kralı da bundan en iyi şekilde yararlanmasını bilerek, Yunan ülkesindeki siyasal nüfuzunu olabildiğince genişletti. M.Ö. 386 yılında Spartalı Antialkidas, Yunan devletleriyle Pers Büyük Kralı arasında yeni bir antlaşma yapılmasını sağladı. Bu antlaşma Persler'in siyasal üs-

¹²⁵ *a.g.e.*, s. 154-194.

tünlüğünün resmen tanınması idi.¹²⁶ "Kral Barışı" da denilen bu antlaşma, daha ziyade bir emirname niteliğinde olup¹²⁷ şu hükümleri kapsıyordu:

1. Anadolu'nun batı sahilleri, Klazomenai (İzmir-Urla) ve Kıbrıs adası Pers Büyük Kralına ait olacaktı.

2. Küçük büyük demeden Yunan kentleri ve devletleri bağımsız olacaktı.

3. Bu barışı her hangi bir devlet bozmaya kalkışrsa, Pers kralı ile birlikte öteki Yunan devletleri o devlete karşı harbe gireceklerdi.¹²⁸

Görüldüğü gibi, ikinci madde ile, Yunanlılar'ın büyük bir birlik içerisinde birleşmelerini sağlayabilecek bütün hareketler engellenmiş oluyordu. Üçüncü madde ise tamamiyle bir tehdit maddesi idi. Bu suretle Pers İmparatorluğu, Yunan siyaseti üzerinde yüksek bir kontrol elde etmişti.

Buna rağmen, İskender'in iktidara gelmesine kadar geçen zaman içerisinde, yukarıdaki antlaşma şartlarını ihlal etmeye yönelik birtakım hareketler oluşmuşsa da, bunların hiç biri hedefine ulaşamamıştır. İskender'in babası Makedonya kralı II. Filip, bütün Yunan devletlerinin tek bir çatı altında toplanması anlamına gelen Hellen birliğini gerçekleştirmek üzere iken, kızının düğününde bir suikaste kurban gitmişti. Bütün umutların sönmek üzere olduğu bir sırada, babasının yarım bıraktığı işi oğlu İskender devraldı (M.Ö.336). III. Alexander adıyla tahta çıkan, fakat Arap tarihçilerinin Büyük İskender ismiyle zikrettikleri genç Makedonya kralı, sahip olduğu olağanüstü enerji ile derhal hükümet işlerini ele aldı.

¹²⁶ AT. Olmstead, *History of the Persian Empire*, Chicago 1966 (5. Baskı), s.394-395.

¹²⁷ Ksenofon, *Hellenika V*, 1, 31.; Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, C.II*, izmir 1984, s. 84.

¹²⁸ A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971, s. 387.

Önce içerdeki taht iddiacılarını ortadan kaldırdı, ardından da Makedonya'nın kuzeyindeki rahatsızlık verici unsurlar olan Thraklar, İllirler ve Galler'in (Keltler) yerlerini işgal ederek, devletini emniyet altına aldı.¹²⁹ Artık kafasında plânladığı **"Doğunun Fethi"** politikasını gerçekleştirebilirdi. Bu cümleden olmak üzere, önce Anadolu'nun Pers egemenliğinden kurtarılması ve daha sonraki adımların buna göre atılması gerekiyordu. Fakat hemen belirtelim ki, Doğu'nun temsilcisi olan Pers İmparatorluğu, gerek asker, cephane ve silah, gerekse nakil vasıtaları bakımından, İskender'in kuvvetlerine oranla kat kat üstündü. Ancak, unutmamak lâzımdır ki, İskender de bu sefere bütün Hellen dünyasının maddi ve manevi vasıtalarıyla donanmış olarak çıkıyordu. Üstelik, kullandığı harp taktik ve stratejisi de Pers İmparatorluğu'na tanıdık değildi.

Büyük İskender'in Persler'le girişeceği mücadeleye geçmeden önce, Pers İmparatorluğu'nu da kısaca tanımanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

a) Pers İmparatorluğu:

I. Darius'tan (M.Ö. 521-486) sonra, Pers İmparatorluğu'nun tarihi, devamlı bir çöküş manzarası göstermektedir. Fakat İndus boylarından Ege denizine ve Mısır'a kadar uzanan bu geniş İmparatorluğun teşkilâtı o derece mükemmel ve ekonomik vasıtaları o derece bitmez tükenmez bir durumda idi ki, imparatorluk, daha uzun bir süre, güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürebilirdi. Eski Akkad ve Babil krallarının geleneğini aynen devam ettiren Pers kralları da, **"Büyük Kral"** veya **"Krallar Kralı"** gibi unvanlar alarak, o zamanın insanları tarafından iskân edilmiş olan dünya üzerinde, ege-

¹²⁹ A.g.e., s. 434.

menlik iddialarında bulunmakta idiler. Fakat Kserkses'in (M.Ö. 486-465), M.Ö. 480 yılında Salamis deniz muharebesinde yenilgiye uğraması, Büyük Kral'ın şeref ve itibarına büyük zarar getirmişti. Daha sonra II. Darius zamanında (M.Ö. 424-404), Mısırlılar birçok kereler isyan ederek, bağımsızlıklarını kazandılar. Bunlara paralel olarak, eski Pers ahlâk ve âdetleri de yavaş yavaş bozulmaya yüz tutmuştu. Susa'daki kral sarayında yaşanan lüks ve sefih bir hayatın verdiği gevşeklik, merkezi idareyi en hassas yerinden tehdit ediyordu. İmparatorluğun her eyaletinde, mutlak bir kral yetkisiyle hüküm süren satraplar, kendi idare merkezlerinde de başkent örneğini takip ederek, aynı lüks hayatı sürdürüyorlardı. Başkentteki uyuşukluk ve gevşeklik, M.Ö. 4. yüzyılın başlarında satrapların kendi bağımsızlıklarını ilân etme hareketine kalkışmalarına yol açtı. İsyân edenlerin ilki, Büyük Kral II. Artakserkses'in (M.Ö. 404-359) kardeşi ve o sıralarda Batı Anadolu satrabı olan Küçük Kiros idi. Onbin ücretli Hellen askerî ile birlikte Babil'e kadar ilerleyen Küçük Kiros, M.Ö. 401 yılında Babil civarındaki Kunaksa mevkiinde, ağabeyi Pers Büyük Kralı II. Artakserkses'e karşı yapmış olduğu savaşta yenildi ve savaş meydanında öldü.¹³⁰ Bu onbin ücretli Hellen askerinin savaş sonrası Kuzey Suriye, Doğu Anadolu, Karadeniz sahillerini takip ederek Yunanistan'a kazasız belâsız dönmelerinin hikayesi, Hellen tarihçisi Ksenofon'un (M.Ö. 4. yüzyıl) "**Anabasis**" adlı kitabının konusu olmuştur.¹³¹

Daha sonra Kıbrıs satrabı da bağımsızlığını elde etti. İç Anadolu satrapları da buna benzer bir harekete kalkıştılar ise de, başarılı olamadılar. Ancak, güneybatıdaki Likya satrabı bu hususta geçici başarılar elde etti. Bunların içerisinde yalnız

¹³⁰ Ksenofon, *Anabasis*, I. Kitap, VIII, 28.

¹³¹ Ksenofon, *Anabasis*, Çev: Hayrullah Örs, M.E.B. Yayını 2. Baskı, İstanbul 1962, A.T. Olmstead, a.g.e., s. 374-376.

Karya prensi Mausolos, M.Ö. 376'da sürekli bir başarıya ulaştı. Bütün bu satraplar, girişmiş oldukları isyan hareketlerinde hep Hellenli ücretli askerler kullanmışlardır. Bu bakımdan, bunlarla baş edebilmek için, Pers Büyük Kralı da hizmetine Hellenli subaylar, askerler ve fen adamları almıştı.

Pers Büyük Kralı'na karşı isyan eden satraplıkların, diğer Hellen şehir devletlerinden himaye gördükleri muhakkaktır. Nihayet, M.Ö. 386'da Büyük Kral II. Artakserkses'in Yunanistan üzerinde kurduğu hakimiyete kadar, Pers imparatorluğu, Yunanistan'dan gelecek tehlikelere, Hellen kentleri arasındaki kıskançlıktan yararlanarak ve ince bir diplomasi takip ederek engel olabilmektedir. M.Ö. 359'da imparatorluğun başına III. Artakserkses gibi güçlü bir kralın geçmesiyle, Mısır tekrardan itaat altına alınmış, Fenikeliler'in isyanı bastırılmış ve imparatorluğun her yanında asayiş yeniden sağlanmıştır. Bu kralın ölümünden sonra, imparatorluk, bir müddet karışıklıklara maruz kaldı ise de bu sülalenin son kralı olan III. Darius (M.Ö. 336-330), güçlkle de olsa güvenliği yeniden sağlamıştır. İşte, Büyük İskender'in mücadeleye girişeceği Pers kralı bu kraldı ve İskender'in emellerini gayet iyi bildiği için, başa geçer geçmez gerekli tedbirleri almaya başlamıştı.

b) Büyük İskender'in Asya Seferleri:

Persler'e karşı girişilecek olan mücadelede, İskender, ihtiyatlı bir harp plânı uygulamak zorunda idi. Makedonyalılar için asıl büyük tehlike, ordu Anadolu'ya geçtikten sonra, denizlere egemen olan Persler'in Yunanlılar'la birleşmesiydi. Gerçi Makedonya'da bir kuvvet bırakılmıştı; fakat bu yeter derecede değildi. İskender'in ilk işi, Persler'in deniz egemenliğini önce zayıflatmak, sonra da büsbütün ortadan kaldırmak olmalıydı. Bunun için Pers donanma üslerini birer birer karadan zaptetmek, yani ilk önce Anadolu, sonra da Suriye,

Fenike ve Mısır kıyılarını ele geçirmek gerekiyordu. Ancak ondan sonra Pers ülkesinin iç kesimleri istilâ edilebilirdi.¹³²

İskender, yukarıda açıklamaya çalıştığımız harp plânını derhal uygulamaya girişti. M.Ö. 334 yılında Troya'yı ziyaret ettikten ve hayranı olduğu Akalı kahramanlardan Akhilleus'un mezarına çelenk koyduktan sonra, Anadolu topraklarında ilerlemeye başladı. İki ordu ilk kez Granikos ırmağı (Biga çayı) kıyısında karşı karşıya geldiler.¹³³ İskender, ordusunu hemen savaş düzenine soktu. Babasının keşfettiği ve kendisinin geliştirdiği "**çarpık savaş düzeni**" sayesinde kendisinden kat kat üstün olan Pers kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı (M.Ö. 334). Bu galibiyet, Anadolu'nun batı kıyılarındaki limanların ve iç kesimlerdeki şehirlerin İskender'in eline geçmesine yol açtı. İskender'in komuta ettiği Makedonya kuvvetleri, yalnız Miletos ve Halikarnasos'ta mukavemetle karşılaştılsa da, bu şehirleri de çok geçmeden ellerine geçirdiler.¹³⁴

Elde edilen bu ilk zaferin sarhoşluğuna kapılan subaylar, "**Panhellen**" siyasetinden vazgeçerek, milli bir Makedonya politikası güdülmesini ve Makedonyalıların hakim olacakları bir imparatorluğun kurulmasını istiyorlardı.¹³⁵

Batı ve Güney Anadolu'daki liman şehirlerini teker teker ele geçirdikten sonra, kışı Frigya'nın başkenti Gordion'da geçiren İskender, M.Ö. 333 yılının ilkbaharında Toroslara kadar olan bütün Anadolu'ya sahip olmuştu. Daha sonra ileri harekâtına devam eden İskender, Gülek Boğazı'ndan geçerek Kilikya'ya girdi. Bu defa Pers ordusu ile İskenderun Körfezi'nin batısındaki İssos mevkiinde karşı karşıya gelen İskender,

¹³² M.Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, C.I, Ankara 1987 (2. Baskı), s. 247.

¹³³ Hermann Bengitson, *a.g.e.*, s. 308.

¹³⁴ Plutarkhos, *Büyük İskender*. Çev: Vahdet Gültekin, İstanbul, 1980, s. 40.

¹³⁵ Afif Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans*, İstanbul 1984, s. 8-9.

bizzat Pers kralı III. Darius'un komuta ettiği Pers ordularını bir kere daha mağlup etmeyi başardı.¹³⁶ Dünya tarihinde Eski Doğu ve Eski Batı dünyalarının temsilcilerini bizzat karşı karşıya getiren İssos muharebesinde, muharebeyi kaybeden Pers kralı III. Darius çareyi kaçmakta buldu.

İssos muharebesinde muazzam Pers ordusunun küçük Makedonya ordusu tarafından kesin bir yenilgiye uğratılması, görülmemiş bir şeydi ve neticesi çok büyüktü. Fakat İskender, her ihtimale karşı temkinli davranmayı tercih ederek, imparatorluğun iç kısımlarına girmedi. Zira, harp plânı gereğince, Pers donanmasını üssüz bırakması gerekiyordu ve bunun için de kıyıların fethedilmesi şarttı.¹³⁷

Ancak hemen belirtelim ki, bu zafer, İskender üzerinde de bizzat derin bir tesir bıraktı. Kendisini Granikos Savaşında henüz **"panhellen"** mücadelesinin bir komutanı olarak görmekte iken, şimdi artık Asya'nın fatihi olarak hissetmeye başlamıştı. Nitekim kısa bir müddet sonra III. Darius, bir mektup göndererek İskender'e dostluk ve ittifak teklif etti. Ayrıca, Asya topraklarının Fırat nehrine kadar uzanan bölümünü de İskender'e bırakmayı önerdi. Fakat İskender, daha o andan itibaren kendisini Asya kralı olarak gördüğü için, Pers kralının barış teklifini reddederek, Suriye üzerine yürüdü ve Fenike kıyılarını zaptetti.

Daha sonra İskender'in Mısır kapılarına dayandığını görüyoruz. Gerçekten Mısır'ın zaptı, İskender için çok önemliydi. Çünkü, buranın fethedilmesiyle Persler'in son deniz üssü de Makedonyalıların eline geçmiş olacaktı. Uzun zamandan beri Pers egemenliği altında bulunan Mısır ülkesi, hiçbir mukavemet göstermeksizin İskender'e teslim oldu. İskender, din alanında gösterdiği hoşgörü ve Apis öküzüne kestiği kurban-

¹³⁶ Hermann Bengtson, *a.g.e.*, s. 310.

¹³⁷ A.M. Mansel, *a.g.e.*, s. 443.

lar sayesinde Mısırlılar'ın kalplerini fethetti. Mısır rahipleri onu "**Amon'un oğlu**" olarak selamladılar.

İskender, fethetmiş olduğu bu topraklar üzerinde kendi adına bir şehir kurmak istedi. Nihayet M.Ö. 331 yılının kış mevsiminde Faros adasıyla Mareotis gölü arasında, Nil'in ağızlarına yığıldığı çamurlardan etkilenmeyecek bir yerde, mimarlarına şehri kurdurdu. İskenderiye adını alan ve bir Yunan polisi şeklinde teşkilâtlandırılan bu şehir, elverişli coğrafi konumundan dolayı kısa zamanda gelişti ve Yunan kültürünün Mısır'a girmesinde başlıca rolü oynadı.¹³⁸

İskender, Mısır'ı yeniden teşkilâtlandırdıktan ve bu arada mülki idareyi iki Mısırlı'ya, askerî idareyi ise bir Makedonyalı'ya verdikten sonra, M.Ö. 331 yılının ilkbaharında harekete geçerek Pers kralıyla kesin sonuçlu bir muharebe vermek üzere, Suriye üzerinden Mezopotamya'ya girdi. Arbela (Erbil) yöresindeki Gavgamela ovasında iki ordu karşı karşıya geldi. İskender, Pers ordusunun Makedonya ordusundan üç kat daha kalabalık olmasına rağmen, eski taktiğini kullandı. Yani sağ kanattaki süvariye öne sürerek karşındaki düşman hatlarını yarıdıktan sonra, merkezde bulunan Darius'un üzerine saldırmak ve kralı yine firar etmek zorunda bırakmak suretiyle, parlak bir zafer kazandı.¹³⁹ Bu yenilgi üzerine Pers ordusu darmadağın oldu. İskender, doğuya doğru kaçmakta olan Darius'u takip ettiyse de ele geçiremedi. Kral, doğudaki dağlar üzerinden İran'ın yüksek yaylalarına kaçmıştı.¹⁴⁰

Gavgamela muharebesinden sonra ordusu tarafından "**Asya kralı**" ilân edilen İskender, bütün Mezopotamya'yı ele geçirdi. Babilli rahipler tarafından ülkenin meşru hükümdarı

¹³⁸ M.Şemseddin Günaltay, a.g.e., 250; Hermann Bengtson, a.g.e., s. 313.

¹³⁹ Plutarkhos, *Büyük İskender*. Çev: Vahdet Gültekin, İstanbul, 1980, s. 74.

¹⁴⁰ A.M. Mansel, a.g.e., s. 445.

olarak selamlanan İskender, "Mazaios" adlı bir Persliyi Babil'e satrap tayin etti, bir Makedonyalı'yı da kentin askerî komutanı olarak görevlendirdi.¹⁴¹ Böylece İskender, daha o zamanlar Makedonyalılarla Persler'i, başka bir tabirle galiplerle mağlupları uzlaştırmak isteğinde olduğunu açığa vurmuştur. Mezopotamya'dan İran'a giren İskender, Pers İmparatorluğu'nun başkentlerinden Susa, Persepolis ve Pasargad'ı işgal ederek, Pers saraylarının paha biçilmez hazinelerine el koydu.¹⁴² Kserkses'in Yunanistan'da yapmış olduğu tahribata karşılık, Persepolis saraylarını ateşe verdi.

İskender, M.Ö. 330 yılının ilkbaharında İran'ın kuzey bölgelerine girerek Ekbatana şehrini işgal etti. Bundan sonra yaptığı iş, ordusunda bulunan Yunan erlerini terhis etmek ve bunları çeşitli armağanlarla yurtlarına göndermek oldu. Böylelikle İskender "**Panhellen öç seferi**"nin sona erdiğini resmen ilân etmiş oluyordu.¹⁴³ O andan itibaren İskender, öç seferinin komutanı olmaktan çıkmış, "**Asya Kralı**" olarak fetihlerde bulunmaya başlamıştır. Bu arada, hâlâ kaçışını sürdürmekte olan Pers kralı III. Darius, Baktriyan satrapı Bessos tarafından öldürülünce, İskender, Pers tahtının meşru mirasçısı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴

İskender'in M.Ö. 330 ile 327 yılları arasında Doğu İran ve Orta Asya'da yaptığı savaşlar, Pers İmparatorluğu'nun doğu satraptlıklarını ele geçirmek içindi. Bu bölgelerdeki savaşlar, çok güç şartlar altında yapılmıştır. Çünkü, bu ülkelerde oturan insanlar son derece cenkçi idiler. İskender, çok engebeli olan bu ülkelerde ağır silahlı büyük ordularla iş görülemeyeceğini, buralarda ancak çete harpleriyle başarılı olunabilece-

¹⁴¹ Afif Erzen, a.g.e., s. 11.

¹⁴² Plutarkhos, a.g.e., s. 78-79.

¹⁴³ Afif Erzen, a.g.e., s. 11; Bilge Umar, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, C.II, İzmir 1984, s. 111.

¹⁴⁴ A.M. Mansel, a.g.e., s. 447.

ğini anladığından, ordu teşkilâtında önemli değişiklikler yaptı. Özellikle süvari alaylarını daha küçük birliklere ayırdı. Piyadeye de, mümkün olduğu kadar çabuk manevra yapabilmesi için, hafif silahlar verdi. Ağır silahlı piyadeleri ise kalelerin ve ülkelerin işgal edilmeleri gerektiği durumlarda kullandı. Öte yandan, ordusunun ikmalini çok uzakta kalan anayurttan sağlayamayan İskender, Medler'i, Persler'i ve Orta Asya'nın bazı cenkçi kavimlerini silah altına aldı. İskender M.Ö. 330 ile 327 yılları arasındaki üç yıllık kısa dönemde Afganistan'ın kuzey bölgelerini, Buhara ve Türkistan'ı ele geçirdi.¹⁴⁵

İskender, bütün bu ülkelerde "**İskenderiye**" adını taşıyan askerî üsler kurdu ve oralara garnizonlar yerleştirdi. Bu şehirler arasında Afganistan'da Herat ve Kandahar, Sir Der-ya'da ise Khodşent (Taşkent) gösterilebilir.¹⁴⁶

M.Ö. 327 yılında İskender, Pers İmparatorluğu'nun sınırlarıyla yetinmeyip tüm dünyayı fethetmek amacıyla Hindistan üzerine yürüdü. İndus nehrine kadar olan yerleri zaptetti. Daha da ileri gitmek istiyordu. Ancak, askerlerinin daha iç bölgelere girmek istememeleri üzerine, uzun bir yolculuktan sonra Babil'e geri döndü.¹⁴⁷ Babil'de bulunduğu sırada birden bire hastalandı ve on gün sonra, M.Ö. 323 yılının 13 Haziranında, 33 yaşında iken öldü. Ölüsü görkemli bir cenaze töreni ile Mısır'a götürüldü; ilk önce Memfis'te, bir süre sonra da kendi adına kurmuş olduğu İskenderiye kentinde defnedildi.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Afif Erzen, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴⁶ A.M. Mansel, *a.g.e.*, s. 447.

¹⁴⁷ Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁴⁸ Hermann Bengtson, *a.g.e.*, s. 327.

c) İskender'de Dünya Hakimiyeti Fikri:

İskender, Makedonya kralı ve Yunanlılar'ın kurtarıcısı olarak ortaya çıktığı zaman, belki de bir dünya hakimiyeti düşlemiyordu. Ona göre, başlangıçta yapılacak olan en önemli iş, Batı Anadolu'daki Yunan kentlerini, Pers egemenliğinden kurtarmaktı. Fakat, olaylar öylesine hızlı gelişti ki, bu hızlı gelişim ve değişim, İskender'in fikir ve ideallerinde de birtakım değişikliklere yol açtı. Özellikle, Pers İmparatorluğu'nu zaptettikten sonra Hindistan seferine çıkması, Doğu'da dünyanın sonuna varmak istemesi ve son plânları, İskender'in bir dünya imparatorluğu kurmayı tasarladığını açıkça gösteriyor. Aslında, Asya topraklarına ayak bastığı tarihten beri, bütün kavimlerin kültür ve geleneklerine saygı göstermesi ve mağluplara eşit haklar vermesi de bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Fakat hemen belirtmek lâzımdır ki, İskender'in dünya hakimiyeti, eski Önyasya cihangirlerinin kuvvete dayanan tek millet hakimiyeti değildi. O, yüzyıllardan beri Doğu ile Batı arasındaki tezdadı ve mücadeleyi ortadan kaldırarak, bir tek imparatorluk kurmak ve dünya barışını daim kılmak istemiştir. Bunun için, ilk iş olarak, ırkları birbirleriyle kaynaştırmaya çalıştı. Çünkü, kan karışmasının, imparatorluğu teşkil eden milletler arasındaki anlaşma için en iyi araç olacağına inanıyordu. Bu fikirden hareket eden İskender, başta Persler'le Makedonyalıları arasında bir ırk kaynaşması meydana getirerek, eski ve yeni iki hakim milletin müşterek kralı olmak istemiştir. Aynı zamanda, askerî bakımdan da ordu elemanlarını kaynaştırmak suretiyle, müşterek bir imparatorluk ordusu meydana getirmeyi tasarlamıştır. Kendisi, M.Ö. 327 yılında Baktria (Türkistan) prensinin kızı Roxane ile evlenmek suretiyle, düşündüklerini tatbik etmenin ilk örneğini vermiştir. M.Ö. 324'de Susa'da yapılan büyük çaptaki düğün-

le, kitle halindeki evlenme, Makedonyalılarla Persler'i kaynaştırmak için girişilen muazzam bir teşebbüstür. Fakat, yine aynı yılda yukarı Dicle'de Opis şehrinde, Makedonya İmparatorluğu yerine, dünya imparatorluğu fikrini, mağluplara eşit muamele yapılmasını, imparatorluğun savunulmasına mağlup düşmanların iştirak ettirilmesini bir türlü anlayamayan ve hazmedemeyen Makedonya ordusu, isyan girişiminde bulunmuştur. İskender'in etkileyici hitabesi ve şahsi otoritesiyle bastırılan bu hareketin sonunda, bir barışma olmuş ve kral tanrıya dua ederek, **"Makedonyalılar'la Persler arasında anlaşma ve ortak hakimiyet"** dileğinde bulunmuştur. Bize öyle geliyor ki, İskender, Makedonyalıların Persler'le barışması neticesinde kurulacak ortak hakimiyette, Asya İmparatorluğu'nun istikbalinin garantisini görüyordu. Ancak, dünya hakimiyeti için, sadece Asya İmparatorluğu yetmezdi. Bunu, tarihin akışı ve büyük olaylar göstermişti. Aslında, dünya hakimiyeti fikri de, İskender'den çok önceki dönemlere dayanıyordu. Bu fikri ilk benimseyenler, Eski Yakındoğu hükümdarları olmuştu ve fikrin kaynağı da Mezopotamya idi. Lugalzagessi,¹⁴⁹ Akkad sülalesinin büyük hükümdarları,¹⁵⁰ Hammurabi¹⁵¹ ve Asurlu fatihler,¹⁵² hepsi dünya hakimiyetini kurmaya çalışmışlardır. Yalnız, onlar için dünya, tanıdıkları Önasya kültür çevresiydi. Bu görüşe bağlı olarak da **"Bütün Ülkelerin Kralı"**, **"Dört İklim Kralı"** gibi unvanlar taşıyorlardı. Bunun amacı, itaat altına alınmış olanlara güven telkin etmek ve tanrı tarafından kendilerine verilmiş olan

¹⁴⁹ Lugalzagessi hakkında bilgi edinmek için bkz: F.Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara 1983, s. 61, 76, 81, 320, 171, 173.

¹⁵⁰ Akkad İmparatorları hakkında geniş bilgi edinmek için bkz: F.Kınal, a.g.e., s.75-83.

¹⁵¹ Hammurabi için bkz: F.Kınal, a.g.e., s.78, 113, 116, 123, 137, 145, 154, 175.

¹⁵² Asur krallarının özellikle Anadolu'daki Urartu krallığına karşı takip ettikleri emperyalist politika için bkz: E.Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 8.Baskı Konya 2009, s. 199-213.

hakimiyetin sonsuzluğunu anlatmaktı. Bu hedeflerin emperyalist karakterde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu siyasetten ancak, hükümdar, sülalesi ve halkı yararlanıyordu. Dünya hakimiyeti fikrini Babil'den Persler aldılar. Kiros, Kambizes, Darius ve Kserkses, dünya imparatorluğu fikrine büyük bir aşkla bağlandılar. Babil-Asur örneğine prensipte bağlı kalınmakla beraber dünya imparatorluğu fikrinin anlamında tamamiyle başka yollara gidildi. Yeni olan şey özellikle bu fikrin temellendirilmesi ve gerçekleştirilmesi için, muhtevasının tayini idi. "**Dünya**" kavramına daha geniş bir anlam verildi; yalnız, Yakındoğu ile sınırlandırılmadı; aksine, bütün meskûn dünyaya teşmil edildi. Bundan başka dünya, yalnız bencil sömürü ve hakimiyetin bir objesi olmayıp, aynı zamanda cihan imparatoruna ve hakim millete de ağır sorumluluklar yükleyecekti. Kabul etmek gerekir ki, emperyalist görüş hâlâ oldukça geniş bir ölçüde devam etmektedir, fakat mutlak geçerliliği kalmamıştır. Persler'in M.Ö. 547'de Lidya devletini yıkarak Ege denizine ulaşmalarıyla, dünya tarihinde ilk defa bir Doğu devleti, Avrupa siyasetine girmiş oluyordu. Büyük Darius'un İskitya seferi ve Kserkses'in bizzat Yunanistan'a yaptığı seferin ve uzun süren mücadelenin nihaî gayesi, Avrupa ve Akdeniz'i Pers hakimiyetine alarak, bir dünya imparatorluğu kurmaktı.

İskender için dünya, yalnız geniş toprakları, coğrafi mekânı ile değil, gerçekten bütün muhtevası ile kavranmalıydı. Persler önce kendi milletlerini, sonra dünyayı düşünmüşlerdir. İskender ise, dünyanın bütününü tek kıymet olarak kabul ederek kendi vatanından üstün tutmuştur.

Dünyayı bütünüyle kavramak amacıyla, dört bir yana seferler tertiplemiş ve keşifler yaptırmıştır. Orta Asya ve Hindistan seferleri, Hazar Denizi'ne gönderilen keşif heyeti, Hint Okyanusu ile Basra Körfezi arasındaki deniz yolunun keşfe-

dilmesi, bu amaca hizmet etmiştir. Aynı sebeple İskender, Basra Körfezi ile Kızıldeniz arasındaki denizyolunun keşfedilmesini, hattâ Afrika kıtasının etrafını dolaşacak bir heyetin teşkilini bile düşünmüştür.

Batı Akdeniz'in zaptı plânı ise, Hindistan seferini bile gölgede bırakır. Genç yaşta ölmeseydi, Batı seferi için 1000 savaş gemisinden oluşan bir deniz kuvveti ve yeni bir kara ordusu hazırlanacaktı. Bu harekât, Kuzey Afrika sahili boyunca kara ve deniz kuvvetlerinin işbirliği ile yapılacak; başta Kartaca olmak üzere, diğer Akdeniz ülkelerine, Libya, İspanya, Güney Fransa, İtalya ve Sicilya'ya kadar devam edecekti. Bütün Kuzey Afrika kıyısı boyunca İspanya'ya kadar, bir devlet karayolu inşa edilecekti. Bu muazzam askerî plânın uygulanması, Pers İmparatorluğu'nun zaptı kadar güçlüklerle doluydu. Filo ile birlikte İskenderiye'den hareket edecek olan kara ordusu, Cebelitarık Boğazı'ndan dünyanın batı ucundaki Atlantik Okyanusu'na varacaktı. Buradan Afrika'nın güneyine ve kuzeyde Avrupa sahilleri boyunca keşif heyetleri gönderilecek, Hazar Denizi'ne de ulaşılmaya çalışılacaktı. Çünkü, daha önce Hazar Denizi'ne gönderilen heyet, buranın Kuzey Okyanus'un bir körfezi, bir kolu olduğu fikrine varmıştı. Böylece, o devrin bilinen bütün dünyası, İskender İmparatorluğu'na katılmış olacaktı. İskender'in karşısında aynı çapta ikinci bir kuvvet mevcut olmadığı için, zaten onun devletine eskiçağdaki ilk dünya imparatorluğu gözüyle bakılabiliirdi.

Bu imparatorluğun birliğini sağlamak için İskender'in düşündüğü önlemlerden birincisi, dünyanın muhtelif parçalarını birbirine bağlayan deniz ve karayollarının meydana getirilmesiydi. Ülkeler ve şehirler arasında kurulacak olan dünya ulaşım sistemi sayesinde, haberleşme, seyahat ve ticaret artacak, refah temin edilecekti. Dünya İmparatorluğunun başkenti Babil olacağından, bu yollar hükümet merkezine

bağlanacak; bu suretle adı geçen şehir, idarî bakımdan da büyük rol oynayacaktı. İskender, dünya imparatorluğunun birliği için, ikinci önlem olarak Pers İmparatorluğu'nun hazinelerinde yüzlerce yıldan beri külçe halinde yatan altın ve gümüşten para basarak tedavüle sevketmiştir.¹⁵³ Gümüş esasına dayanan ve Atina para sistemine uydurulan bu para, imparatorluğun her tarafında geçerli olan tek ödeme vasıtası idi ve bu yüzden de ticari ilişkilere büyük kolaylık getirmişti.

Pers İmparatorluğu'nun idarî teşkilâtı olan satraplıklar, gerek Anadolu, gerekse diğer Doğu ülkelerinde varlığını devam ettirmekle beraber, İskender, bu teşkilâtı, zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlemiştir. Kral, eyaletlerin başına satrap olarak Makedonyalılarından başka Doğulu'ları ve en çok Persleri getirmiş, fakat edinmiş olduğu tecrübelerle dayanarak, saltanatının sonlarına doğru yalnız Makedonyalıları satrap yapmış, doğu satraplıklarında ise mülki idareyi askerî idareden ayırmıştır.¹⁵⁴

Kurmuş olduğu imparatorluğun idarî birliğini, İskender'in hukukî mevkii sağlıyordu. Çünkü, İskender İmparatorluğu, aslında bir takım bağımsız devletlerin birleştirilmesinden meydana gelmişti ve bu devletlerden hiçbirisi, herhangi bir şekilde diğerine bağımlı değildi. Söz konusu birleşme daha sonraki dönemde ortaya çıkacak olan Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, ittifak antlaşmalarıyla sağlanmış olmayıp, bizzat İskender'in şahsında toplanıyordu. Kendisi aynı zamanda hem Makedonya hem de Pers kralı idi. Yani, krallık mevkii ve yetkilerinin tümünü bir kişide toplamak suretiyle, bu birliği sağlam tutmak amacını gütmüştür. Bu arada kendisi Yunanistan'daki Korint ve Teselya birliklerinin de başkanı idi. Mısırlılar'ın nazarında bir firavun, Babilliler için ise Babil

¹⁵³ A.M. Mansel, a.g.e., s. 455.

¹⁵⁴ A.M. Mansel, a.g.e., s. 455; Afif Erzen, a.g.e., s. 15.

kralı idi. Netice olarak İskender, muhtelif hükümdarlık görevlerini kendi şahsında yürütüyordu.¹⁵⁵

Doğu ülkelerindeki ikiyüz yıllık Pers hakimiyeti, her şeyden önce, kendine özgü ve tamamen mekanik bir birlikti. Persler'in itaat altına almış oldukları milletler, dillerini, dinlerini, kültürlerini ve geleneklerini koruduklarından, Pers hakimiyeti yüzeysel olmaktan öteye geçememiştir. Bundan dolayı, devamlı olarak, çeşitli yörelerde isyanlar çıkmış ve isyan edenler ya toplu olarak sürgün edilmek veya imha edilmek suretiyle cezalandırılmışlardır.

İşin ilginç yanı, aslında imparatorluğu ayakta tutan iki temel güç vardı: Bunlardan birincisi ordu, diğeri de Büyük Kral'a olan kayıtsız şartsız mutlak bağlılıktı. Zaman içerisinde bunlar da bozulmaya başladı. Satraplar, kendi bölgelerinde, krallar gibi, hiçbir sorumluluk duymadan tam bir keyfilikle hüküm sürmekteydiler. Bunun doğal bir sonucu olarak, ülkede daha büyük isyanlar çıkmış, ve bunlar, daha güç ve kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu ümitsiz durum, dışardan bir yardım gelmediği müddetçe, devam edip gidecekti.

İşte tam bu sırada İskender ortaya çıktı. Şayet itaat altındaki milletlerin Pers hakimiyetine bağlılığı olsaydı, İskender, büyük askerî zaferlerine rağmen, fazla bir başarı göstermezdi ve ancak hakimiyetin adı değişmiş olurdu. Asya'nın ve özellikle de fethedilen Önasya ülkelerinin milletleri, genelde barbar olmayıp, bunlar çok eski ve yüksek bir kültüre sahiptiler. Üstelik bu kültürü hâlâ devam ettiriyorlardı. Bu milletlerin eski bağımsızlıklarına kavuşturulmaları imkânsızdı. Ancak yeni imparatorluk içerisinde bu milletlerle olumlu ilişkiler kurmak, onlara da lâıyk oldukları yeri vermek suretiyle, devlete canlılık ve süreklilik kazandırılabilirdi. İskender

¹⁵⁵ Afif Erzen, *a.g.e.* s. 16.

bu gayelerle, insanları ve milletleri birbiriyle kaynaştırıp, galiple mağlup arasındaki farkı, Batı ile Doğu arasındaki eski tezadı ve düşmanlığı ortadan kaldırmak suretiyle, ortaklığa dayalı yeni bir dünya devleti kurmak istemiştir. İskender İmparatorluğu'nda, milletleri birbiriyle kaynaştırmak ve devleti organize etmek hususlarında en iyi örneği ordu teşkil etmiştir. Her ne kadar Pers İmparatorluğu'nu ve diğer Doğu ülkelerini, İskender, Makedonya ordusunun yardımıyla zaptetmişse de, bu ülkeleri, küçük Makedonya ordusuyla devamlı olarak elde tutmaya imkân yoktu. Ayrıca dünya, Makedonyalıların sömürmeleri için fethedilmeyecek ve dünya imparatorluğunun yegane efendileri, onlar olmayacaklardı. İskender, mağlupları, galiplerin emri altına sokmadı ve mağluplar gibi, galipleri de evrensel otoritenin emrine verdi.

Esasen M.Ö. 334 yılında, Persler'e karşı savaş başlarken, Makedonya süvari ve piyade kuvvetlerinin önemli bir kısmı, devlet naibi Antipatros'un emri altında geri bırakılmıştı. M.Ö. 330 yılından hemen sonra Asya'da gerek piyade gerekse süvarilerde büyük bir değişiklik ve kaynaştırma hareketi yapılarak, piyade bölükleri ücretliler ve Asyalılar'la dolduruldu. M.Ö. 330'da Ekbatana'da Hellen Birliği'ne mensup yardımcı kuvvetlerin geri gönderilmeleri ise, teşkilâtın ziyade, siyasi bir düşüncenin sonucudur. M.Ö. 326 yılından itibaren Makedonya ordusunda 30.000 İranlı ve Turanlı genç yetiştirilmiştir. İskender İmparatorluğu'nun iç teşkilâtında da gittikçe gelişen bir şekilde İranlı ve Makedonyalı unsurlar arasında bir kaynaşma olduğu görülmektedir. Başlangıçta zaptedilen satraplıkları yalnız Makedonyalı subaylar idare ederken, daha sonraları Persler ve yerliler de satrap olmuşlardır.

Pers İmparatorluğu'nun iç kısımlarına daldıkça, başta Kiros ve I. Darius olmak üzere Pers hükümdarlarının başarıları karşısında saygısı daha da artan İskender, zaptettiği

ülkeler büyüdükçe, Persler'in işbirliğinden feragat edemeyeceğini anlamıştır. Bu nedenle, onun, Persler'i tutmuş olması, tamamiyle, gerçekçi bir politikanın neticesidir.¹⁵⁶

İskender'in arşivindeki vesikalardan anlaşıldığına göre, Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya toplu halde insanların göç ettirilip yerleştirilmesi plânı vardır. O, yalnız Makedonyalılarla İranlılar arasında değil, imparatorluğun içindeki diğer milletler arasında da büyük çapta bir kaynaştırma olayının meydana gelmesini istemiştir. Bu tasarı gerçekleştiği takdirde, karşılıklı evlenme ve birlikte yaşamayla her iki kıtada insanlar, barış içinde ve akrabalık sevgisiyle birbirlerine bağlanacaklardı. Başka bir tabirle, bu plânda, bir tür dünya kardeşliği, dünya akrabalığı hedef tutulmuştu. Bu amacı gerçekleştirmek için, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilk örneği, yine İskender'in kendisi vererek, Roxane ile evlenmiş ve sonra, Susa'da 10.000 Makedonyalı subay ve askeri, Asyalı kadınlarla evlendirmiştir.¹⁵⁷

Yalnız insanların değil, hayvan ve bitkilerin de muhtelif bölgelere nakillerine teşebbüs edilmiştir. Örneğin Akdeniz bitkilerinin Babil parklarında yetiştirilmesine çalışılmıştır.¹⁵⁸ Diğer taraftan, İskender'in ordusundaki tarihçiler, coğrafyacılar, mühendisler, mimarlar, teknisyenler, tabiat bilginleri, kendi sahalarına ait bilgileri toplayarak ve araştırma yaparak, elde edilen neticeleri gelecekteki dünya devletinin hizmetine vermişlerdir.¹⁵⁹

Önasya tarihinde devir açan bir başka olay da, büyük fatih'in kurmuş olduğu şehirlerdir. Yetmiş şehir, varlığını İskender'e borçludur, derler. Bunlardan bazılarını bizzat ken-

¹⁵⁶ A.g.e., s. 18.

¹⁵⁷ A.M.Mansel, a.g.e., s. 453.

¹⁵⁸ Plutarkhos, a.g.e., s.152.

¹⁵⁹ A.M. Mansel, a.g.e., s. 457.

disi kurmuş, bazılarının da sonradan yapılmasını emretmiştir. Bu şehirlerden birçoğu onun adını taşır; pekçoğu da yerlerinin iyi seçilmiş olması dolayısıyla, bugün bile mevcudiyetlerini sürdürürler. Mısır'daki İskenderiye'den başka, Küçükasya ile Suriye'nin birleştiği noktadaki İskenderun, Afganistan'da Kabil Geçidi'ne yukarıdan bakan tepelere giden yol üzerinde Herat; Afganistan'ın fikir, kültür, ticaret merkezi Kandahar; Afganistan, Semerkant, Hazar bölgesi arasında ulaşımın düğüm noktası olan Merv, hep onun kurduğu şehirlerdir. İskender'in Asya topraklarında kurduğu en uzak şehir ise Türkistan'ın göbeğindeki Hocent (Taşkent) şehridir ki, bugün dahi hareketli bir merkezdir.¹⁶⁰

Kıtalar arasında ırkların kaynaştırılması ve şehirlerin kurulmasıyla gerçekleştirilen dünya imparatorluğunun bir diğer önemli özelliği de kozmopolitlik, yani dünya vatandaşlığıdır. Klasik çağda (M.Ö. 5. yüzyıl), her vatandaş, polisin¹⁶¹ bir ferdi ve devleti doğrudan doğruya idare eden bir üyesiydi. Atinalılar, Spartalılar ve Korintliler vardı. Komşu şehir, yabancı ve düşman bir ülke olarak kabul ediliyordu. Daha sonraları Grek birliği (Yunan birliği veya Panhellenizm) düşüncesi uyandı. Barbarlarla¹⁶² Grekler arasındaki tezat, bütün keskinliği ile meydana çıktı. Fakat, Atina deniz hakimiyetinin çöküşü, Peloponez harplerinde ticari politikanın birinci derecede rol oynaması, tarıma karşı para ekonomisinin ve endüstrisinin gittikçe artan bir şekilde öne geçmesi, vatandaşlık kavramında da değişikliğe sebep olmuştur. Sermayenin bağımsız hale gelmesi de, siyasi haklar bakımından, rol oynamaya başladı. Her tarafta gittikçe yükselen renkli ve hareketli hayat dolayı-

¹⁶⁰ *Plutarkhos, a.g.e., s. 157.*

¹⁶¹ *Yunan şehir devletlerine verilen isim.*

¹⁶² *Yunanlılar, kendilerinden olmayan bütün milletleri "barbar" olarak isimlendirirlerdi. Barbar kelimesi, "yabancı", "ecnebi" anlamında kullanılıyordu.*

siyla, anavatan, Grekler'e dar gelmeye başladı. Ticaret, seyahat, muhtelif meslek sahibi ve özellikle de ücretli asker sıfatıyla Grekler, bütün dünyaya yayıldılar. M.Ö. 4. yüzyılın ortasında Yunanistan'daki siyasi istikrarsızlık ve demokrasinin soysuzlaştırılmasıyla, her taraftaki bitmez tükenmez parti mücadeleleri de bu hususta rol oynamıştır. Böylece Grekler'de vatan anlayışı değişmeye yüz tutmuş, polis'ten kozmopolis'e doğru bir çözülme süreci yaşanmaya başlamıştır. Başka bir tabirle, şehir vatandaşlığından kozmopolitliğe, yani dünya vatandaşlığına bir geçiş olmuştur. İskender'e göre, bütün dünya birlik içinde bir tek devlet teşkil edecekti. Bütün ülkeler ve milletler bir tek otorite altında birleşeceklerdi. Artık milli menfaatler, imtiyazlar, bencil düşünceler, siyasi ihtiraslar ve harpler yerine barış, hoşgörü, karşılıklı sevgi, saygı ve anlayış hakim olacaktı.¹⁶³ Dünyanın her yeri, herkesin vatanydı ve her insan dünyanın bütün nimetlerinden ve kültüründen yararlanabilecekti. Bireylerin ve milletlerin bütün değerleri dünya devleti içinde toplanacak ve onun emrine verilecekti. Bundan sonra artık, bireylerin kişisel haklarına dayanan bir özgürlük yoktu. İskender, dünya devleti ile şahıslar yahut da milletler arasındaki ilişkileri hiç düşünmemiştir. Burada otokratik¹⁶⁴ bir devlet söz konusudur ki, diğer bütün haklar buna feda edilmiştir. Bütün dünyayı siyasi bir birlik altında toplama projesi, o zaman için çok ileri bir düşünceydi. Günümüzden yaklaşık 2300 yıl önce, 33 yaşındaki İskender, bu projeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır. O halde denilebilir ki, yerel ve milli devlet görüşünün hayatîyetini kaybettiğini görerek, kozmopolisi yani "**dünya devleti**" görüşünü keşfeden ve bunu hayata geçirmeye çalışan kişi İskender'dir.

¹⁶³ Afif Erzen, a.g.e., s. 20.

¹⁶⁴ Otokratik devlette tek hakim, mutlak bir iktidar süren kraldır.

der'dir. Bu itibarla, İskender, dünya barışı ve dünya kardeşliği fikrinin de öncüsü olmuştur.

Şunu da belirtmek lâzımdır ki, dinlerin ve kültürlerin birleşmesi ve kaynaşması da İskender'in dünya devletinde büyük rol oynamıştır. Asya ve Avrupa kültürleri ile dinlerinin birbiriyle kaynaşması, İskender'in kültür politikasıyla mümkün olmuştur. Meydana gelen neticeye de "**Hellenizm**" denilmiştir. Hellenistik çağın ortak görüşüne göre, insanlık, aslında bir birlik teşkil etmekte ve çeşitli kültürler, bütün dünyayı kuşatan aynı gerçeğin değişik biçimlerdeki ifadesinden ibaret bulunmaktadır. İşte bu görüş, çeşitli dinlerin genel bir kabule erişmesine sebep olmuş ve özellikle, Önasya dinlerinin büyük tanrılarının gelişmesini ve yükselmesini sağlamıştır. Büyük tanrıların birbiriyle kaynaşması, evrensel bir monoteizmin meydana gelmesine sebep olmuştur ki, bu da, Hellenistik çağın vücuda getirdiği en büyük eserlerden biridir.

VI. SONUÇ

Görülüyor ki, günümüz dünyasında bile çeşitli şekillerde ve değişik alanlarda devam eden Doğu-Batı mücadelesinin, çok derin bir geçmişi vardır.

Herodotos'tan öğrendiğimize göre, önceleri karşılıklı kız kaçırma şeklinde başlayan Doğu-Batı mücadelesi, nihayet M.Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısında bir büyük savaşın patlak vermesine neden olmuştur ki, bu, III. Bölümde ayrıntılı bir biçimde gözler önüne sermeye çalıştığımız Troya Savaşlarıdır.

Troya Savaşları, Eskiçağ'da, Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ve yaklaşık on yıl süren büyük çaplı bir mücadeledir. Troya Savaşları, dünya tarihindeki en eski Boğazlar Savaşıdır. Batı'yı temsil eden Akalar, Boğazlar'ı ele geçirmeye çalışırken, Doğu'nun temsilcisi olan Troyalılar, Boğazlar'ın kontrolünü kaybetmemek için var güçleriyle savaşmışlardır. Troya Savaşları, sebep ve sonuçları açısından dikkate alındığında, tarihin kaydettiği ilk dünya savaşı olarak da kabul edilebilir. Çünkü, bu savaşlar, sadece Akalar'la Troyalılar'ın savaşı değildir. Akalar Batı'nın, Troyalılar Doğu'nun temsilciliğini yapmışlardır. Gerek Akalar'ın gerekse Troyalılar'ın pekçok müttefikleri vardır. Bu savaşlar, her iki tarafı da, ekonomik açıdan büyük ölçüde çökertmiştir ki, sonuçta yenen de yenilen de umduğunu bulamamıştır. Üstelik Troya savaşlarından hemen sonra başlayan ve tarihte **"Ege Göçleri"** olarak bilinen büyük göç hareketi sonucunda, başta Hititler ol-

mak üzere, M.Ö. 2. Binyılın bazı büyük devletleri tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200'lerde yıkılmasından sonra, Anadolu'da birtakım küçük devletler kurulmuşsa da, hiçbirisi onun yerini dolduramamıştır. Ancak, MÖ. 6. yüzyılın ortalarında Doğu'da Pers İmparatorluğu'nun kurulmasıyla durum değişmiştir. M.Ö. 547/46 tarihlerinde Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kiros'un, Lidya kralı Kroisos'u mağlup etmesi ve Lidya devletine son vermesiyle, dünya tarihinde ilk defa olarak Doğu'nun dünya görüşünü temsil eden bir kuvvet, Ege denizine gelmiş ve Avrupa siyasetine girmiştir. Gerçekten, bu tarihten itibaren, Batı ile Doğu'nun karşılaşmasında yeni bir dönemin başladığını görmekteyiz ki, bu konuda daha geniş ve ayrıntılı kaynaklara sahibiz.

Esasen Herodotos da, Pers-Yunan harplerini, bir Doğu-Batı mücadelesi şeklinde görmüş ve göstermek istemiştir. Nitekim, bu mücadelenin kökenini Europe efsanesi gibi çok eski efsanevi devirlere ya da Troya Savaşları gibi destanlaşan olaylara dayandırarak, meselenin derinliğini ve genişliğini ispat ermeye çalışmıştır.

Ege denizinden Hindistan'a ve Kafkaslar'dan Habeşistan'a kadar uzanan ve böylece bütün Eski Doğu dünyasını temsil eden muazzam Pers İmparatorluğu ile Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki kolonilerle birlikte Batı'yı temsil eden Yunanistan arasında, büyük bir mücadelenin başlayacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

Nitekim, Pers İmparatoru I. Darius'un M.Ö. 512 yılında yapmış olduğu İskitya seferinin gerçek amacı, Yunanistan'ın hayati ihtiyaçlarını karşılayan İskit memleketi ile Yunanistan arasındaki bağları koparmak ve böylece Yunanlıları açlığa mahkûm etmektir. Pers İmparatorunun bu seferdeki başarısızlığı, Yunanistan'a kısa bir müddet soluk aldırdıysa da, M.Ö.

500 yılında patlak veren İyonya ihtilali, Doğu ve Batı dünyalarını ikinci defa karşı karşıya getirecek olan büyük bir savaşın hiç olmazsa görünürdeki sebebini teşkil etmiştir.

Ne yazık ki, Pers kaynakları bu büyük mücadele hakkında bizi karanlıkta bırakırlar. Buna karşılık M.Ö. 485-424 yılları arasında yaşamış olan Herodotos, Maraton ve Salamis savaşlarını bizzat görmemiş olmasına rağmen, bir nesil sonraki olaylara şahit olmuştur. Herodotos'u tarihçilerin babası yapan en önemli husus, Pers-Yunan savaşlarının sebeplerini araştırması, ortaya bir problem koyması ve savaşı bir Doğu-Batı mücadelesi olarak görmesi ve açıklamaya çalışmasıdır. Aynı zamanda bu savaş, Asya ile Avrupa arasındaki bir mücadeleydi. Avrupa'nın temsilcisi Yunanlılardı, Asya'yı ise Persler temsil ediyordu.

Herodotos'a göre Darius, bütün Yunanistan'ı istilâ etmeye karardır. Bu itibarla bütün Yunan şehirlerinden, bağımlılığın bir ifadesi olarak, elçileri vasıtasıyla toprak ve su istemiştir. Ancak, gelişen olaylar ve özellikle Kserkses döneminde Pers ordularının uğradığı ağır yenilgiler, Pers İmparatorunun, dünya nizamını bozmasına engel teşkil etmiştir.

Bütün bu olaylar açık ve net bir biçimde gösteriyor ki, Persler, Yunanistan ve Avrupa'yı zaptetmek ve Eskiçağ'da bir dünya imparatorluğu kurmak istemişlerdir. Asya kıtasında ise, Boğazlar'dan Hint Okyanusu'na kadar uzanan ülkelere zaten sahiptiler.

Persler'in Salamis, Plate ve Mikale savaşlarındaki mağlubiyetlerinden sonra da mücadele durmamış, bilâkis Yunanlılar M.Ö. 478/77 tarihinde kurdukları Attika-Delos Deniz birliği ile Persler'e karşı saldırgan bir politika izlemişlerdir.

Batı'nın Doğu'ya galip gelmesi ve taarruza geçmesi, Perikles gibi uzağı gören, realist bir devlet adamının M.Ö. 449/48 tarihinde Persler'le yaptığı barış sonunda zahiri bir

uzlaşma dönemine girmişse de, yine de mücadele içten içe ve başka alanlarda sürüp gitmiştir. Özellikle Peloponez savaşlarında Pers altınının ve diplomasisinin oynadığı rol, Küçük Kiros'un **"On bin Yunanlı"** ücretli askerle kardeşi Pers Büyük Kralı'na isyanı ve Sparta Kralı Agesileos'un M.Ö. 395'de Agamemnon edasıyla bir ordunun başında Anadolu'ya çıkması, bu mücadelenin çeşitli şekillerde devam ettiğini göstermektedir.

Nihayet, M.Ö. 386'da yapılan ve **"Kral Barışı"** denilen emirname ile, Pers Büyük Kralı, görünürde bütün Yunan şehirlerinin bağımsızlığını ilân ve garanti ediyordu. Gerçekte ise durum tamamen farklı idi. Zira bu antlaşma ile Yunan şehirleri, aralarında siyasi ve askerî alanda hiçbir şekilde ittifak kuramayacaklardı. Böylece, Persler'in takip ettiği ince siyaset, Yunan dünyasını parçalamış oluyordu.

Bu durum, aşağı yukarı Makedonya Kralı II. Filip ve oğlu Büyük İskender'e kadar devam etmiş ve Panhellenizm intikam savaşının yapılmasında esas rolü oynamıştır.

II. Filip ve Büyük İskender'in şahsında Doğu'nun temsilcisi olan Pers İmparatorluğu'na karşı yapılan mücadelede üç büyük meydan savaşı kazandıktan sonra, İskender, M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da yakılan mabetlere karşılık Persepolis sarayını ateşe vererek, intikam seferinin son bulduğunu ilân etmiştir. Bu olay, büyük bir dönüm noktasına işaret ediyordu.

İskender, yüzyıllardan beri Doğu ile Batı arasındaki tezdâ, mücadeleyi ve sürüp giden ezeli düşmanlığı ortadan kaldırarak, bir tek imparatorluk kurmak ve dünya barışını temin etmek istiyordu. V. Bölümde ayrıntılı şekilde belirttiğimiz gibi, bu amaca ulaşabilmek için, birinci aşamada ırkları birbiriyle kaynaştırmaya çalışmıştır.

Dünya tarihinde ilk defa olarak İskender, insanları ve milletleri birbiriyle kaynaştırıp, galiple mağlup arasındaki farkı,

Doğu ile Batı arasındaki eski düşmanlığı ortadan kaldırmak suretiyle, ortak ve yeni bir dünya devleti kurmayı hedeflemiştir. Asya ve Avrupa kültürlerinin ve dinlerinin birbiriyle kaynaşması, İskender ve onun güttüğü kültür politikasıyla mümkün olmuştur ki, meydana gelen neticeye "**Hellenizm**" denilmiştir.

Büyük İskender'in 33 yaşındayken Babil'de ölmesi, bu akımı durdurmamışsa da, onun dünya devleti politikasını halefleri sürdürememişlerdir. Haleflerinden bazıları, miras kalan imparatorluğun birliği için çaba göstermişlerse de, başarılı olamamışlar ve M.Ö. 301 yılındaki İpsos savaşından sonra İmparatorluk İskender'in halefleri arasında paylaşılmıştır.

Her ne kadar Hellenistik Çağda (M.Ö. 330-30) İskender'in dünya devletini gerçekleştirmek isteyen bir devlet adamı çıkmamışsa da, mülkî idare, din ve kültür sahasında belirli bir ölçüde karşılıklı tesirlerin sonunda bir denge sağlanmış ve Doğu ile Batı arasındaki eski tezat ve mücadele kalmamıştır. Küçük şehir devletleri yerine büyük bölgesel devletler kurulmuş; bu devletlerde Doğulu ve Batılı unsurlar görev almışlardır. Hattâ, Orta Asya'da Greko-Baktriya devleti gibi, Doğu ve Batı kültürlerini mezceden devletler kurulmuştur.

Batı'da yükselen yeni kuvvet Roma, Doğu-Batı mücadelesi anlamında, bir taraftan eski bir Fenike kolonisi olan Kartaca ile uzun süren savaşlar yaptığı gibi, Ege ve Yakındoğu'da mücadeleyi devam ettirmiştir.

Doğu'yu temsil eden Selevkitler devleti kralı III. Antiokhos, Romalılar'la Yunanistan'da karşılaştıktan sonra, Anadolu'da Manisa'da yapılan meydan savaşında mağlup olmuş ve M.Ö. 188 yılındaki Apameia Barışında, Roma'nın dikte ettiği şartları aynen kabul etmiştir.

Bu tarihten itibaren Romalılar, "**divide et empare** (parçala ve hükmet)" siyasetine uygun olarak, Hellenistik devir krallıkları arasındaki ilişkilere devamlı surette müdahalede bulunmuşlardır.

Hellenistik çağda son olarak, Anadolu'nun siyasi birliğini hedef tutarak Romalılar'la mücadeleye giren Pontus kralı VI. Mithridates de neticede mağlup olmuştur.

Hellenistik devrin son bağımsız krallığı, Mısır'daki Ptolemaioslar devleti idi. Bu devlet, kraliçe Kleopatra'nın bütün zeka ve gayretine rağmen, Roma'ya yenik düşmüş, kraliçe, Roma'da zafer alayında teşhir edilmektense, intihar ederek ölmeyi tercih etmiştir.

Böylece Doğu dünyası, Batı'nın müstakbel dünya devletine bir kez daha yenilmiş oluyordu. Artık, "**Imperium Romanum**"un karşısına çıkacak hiçbir kuvvet kalmamıştı. İran'daki Partlar'la Romalılar'ın mücadelesi uzun süre devam edip gitmişse de, Fırat nehri, Roma'nın daimî sınırı olarak kalmış ve Doğu, eski kudretini kaybetmiştir.

Roma İmparatorluğu, M.S. 1. yüzyılda, Portekiz ve Fas'tan, Fırat ve Dicle'nin doğusuna, İskoçya'dan Büyük Sahra'ya ve Nil Şelalesi'ne kadar uzanıyordu. Gerçekten, Imperium Romanum saha olarak da bir dünya imparatorluğuydu.

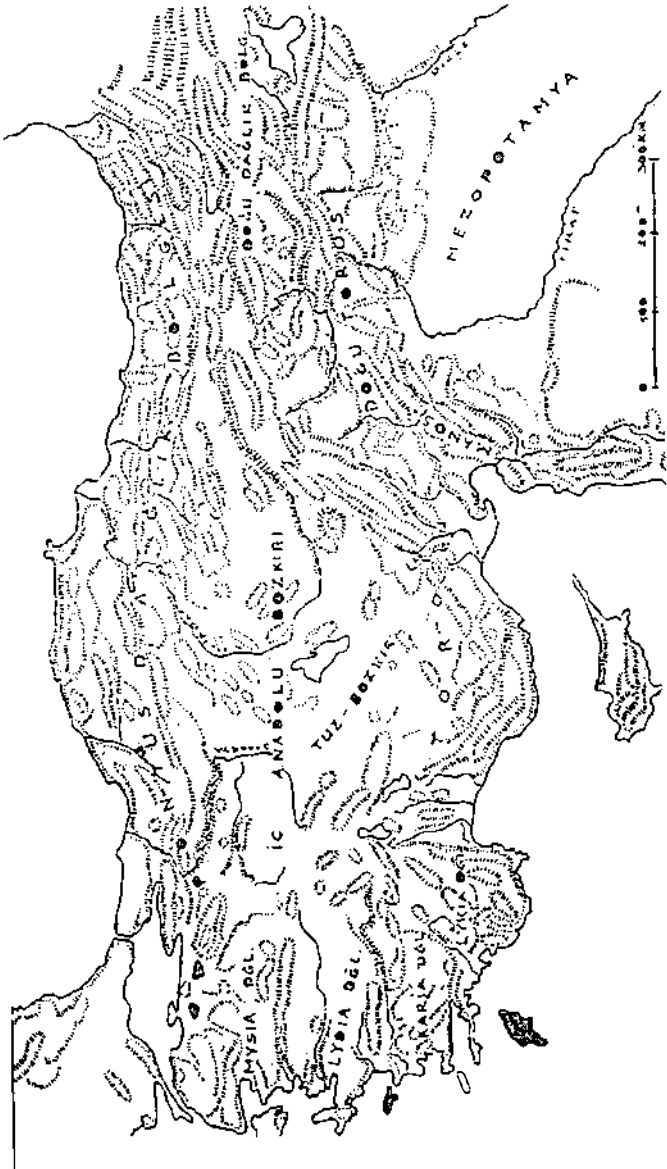
Ancak, M.S. 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu çökmeye yüz tutunca, Doğu kuvvetleri, yeniden taarruza geçmişlerdi. 395'de ise, Roma İmparatorluğu bilindiği gibi, Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmıştır ve eski dünyanın ikinci büyük merkezi İstanbul olmuştur ki, buraya yeni Roma veya Doğu Roma denmiştir.

Eskiçağ'ın en önemli olaylarından biri de, hiç şüphe yok ki, Hıristiyanlığın doğuşu ve M.S. 4. yüzyılda Büyük Konstantin tarafından devlet dini olarak resmen kabul edilmiş olmasıdır.

Efes Konsülü'nde ise, Meryem'in, tanrı İsa'nın annesi olduğunun kabulü, çok derin ve geniş bir anlam ifade etmiştir.

Böylece, Hz. Meryem aynı zamanda, Efes Artemisi'nin (Büyük Anatanrıça) yerine geçmiş ve on iki Havari de, âdeta on iki Yunan tanrısının rolünü oynamışlardır. Bu suretle, antik din ve kültür başka bir hüviyette yeni bir hayat kazanmıştır. Hristiyanlığın gelişmesiyle Batı dünyasında evrensel bir monoteizm ortaya çıkmış ve Roma'daki papalık, devletler üstünde bir dünya imparatorluğu olmuştur. Her ne kadar Katolik Kilisesi ve Ortodoks Kilisesi arasında dini mücadeleler olmuşsa da, papalık, Batı'yı temsil eden en büyük kudret olarak mevkiini korumuştur. Haçlı Seferleri bunun en büyük delilidir. Ancak, Ortaçağ'da 7. yüzyılda dünyayı sarsan en büyük hadise İslâmiyet'in zuhurudur ki, bu hadise ile yeni bir Doğu-Batı mücadelesi başlamıştır. Yeniçağ'da da İslâmiyet'i temsil eden kuvvetlerle Batılılar arasında başka renk ve karakterlerde mücadeleler devam etmiştir. Eskiçağ'da Argos kralının kızı İo ve Fenike kralının kızı Europe'nin kaçırılması efsanesiyle başlayan Doğu-Batı mücadelesi, insanlık tarihinin vazgeçilmez problemlerinden biri olarak, fakat başka görüntüler halinde, devam edip gitmektedir.

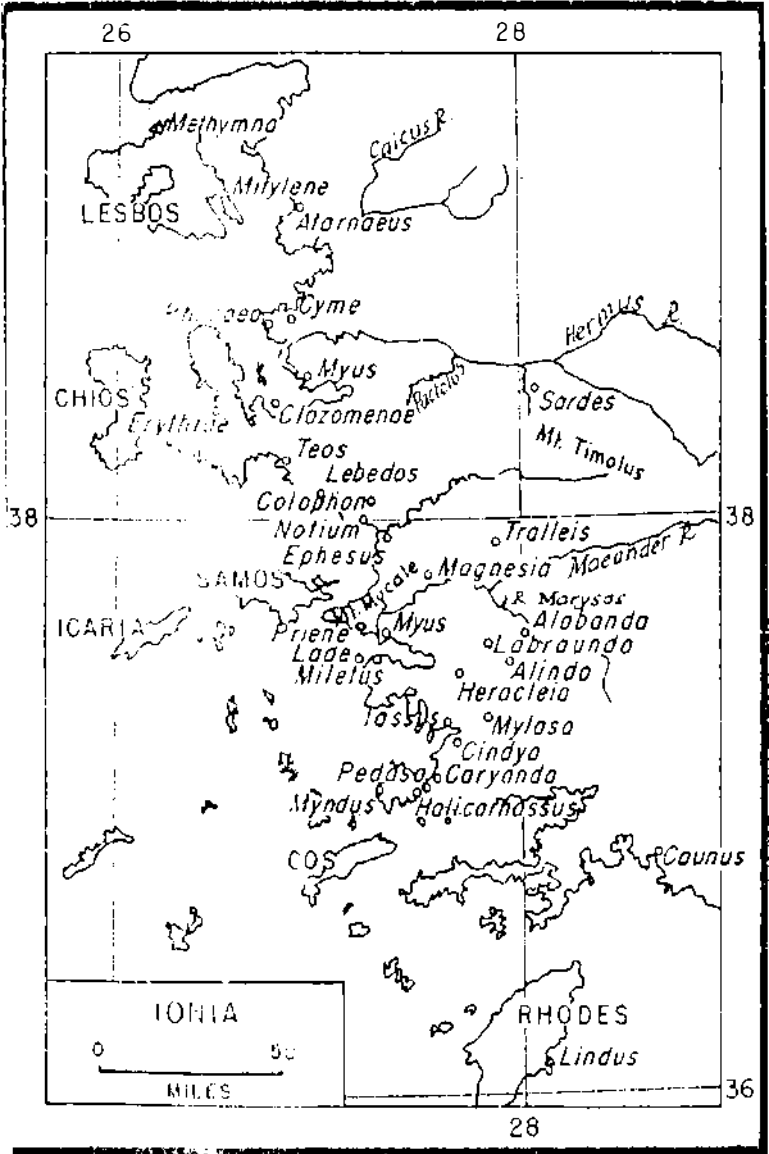
EKLER

Harita 1.

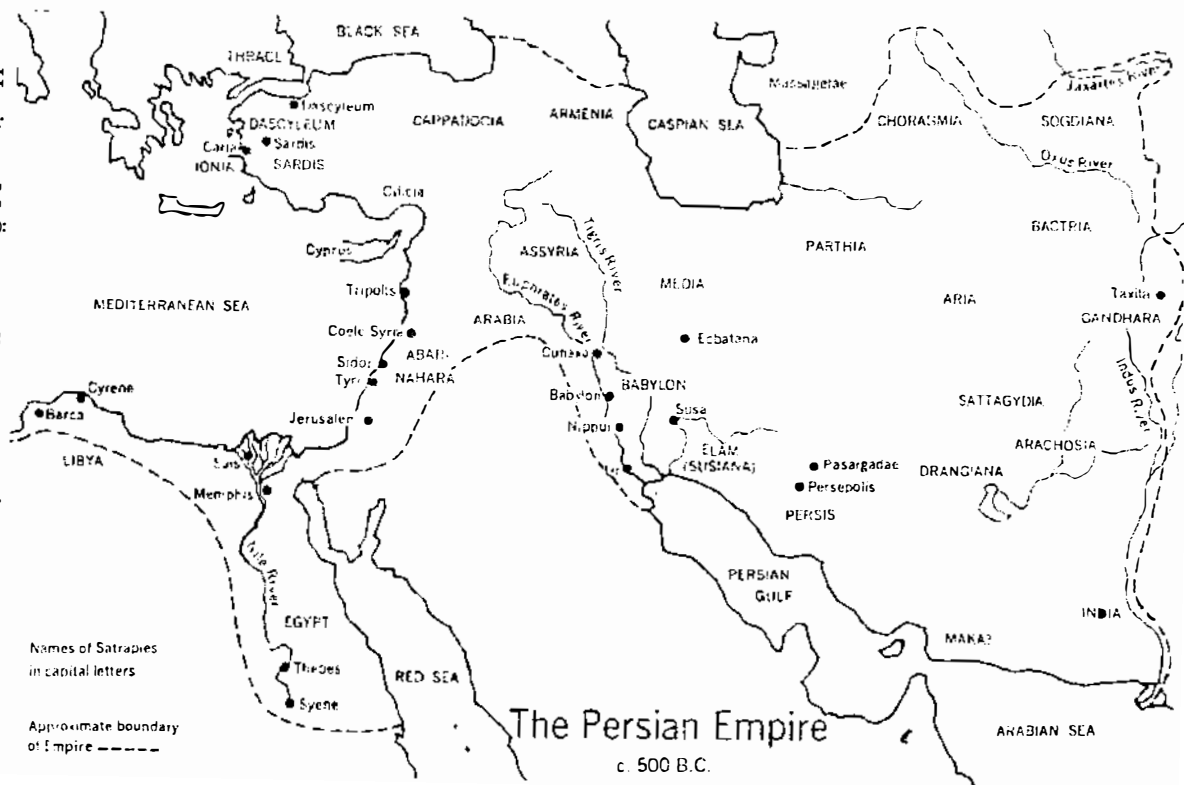

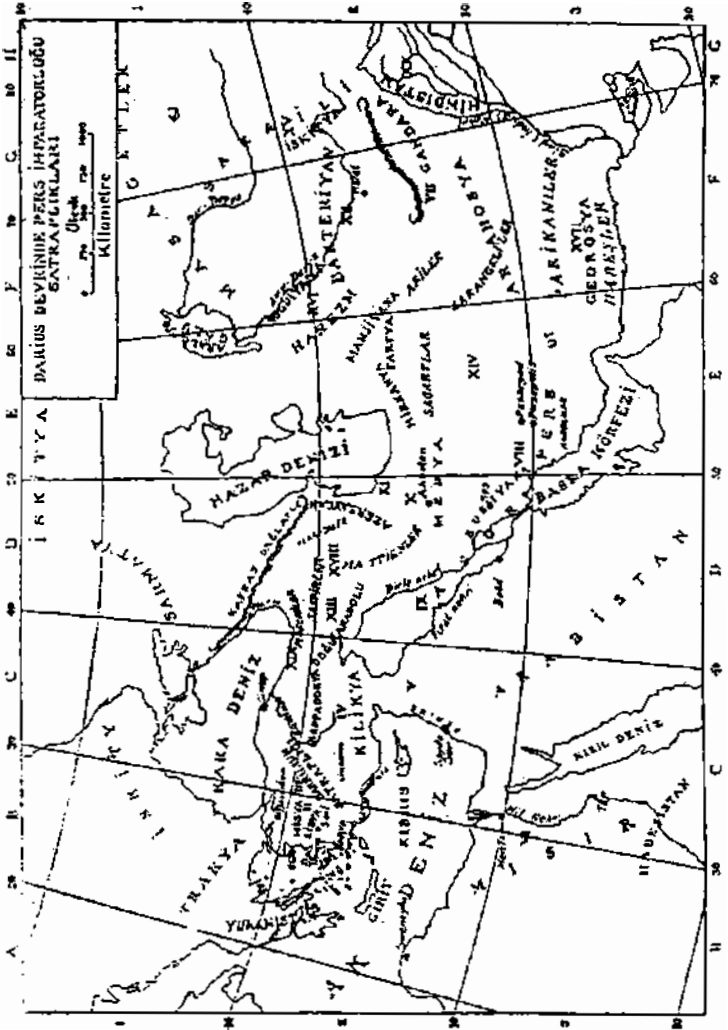
Harita 2. Klasik Çağda Yunanistan ve Ege

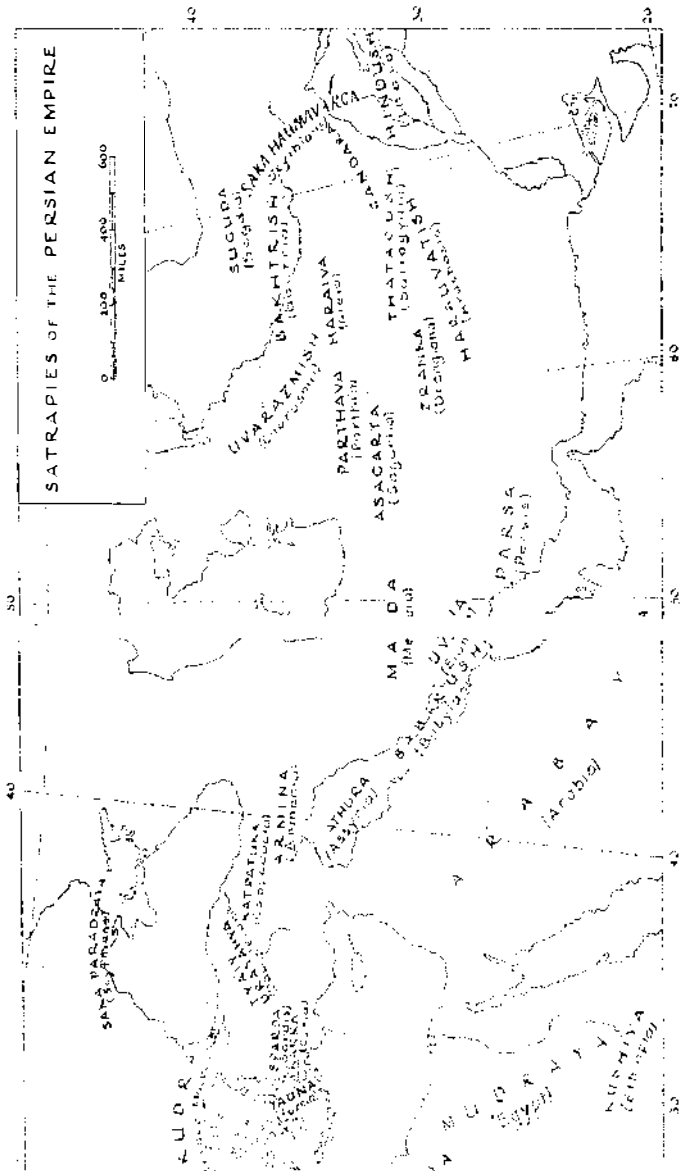
Harita 3. İyonya

Harita 4. M.Ö. 500 Yıllarında Pers İmparatorluğu

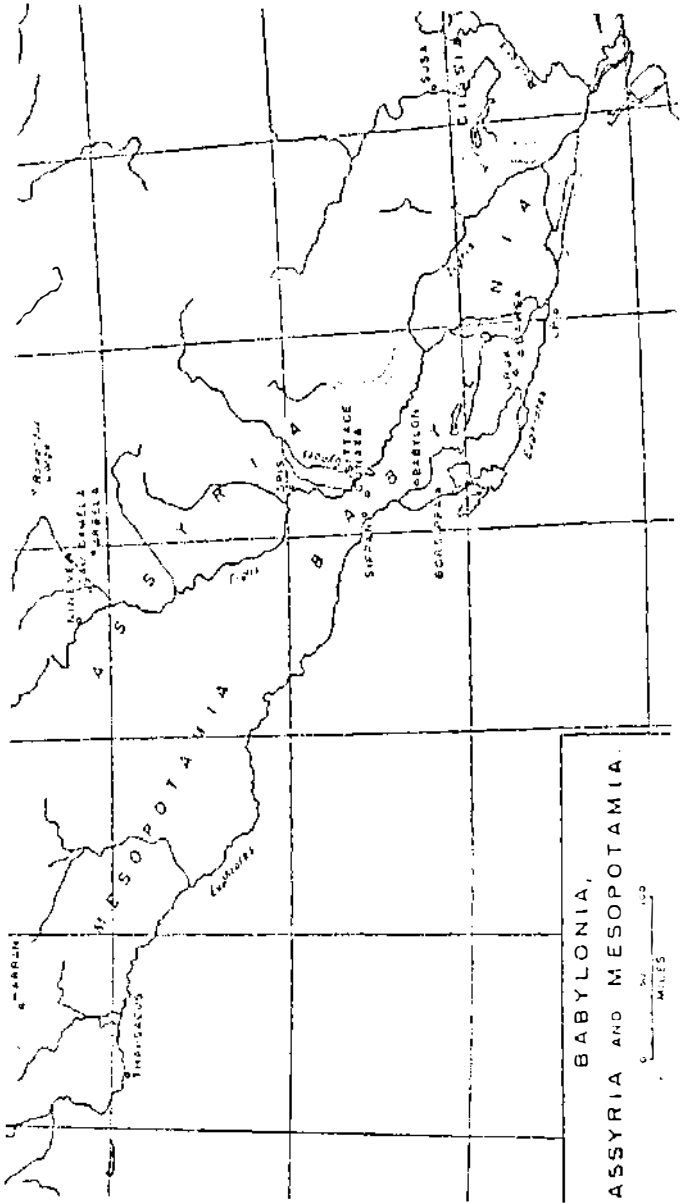

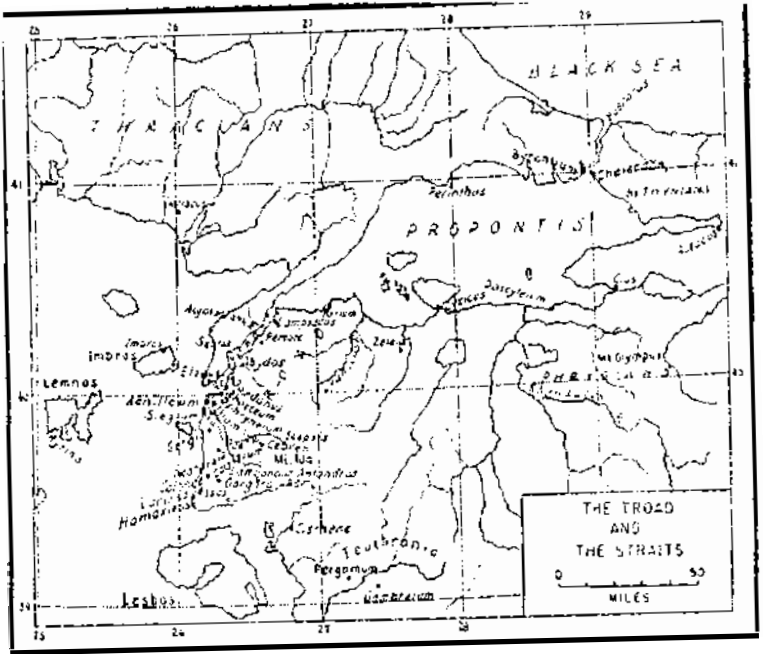
Harita 5. Darius Devrinde Pers İmparatorluğu
Satraplıkları

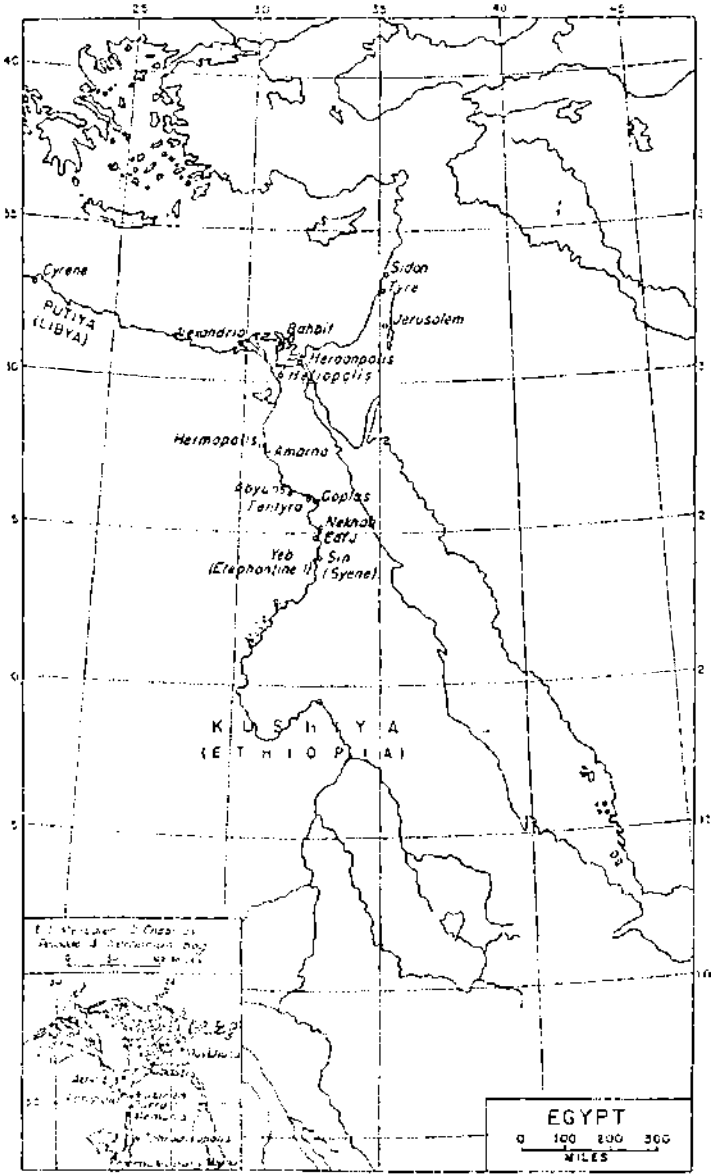
Harita 6. Pers İmparatorluğuna Bağlı Satrphıklar

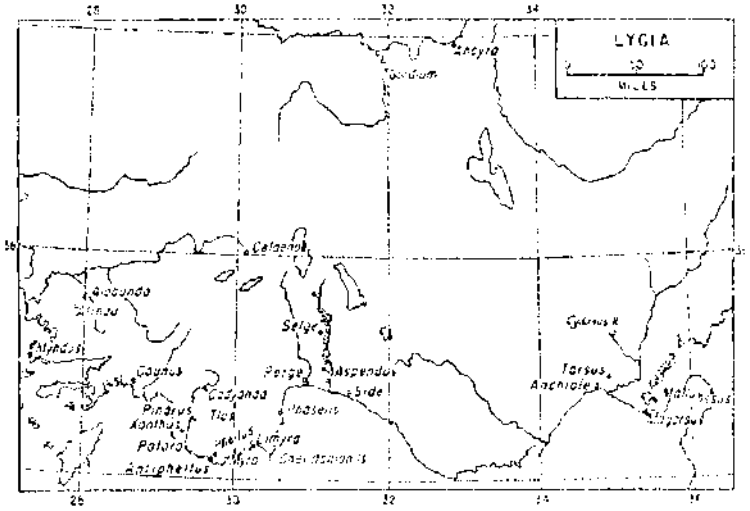
Harita 8. Babil, Asur ve Mezopotamya

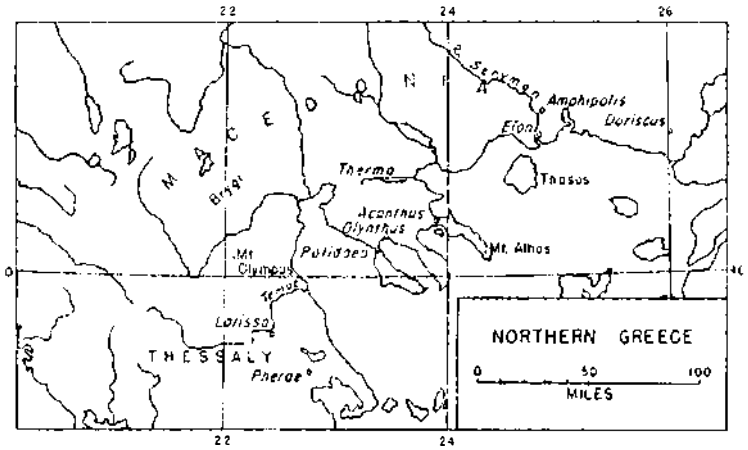
Harita 9. Troad Bölgesi ve Boğazlar

Harita 10. Mısır

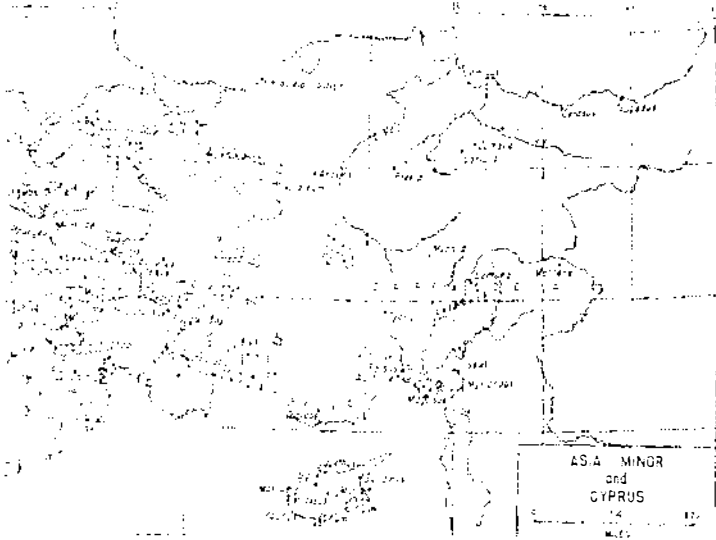
Harita 11. Likya

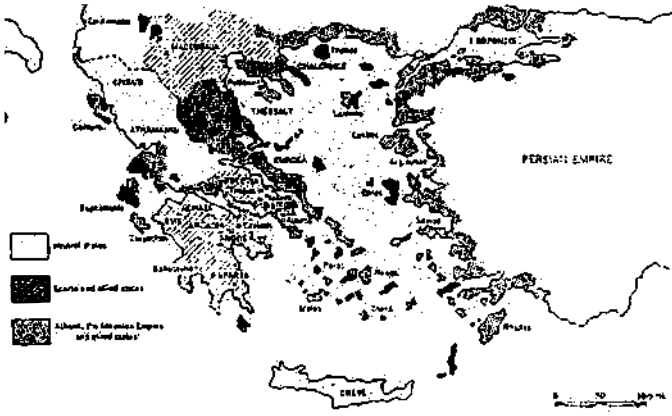
Harita 12. Kuzey Yunanistan

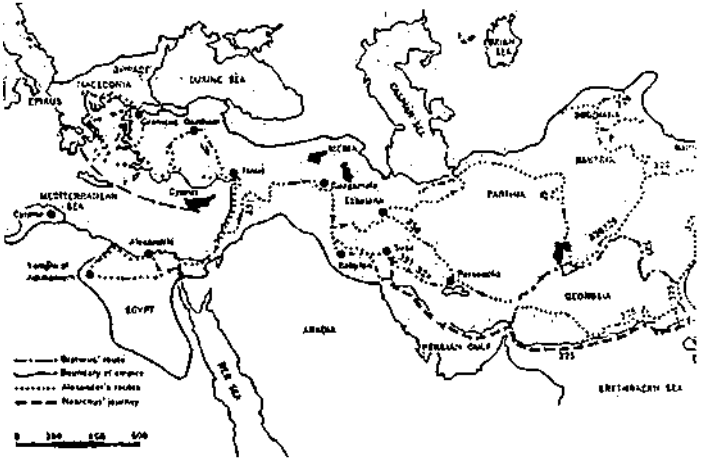
Harita 13. Kıt'a Karası Yunanistan ve Batı Ege

Harita 14. Küçük Asya ve Kıbrıs

Harita 15. Pelopones Savaşı Arifesinde Yunanistan

Harita 16. İskender İmparatorluğu

Not: 1 numaralı harita Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ'in Eskiçağ Türkiye Tarihi adlı kitabının 234. sayfasından alınmıştır. 2-16 numaralı haritalar ise, A.T. Olmstead, History of The Persian Empire, Chicago 1966, s. XX-XXXI'dan alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Akurgal, Ekrem., Ancient Civilizations and Ruins of Turkey. 2. Baskı 1970.

Allen, T.W., The Homeric Catalogue of Ships. Oxford, 1921

Altheim, R, Alexander und Asien. Geschichte eines geistigen Erbes. 1953 (Fransızca'sı da var).

Burnett, R.D., "The Sea Peoples", CAHII/2, chp. XXVIII. Cambridge, 1975.

Baumbach, A., Kleinasien unter Alexander dem Grossen. 1911.

Beern, A.R., Minoans, Philistines and Greece, B.C. 1400-900. Tıpkıbasımı 1968.

Bengston, Hermann., The Greeks and the Persians. New York, 1968.

Blegen C.W., The Mycenaean Age. The Trojan war, the Dorian invasion and other problems. (Lectures in memory of L.T. Semple) 1962.

Blegen, C.W., Troy and the Trojans. London 1963.

Bowra, H.F., Homer and his forerunners. Edingburg. 1955.

Bunbury, E.H., A History of ancient Geography. 2 cilt, 2. Baskı, 1959.

Burn, A.R., Alexander the Great and the Hellenistic Empire, 1951.

Burn, A.R., Persia and the Greeks: The defence of the West. C.546-478 B.C. London, 1962.

Bury, J.B., A History of Greece to the Death of Alexander the Great. 3d ed. London, 1951.

Bury, J.B., The Ancient Greek Historians. New York, 1958.

Busolt, G., Griechische Geschichte, bis zur Schlacht bei Chaironeia. 3 cilt. Tıpkıbasımı 1968 (Kaynaklar için önemli).

Carey, M., The documentary sources of Greek History, 1927.

Cary, M., The geographic background of Greek and Roman History. Tıpkıbasımı 1967.

Cook, J.M., The Greeks in Ionia and the East. London, 1962.

Cummings, L.V., Alexander the Great. 1940.

Dascalakis, A., The Hellenism of the ancient Macedonians. 1965.

Desborough, V.R. d'A., The Last Mycenaeans and their successors. 1964.

Dörpfeld, W., Troja und Ilion. Athen, 1902.

Droysen J.G., Geschichte Alexanders des Grossen. (Yayınlayan: H.Berue) 1957.

Droysen, Büyük İskender. I. Kitap. Çev: Bekir Sıtkı Baykal. M.E.B. Yayını. Ankara, 1964 (2. Baskı).

Droysen, Büyük İskender. II. Kitap. Çev: Bekir Sıtkı Baykal. M.E.B. Yayını. İstanbul, 1946.

Droysen, Büyük İskender. III. Kitap. Çev: Bekir Sıtkı Baykal. M.E.B. Yayını. Ankara 1949.

Droysen, Büyük İskender. IV. Kitap. Çev: Bekir Sıtkı Baykal. M.E.B. Yayını. Ankara, 1949.

Ehrenberg, V, Griechisches Land und griechischer Staat (Polis und Imperium). 1965.

Ehrenberg, V, The Greek State. Oxford, 1960.

Erhat, Azra., Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1972

Ertem, Hayri., Boğazköy Metinlerine Göre Coğrafya Adları Dizini. A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara, 1973.

Erzen, Afif, Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984.

Erzen, Afif, Urartular. TTK. Yayını. Ankara, 1984.

Forsdyke, J., The Greeks before Homer. I: Ancient Chronology and Mythology. 1956.

Tuller, J.F.C., The Generalship of Alexander the Great. 1958.

Furumark, A., The Chronology of Mycenaean pottery. Stockholm, 1941.

Furumark, A., The Mycenaean Pottery. Analysis and Classification. Stockholm, 1941.

Garstang, J., -Gurney, O.R., The Geography of the Hittite Empire. London, 1959.

Ghrishman, R., Iran, Protoiranier, Meder, Achameniden (Universum der Kunst). 1964.

Goetze, A., Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography. New Haven, 1940.

Graham, J.W., The Palaces of Crete. 1962.

Gray, G. Buchanan, D.Litt., "The Foundation and Extension of the Persian Empire", CAHIV, chp. 1. Cambridge 1977. S. 1-25.

Gray, G.B. and M.Cary, D.Litt, "The Reign of Darius" CAH IV, chp. VII. Cambridge 1977. S. 173-228.

Green, P., Alexander the Great. 1970.

Griffith, C.T., Alexander the Great, the main problems. 1966.

Grundy, G.B., The Great Persian war and its preliminaries. London, 1901.

Grundy, G.B., Thucy aides and the History of his Age. 2 cilt. 1948, 1961.

Gurney, O.R., The Hittites. London, 1952.

Günaltay, M.Şemseddin., İran Tarihi. Cilt I., TTK. Yayını, 2. Baskı. Ankara, 1987.

Hall, H.R., The Ancient History of the Near East. London, 1927.

Hammond, M., City State and world State in Greek and Roman Political Theory until Augustus. Cambridge 1951.

Hammond, N.G., A. History of Greece, 9. Bash. 1957.

Hassinger, H., Die geographischen Grundlagen der Geschichte. 2. Baskı. 1953.

Heidel, W.A., The frame of the ancient Greek Maps. 1937.

Henderson, B.W., The Great War Between Athens and Sparta: A Companion to the Military History of Thucydaides. London, 1927.

Herodotos, Herodot Tarihi. Çev: Müntekim Ökmen. Remzi Kitabevi. İstanbul, 1973.

Herzfeld, E., Archaeological History of Iran. 1935.

Herzfeld, E., Iran and the Ancient East. 1941.

Hignett, C, Xerxes' invasion of Greece. 1963.

Homeros, İlyada. Çev: Arza Erhat-A.Kadir. Sander Yayınları. İstanbul 1975.

Homeros, Odysseia. Çev: Azra Erhat-A.Kadir. Sander Yayınları. İstanbul 1973.

Huxley, G.L., Achaeans and Hittites. Oxford, 1960.

Huxley, G.L., The Early Ionians. 1966.

Junge, P.J., Dareios I., König der Perser. Leipzig, 1944.

Kantor, H., The Aegean and the Orient in the Second Millennium B.C., 1947.

Kınal, Füzuran., Eski Anadolu Tarihi. TTK.Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1987.

Kınal, Füzuran., Eski Mezopotamya Tarihi, A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara 1983.

King. L.W. and Thompson R.C., Sculptures and Inscriptions of Darius the Great. 1907.

Ksenophon, Anabasis. Çev: Hayrullah Örs. M.E.B. Yayını. İstanbul 1962.

Ksenophon, Yunan Tarihi (Hellenika) I-III. Çev: Suat Sinanoğlu. M.E.B. Yayını. İstanbul 1964 (2. Baskı).

Mansel, A.M., Ege ve Yunan Tarihi. TTK. Yayını. Ankara, 1971.

Mansel, A.M., Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları. İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını. İstanbul, 1945.

Matz, E, Kreta, Mykene, Troja. 2. Baskı. 1956.

Mc. Crindle, J., The Invasion of India by Alexander the Great. 1969.

Memiş, Ekrem., "Troya Savaşlarının Kronolojisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara 1980.

Memiş, Ekrem., "Filistin Kime Aittir?", Gazi Eğ.Fak. Dergisi, 1. Ankara 1985, s. 223-238.

Memiş, Ekrem, "İskitler'in Uyguladığı Harp Taktiklerinin Diğer Milletler üzerindeki Etkileri ve Günümüzdeki Belirtileri", Askeri Tarih Bülteni, 20, Ankara 1986, s. 27-35.

Memiş, Ekrem., İskitler'in Tarihi. S.Ü. Eğ.Fak. Yayını. Konya 1987.

Memiş, Ekrem., "Anadolu'nun Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri", Selçuk Dergisi, 1, Konya 1986., s. 59-64.

Memiş, Ekrem., "Eskiçağ Türkiye'sinde Ordunun Önemi", S.Ü. Eğitim Fak. Dergisi. Sayı 2, Konya 1988, s. 55-65. v

Memiş, Ekrem., "M.Ö. 3. Binyılda Anadolu'da Türkler" Türk Dünyası Araştırmaları. Sayı 53, Nisan 1988, s. 35-46.

Memiş, Ekrem., Eskiçağ Türkiye Tarihi. S.Ü. Eğ. Fak. Yayını. Konya. 1989.

Memiş Ekrem., Tarih Metodolojisi. S.Ü. Eğ. Fak. Yayını. Konya 1989.

Memiş Ekrem., Tarihi Coğrafyaya Giriş. S.Ü. Eğ.Fak. Yayını. Konya. 1990.

Memiş, Ekrem., "Bakır Madeninin Eski Anadolu Medeniyetinin Gelişmesindeki Rolü ve Önemi", X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım. Ankara, 1990., s. 79-86.

Memiş, Ekrem., "M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri", II. Tarih Bo-, yunca Karadeniz Kongresi Bildirileri. Samsun, 1990., s. 103-110.

Memiş, Ekrem., "M.Ö. 2. Binyıl Anadolu Tarihinde Lukkalı", XI. Türk Tarih Kongresi'nden ayrıbasım, TTK. Yayını, Ankara 1994, s. 269-275.

Memiş, Ekrem., "Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü", Ege Üniv. Ed. Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir 1995, s. 41-45.

Memiş, Ekrem., Eskiçağ Türkiye Tarihi, Özeğitim Yayını, 2. Baskı, Konya 1995.

Memiş, Ekrem., Ortadoğu Sorunları ve Türkiye. Mimoza Yayınevi, Konya 1995.

Memiş, Ekrem., Tarih Metodolojisi, Özeğitim Yayını, 2. Baskı, Konya 1995.

Memiş, Ekrem., Tarih Metodolojisi, 3. Baskı, İstanbul 1996.

Memiş, Ekrem., Filistinliler'in Kökeni ve Tarihi. S.Ü. Eğ.Fak. Yayını, Konya 1996.

Memiş, Ekrem., Genel Tarih, Genişletilmiş 2. Baskı, Günay Ofset, Konya 1999.

Memiş, Ekrem., "Asur Devletlerinin Anadolu Politikası", XII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrıbasım, TTK. Yayını, Ankara 1999, s. 65-73.

Memiş, Ekrem., Eskiçağ Türkiye Tarihi, 3. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayını, Konya 2001.

Meyer, Edward., König Darius I. (Meister der politik I). 1923.

Minns, E.H., Scythians and Greeks. Cambridge, 1913.

Minns, E.H., The Art of the Northern Nomads. 1942.

Minns, E.H., The Scythians and Northern Nomads, CAH III, chp. IX. Cambridge, 1970.

Muir, R. - G. Philip., Atlas of the Ancient and Classical History. 6. Bash. 1966.

Mylonas, G.E., Ancient Mycenae, the capital of Agamemnon. 1956.

Mylonas, G.E., Mycenae and Mycenae Age. Princeton, 1966.

Myres, J.L., Who were the Greeks? 1930.

Naumann, Rudolf. Eski Anadolu Mimarlığı. Çev: Beral Madra. TTK. Yayını. Ankara. 1975.

Nilsson, M.P., Homer and Mycenae. 1933.

Olmstead, A.T., "Darius and his Behistun Inscription" AJSL, LV. 1938.

Olmstead, A.T., History of the Persian Empire. Chicago, 1966.

Osten, H.H. v.d., Die welt der Perser. Stuttgart, 1956 (Grosse Kulturen der Frühzeit, vol. 5).

Page, Denys., History and the Homeric Iliad. Los Angeles, 1959.

Paskalakis, A., Alexander the Great and Hellenism. 1966.

Pearson, L., Early Ionian Historians. 1909.

Pearson, L., The lost histories of Alexander the Great. 1960.

Plutarkhos, Büyük İskender (Hayatı ve Savaşları). Çev: Vahdet Gültekin. Rado Yayınları. İstanbul, 1980.

Ramsay, W.M., *Asianic Elements in Greek Civilization*. 1928.

Rexine, J.E., *Solon and his political theory*. 1958.

Rice, Tamara Talbot., *The Scythians*. London, 1958.

Robinson, C.A., *A History of Greece*. 9. Bash, 1957.

Roebuck, C, *Ionian Trade and Colonization*, 1959.

Rostovtzeff, M., *Iranians and Greeks in South Russia*. New York, 1969.

Rostovtzeff, M., *Social and economic History of the Hellenistic World*. 3 cilt. 1956.

Sayce, A.H-D.Litt, "The Kingdom of Van (Urartu)", *CAH* III, chp. VIII. Cambridge, 1970., s. 169-183.

Schneider, C, *Kulturgeschichte des Hellenismus*. 1,1967. II, 1969.

Seymour, T.D., *Life in the Homeric Age*. Tıpkıbasımı 1965.

Sinclair, T.A., *A History of Greek Political Thought*. 2. Bash 1959 (Fransız-cası 1953 ve İtalyancası 1961 var).

Starr, C.G., *A History of the Ancient World*. 1965.

Steiner, Gerd., "Die Ahhijava-Frage Heute", *Saeculum* XV, 4 (1964).

Stubbings, F.H., "The Expansion of Mycenaean Civilization". *CAH* II/2, chp. XXII a. Cambridge, 1975.

Stubbings, F.H., "The Recession of Mycenaean Civilization", *CAH* II, chp. XXVII. Cambridge, 1965.

Stubbings, F.H., "The Rise of Mycenaean Civilization", *CAH* II, chp. XIV. Cambridge, 1965.

Tarn, W.W., *Alexander the Great*. 2 cilt. Cambridge, 1948.

Taylour, W., *The Mycenaeans*. London, 1964.

Tekin, Oğuz., *Eski Yunan Tarihi*, 2. Baskı, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

The Oxford Classical Dictionary. Oxford, 1970.

Thompson, J.O., History of ancient Geography. Tıpkı basımı 1964.

Thucydides, Peloponnessos'lularla Atinalıların Asvaşı. 2. Kitap. Çev: Halil Demircioğlu. A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara, 1975.

Thucydides, Peloponnessos'lularla Atinalıların Savaşı. I.Kitap. Çev: Halil Demircioğlu. A.Ü.D.T.C.F. Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1972.

Thucydides, Peloponnessos'lularla Atinalıların Savaşı. 3. Kitap. Çev: Halil Demircioğlu. A.Ü.D.T.C.F. Yayını, Ankara, 1969.

Toynbee, A., Some problems of Greek History. 1969.

Toynbee, A.], Hellenism The History of a Cevilization. 1959.

Tozer, H.F., A History of Ancient Gegraphy. Tıpkı basımı 1964.

Uamar, Bilge., Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi. Cilt I., E.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını. İzmir, 1982.

Umar, Bilge., Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, Cilt II', Sergi Yayınevi. İzmir, 1984.

Usher, S., The Historians of Greece and Rome. 1970.

Vernadsky, G. And Michael Karpovich., Ancient Russia. New Haven, 1943.

Wace, A.J.B., The Aegean and the Near East. (Studies presented to the Hetty Goldmann). 1956.

Welles, C.B., Alexander and the Hellenistic World. 1970.

Wycherly, R.E., How the Greeks Built Cities. 2. Bash. London, 1962.

DİZİN

A

Adriya denizi, 27
Afganistan, 37, 41, 89, 98
Afrika, 29, 30, 39, 93
Agamemnon, 9, 10, 45, 47,
104, 131
Agesilaos, 80
Ahuramazda, 21, 22
Aia, 2
Aias, 9
Aigaleos, 74
Aigina, 9, 61, 63, 72
Aiginalılar, 72
Aiolya, 52, 61
Aishilos, 73
Aka, 9, 10, 11, 45, 46, 130
Akalar, 9, 10, 11, 45, 46, 47,
48, 49, 101
Akbatan, 38, 40
Akdeniz, 28, 29, 30, 32, 46,
49, 92, 93, 97, 102
Akhaimenidler, 21, 41, 54
Akhilleus, 8, 9, 10, 85
Akkad, 30, 34, 82, 91
Akropolü, 72
Alalakh, 46
Alexander, 81, 125, 126, 127,
129, 131, 132, 133
Alkibiades, 67
Alkmaionidler, 62, 67

Amardis, 39
Ambelaki, 72
Amon, 87
Amphipolis, 14
Anabasis, 18, 25, 83, 129
Anadolu, 6, 9, 12, 17, 18, 27,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
36, 45, 46, 48, 49, 51, 55,
61, 64, 65, 75, 77, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 90, 91,
94, 102, 104, 105, 106,
128, 129, 130, 131
Andros, 75
Antialkidas, 80
Antiokhos, 105
Antipatros, 96
Apameia Barış, 105
Apis, 86
Apollon, 62
Arabistan, 53
Araks, 39
Arap, 81
Ararat, 39
Arathos, 25
Arbela, 87
Argos, 1, 2, 47, 60, 80, 107
Arhon, 62, 67
Aristogoras, 60, 62
Aristoteles, 23
Arkadyalılar, 48
Arrianos, 25

Artafernes, 60, 64
Artakserkses, 18, 22, 23, 25,
83, 84
Artemision, 70, 72
Astarabad, 37
Astiyages, 51
Asurlular, 36, 49
Asurya, 1
Asya, 1, 2, 13, 23, 24, 29, 30,
69, 84, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 95, 96, 97, 98, 100,
103, 105
Asyalılar, 2, 96
Atina, 7, 12, 14, 16, 24, 61,
62, 63, 64, 66, 67, 68, 69,
70, 72, 75, 77, 79, 80, 94,
98, 104
Atinalılar, 14, 16, 62, 64, 66,
72, 73, 74, 76, 98
Atlantik Okyanusu, 93
Attika, 67, 68, 72, 74, 103
Avrupa, 2, 13, 28, 29, 30,
58, 60, 69, 75, 92, 93, 97,
100, 102, 103, 105
Azerbaycan, 37, 39
Azra ERHAT, 13

B

Babil, 12, 19, 22, 30, 40, 49,
53, 66, 82, 88, 89, 92, 93,
94, 97, 105, 118
Bağımsız Devletler
Topluluğu, 39, 41
Baktria, 90
Baktriyan, 88
Balkanlar, 28, 55
Bardya, 54
Basra Körfezi, 92

C

Cebelitarık, 93
Ceyhun, 41
Chios, 6

D

Darius, 19, 20, 21, 22, 39,
40, 55, 56, 57, 58, 59, 61,
65, 66, 82, 84, 86, 87, 88,
92, 96, 102, 103, 115, 127,
129, 131
Daskileion, 52
Datis, 64, 65
Delfoi, 72
Delos, 30, 76
demagogos, 67
Demavend, 38

E

Efes Artemisi, 107
Efes Konsülü, 107
Efesos, 61
Efialtes, 71
Ege adaları, 27, 29, 30, 33,
49
Ege bölgesi, 29
Ege denizi, 27, 28, 79, 82,
92, 102
Ege göçleri, 33
Ekbatana, 52, 53, 88, 96
Elam, 19, 21, 22, 38, 39, 40,
41, 51
Elvend, 38, 40
Epameinondas, 17
Eretria, 61, 64
Erythreia, 1
Euripides, 14
Euripos, 71
Europe, 2, 102, 107
Evboia, 64, 70, 72

F

Faleron, 65, 73
 Farah, 41
 Faristan, 37, 40, 41
 Faros adası, 87
 Fars, 51
 Fas, 106
 Fenike, 2, 7, 20, 53, 74, 77,
 85, 86, 105, 107
 Fenikeliler, 1, 74, 84
 Fırat, 18, 20, 34, 86, 106
 Fırtına Tanrısı, 36
 Fokisliler, 70
 Frig devleti, 49
 Frigler, 49
 Frigyalılar, 9, 45

G

Galba, 25
 Galler, 82
 Gao-Khana, 40
 Gaşkalar, 31, 46
 Gavgamela, 87
 Gavmata, 54
 Gediz, 32
 Geloni, 56
 George Vernadsky, 56, 57,
 58
 Getaeler, 56
 Geylan, 37, 38
 Girit, 29, 46
 Grek, 7, 48, 98
 Grekler, 13, 48, 98
 Greko-Baktriya devleti, 105
 Gülek Boğazı, 31, 85
 Güney Fransa, 93
 Güney Rusya, 12, 55

H

Habeşistan, 54, 102
 Haçlı Seferleri, 107
 Hadrianus, 25
 Halikarnasos, 85
 Halikarnasoslu, 1
 Hammurabi, 91
 Hamun, 41
 Harezm bölgesi, 37
 Hazar denizi, 37, 38, 39
 Hekataios, 13
 Helena, 9, 45, 46
 Hellen, 69, 81, 83, 84, 96
 Hellenika, 17, 18, 81, 129
 Hellenistik, 23, 100, 105,
 106
 Hellenizm, 8, 100, 105
 Helotlar, 60
 Hemedan, 38, 40
 Hepat, 36
 Herodotos, 1, 3, 6, 12, 13, 14,
 15, 16, 20, 48, 56, 57, 58,
 64, 66, 71, 72, 73, 101,
 102, 103, 128
 Hilmend, 41
 Hind denizi, 38
 Hindistan, 23, 59, 89, 90,
 92, 93, 102
 Hipparhos, 62
 Hippias, 60, 64
 Hisarlıktepe, 43
 Historia, 1
 Hitit devleti, 32
 Hititler, 46, 48, 101

I

Ilion, 8, 126
 Irak-ı Acem, 37, 39

İ

İdanthysos, 57
İlyada, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 45,
47, 48, 128
İnakhos, 1
İo, 1, 2, 107
İpsos, 105
İran, 19, 27, 37, 38, 39, 40,
41, 51, 54, 59, 65, 76, 85,
87, 88, 106, 128
İsa, 107
İsfahan, 40, 41
İskender, 1, 23, 24, 25, 27,
79, 81, 82, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 92, 93, 94, 95,
96, 97, 99, 100, 104, 105,
124, 126, 131
İskenderiye, 87, 89, 93, 98
İskenderun, 85, 98
İskit, 58, 102
İskitya, 55, 56, 58, 59, 92,
102
İskoçya, 106
İspanya, 93
İssos, 85, 86
İstmos, 73
İtalya, 12, 27, 93
İthake, 11
İyon, 27, 49
İyonik, 6
İyonya, 6, 13, 20, 52, 53, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 72, 75,
77, 103, 113
İyonyalılar, 56, 57, 59, 60,
61, 74

K

Kabil Geçidi, 98
Kafkaslar, 102
Kallisthenes, 23
Kambizes, 54, 92

Kandahar, 20, 89, 98
Kaneş, 35
Kapadokya, 20, 25, 51
Karadağ, 39
Karadeniz, 20, 31, 32, 47,
49, 56, 60, 83, 102, 130
Kartaca, 93, 105
Karun, 40
Karya, 20, 61, 84
Karyalılar, 9, 45
Katolik Kilisesi, 107
Kavir, 38
Kayseri, 35
Kerha, 40
Kerman, 41
Khodşent, 89
Kıbrıs, 20, 46, 61, 81, 83,
123
Kızıldeniz, 93
Kızılırmak, 32
Kızıl-Uzen, 39
Kiklad, 72
Kikonlar, 9, 45
Kilikya, 20, 64, 85
Kimmerler, 49
Kirman, 37
Kiros, 17, 18, 51, 53, 54, 83,
92, 96, 102
Kitairon, 75
Kizzuvatna Krallığı, 31
Klazomenai, 81
Kleistenes, 62, 66
Kleopatra, 106
Kolkhis, 2
Korint, 61, 80, 94
Korintliler, 73, 98
Korintos, 16
Kral Barışı, 81, 104
Kraliyet İskitleri, 57
Kroisos, 51, 102
Ksenofon, 16, 17, 18, 81, 83
Kserkses, 21, 23, 66, 69, 71,

73, 83, 88, 92, 103
 Kudüs, 53
 Kuhistan, 37, 41
 Kunaksa, 18, 83
 Kuşan, 41
 Kuzey Afrika, 12, 13, 93
 Kuzey Suriye, 83
 Küçük Asya, 20, 123
 Küçük Kiros, 83, 104
 Küçük Menderes, 32
 Küh-i baba, 38
 Kültepe, 35

L

Laristan, 37, 40
 Lavrion, 68
 Leonidas, 70, 71
 Libya, 93
 Lidya, 20, 32, 50, 51, 52, 92, 102
 Lidyalılar, 51
 Likya, 20, 48, 61, 83, 121
 Likyalılar, 9, 45
 Lugalzaggisi, 91
 Lût, 39, 41

M

Makedonya, 23, 27, 59, 69, 70, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 94, 96, 104
 Makedonyalılar, 84, 90, 94
 Mandrokles, 56
 Manetho, 54
 Manisa, 105
 Mantinea, 17
 Maraton, 64, 65, 66, 69, 103
 Mardonias, 69, 75, 76
 Mareotis, 87
 Marmara, 48, 61
 Mausolos, 84
 Maveray-ı Kafkas, 39

Mazaios, 88
 Mazares, 52
 Mazendran, 37, 38
 Med, 51
 Medeia, 2
 Medler, 89
 Medye, 39, 40, 41
 Megarahlılar, 73
 Mekran, 37, 41
 Melos, 30
 Memfis, 89
 Menelaos, 9, 45, 48
 Meriç, 28
 Merv, 98
 Meryem, 107
 Meşhed, 41
 Mezopotamya, 18, 30, 33, 34, 35, 40, 87, 91, 118, 128
 Mısır, 1, 2, 12, 20, 21, 24, 30, 32, 33, 34, 46, 49, 54, 55, 59, 65, 66, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 98, 106, 117, 120
 Mısırlılar, 65, 83, 87, 94
 Midilli, 62
 Mikale, 75, 77, 103
 Miken, 8, 46
 Mikenai, 9, 45, 48
 Miletos, 13, 48, 60, 62, 85
 Miletoslular, 60
 Miltiades, 63, 64, 65, 66, 68
 Minos, 46
 Minyan, 44
 Mitanni, 49
 Mithridates, 106
 Mora, 28
 Münbit Hilal, 33
 Müntekim Ökmen, 128

N

Nabukadnezar, 53
Naksos, 30, 60, 64
Nakş-ı Rüstem, 21, 22
Napolyon, 57
Naram-Sin, 30, 34
Navkratis, 59
Nestor, 9
Nil, 33, 87, 106

O

Odysseus, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12
Oksus, 41, 54
Olimpos, 65, 70
Opis, 91
Ormuz boğazı, 41
Orta Asya, 41, 88, 92, 105
Ortodoks Kilisesi, 107
Ostrakismos, 66
Otto, 25

Ö

Önasya, 19, 60, 90, 95, 97,
100

P

Panhellen, 85, 88
Panhellenizm, 23, 98, 104
Paros, 30, 66
Pars, 21
Parsa, 19, 51
Partlar, 106
Pasargad, 19, 41, 88
Patroklos, 10
Pavsanias, 75
Peisistratos, 7, 66
Peloponez, 6, 14, 15, 16, 28,
29, 68, 72, 73, 80, 98, 104
Peloponezliler, 73
Pencap, 59

Penolope, 11
Perikles, 12, 103
Pers, 1, 12, 13, 14, 17, 19, 21,
22, 23, 25, 27, 48, 50, 51,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 71, 72, 73, 75,
76, 77, 79, 80, 81, 82, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 92,
93, 94, 95, 96, 102, 103,
104, 114, 115, 116
Persepolis, 19, 21, 22, 23,
41, 88, 104
Persiya, 40
Persler, 2, 13, 14, 19, 51, 53,
57, 59, 60, 61, 63, 64, 65,
66, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 80, 82, 84,
86, 88, 89, 90, 92, 95, 96,
97, 103, 104
Phasis, 2
Pindus dağları, 28
Pire limanı, 63
Plate, 75, 76, 77, 103
Plutarkhos, 24, 25, 85, 87,
88, 97, 98, 131
Portekiz, 106
Priamos, 2, 9, 45
Propontis, 48, 59, 61
Psammetik, 54
Psittaleai, 74
Ptolemaioslar, 24, 106
Pylos, 9

R

Rawlinson, 19, 20
Reşt şehri, 39
Rodoplar, 28
Rodos, 46, 64
Roma, 8, 24, 25, 94, 105,
106, 107

Romalılar, 105, 106
 Rostovtzeff, 58, 132
 Roxane, 90, 97
 Ruslar, 57

S

Sakalar, 54
 Salamis, 68, 72, 73, 74, 75,
 83, 103
 Samos, 56
 Sardes, 18, 51, 60, 61, 69,
 72, 74
 Sargon, 30, 34
 Sarmat, 56
 Sart, 52
 Savalan, 39
 Sefid-rud, 39
 Sehend, 39
 Seistan, 41
 Selanik, 69
 Selevkitler, 105
 Semerkant, 98
 Sicilya, 93
 Sifnos, 30
 Sisam, 62, 77
 Siyistan, 37
 Skopasis, 57
 Smerdis, 54
 Smyrna, 6
 Sokrates, 14
 Sophokles, 14
 Sparta, 9, 14, 15, 45, 46, 48,
 60, 64, 68, 69, 70, 75, 79,
 80, 104, 128
 Spartalılar, 14, 70, 73, 75,
 76, 80, 98
 Sunion, 65
 Suriye, 12, 20, 53, 54, 84,
 86, 87, 98

Ş

Şartamhari metinleri, 30,
 34
 Şiraz, 41

T

Taberistan, 37
 Taxakis, 57
 Tebai, 17, 72, 76, 80
 Telemaos, 11, 12
 Temistokles, 62, 63, 67, 68,
 73
 Tempe, 70
 Terma, 70
 Termopilai, 70, 72
 Teselya, 70, 75, 76, 94
 Teselyalılar, 70, 75
 Tevrat, 53
 Theopompos, 6
 Thraklar, 82
 Thukidides, 14, 15, 16, 17
 Toroslar, 20
 Trabzon, 18
 Trakya, 9, 14, 45, 56, 59, 61,
 62, 69
 Trakyalı, 56
 Troad, 48, 119
 Troya, 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
 27, 29, 43, 44, 45, 47, 48,
 49, 85, 101, 102, 129
 Troyalılar, 7, 9, 10, 45, 47,
 48, 49, 101
 Tuna, 56, 57
 Turioi, 12
 Tuthalya, 46
 Türkistan, 37, 89, 90, 98

U

Ugarit, 46
Umman, 37, 40, 41
Urartu, 32, 36, 91, 132
Urartu devleti, 32
Urartular, 32, 34, 49, 127
Urmiye, 32, 38, 39

V

Van, 32, 33, 39, 132
Vardar, 28
Volga, 57

Y

Yahudiler, 53
Yahwe, 53
Yakındoğu, 91, 105
Yeşilırmak, 32
Yezd, 41
Yunan, 1, 2, 5, 8, 12, 13, 14,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 23,

25, 28, 29, 44, 51, 52, 53,
59, 61, 62, 63, 66, 68, 69,
70, 72, 73, 75, 76, 77, 80,
81, 87, 88, 90, 98, 102,
103, 104, 107, 129, 132
Yunan birliği, 17, 98
Yunanistan, 1, 2, 6, 12, 17,
24, 27, 28, 29, 45, 46, 47,
50, 55, 59, 60, 62, 63, 64,
65, 66, 68, 69, 70, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 80, 83, 84,
88, 92, 94, 99, 102, 103,
105, 112, 121, 122, 123
Yunanlılar, 1, 2, 8, 23, 28,
52, 54, 60, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 79, 81, 84,
90, 98, 103

Z

Zağros dağları, 38, 40
Zende-rud, 40
Zeus, 23

ESKİÇAĞ TARİHİNDE
Doğu-Batı
MÜCADELESİ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

Bugün bile, bütün hızıyla devam etmekte olan Doğu-Batı mücadelesinin kökleri, binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Günümüzde olduğu gibi, geçmişte de, gerek Doğu'yu gerekse Batı'yı temsil eden her devlet, güçlenip yayılma arzusunu taşıyordu. Hatta bazı devletler, birer dünya imparatorluğu vücuda getirebilmek için, vargüçleriyle mücadele etmişlerdir. Şunu da hemen belirtelim ki, dünya savaşları, sadece çağımızın savaşları değildir. Eskiçağda da dünya savaşları olmuştur.

Eskiçağda da Boğazlar için büyük harpler yapılmıştır. Çağımızın dünya savaşlarında olduğu gibi, eskiçağda meydana gelen dünya savaşlarında da çok değişik milletler karşı karşıya gelmişler ve bu savaşlarda da yüzbinlerce insan canını malını kaybetmiştir.

İşte bu kitap, Eskiçağda Doğu ve Batı Dünyaları arasında meydana gelen amansız mücadeleyi, kaynakların ışığında, yeniden gözler önüne sermektedir.

cizgi
KİTAP EİTAP EİTAP

www.cizgikitabevi.com